

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Inkomen verdeeld, trends 1977-2019

Caminada, K.; Jongen, E.; Bos, W.; Brakel, M. van den; Otten, F.

Citation

Caminada, K., Jongen, E., Bos, W., Brakel, M. van den, & Otten, F. (2021). *Inkomen verdeeld, trends 1977-2019*. Heerlen / Leiden: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) / Universiteit Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3216933>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3216933>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

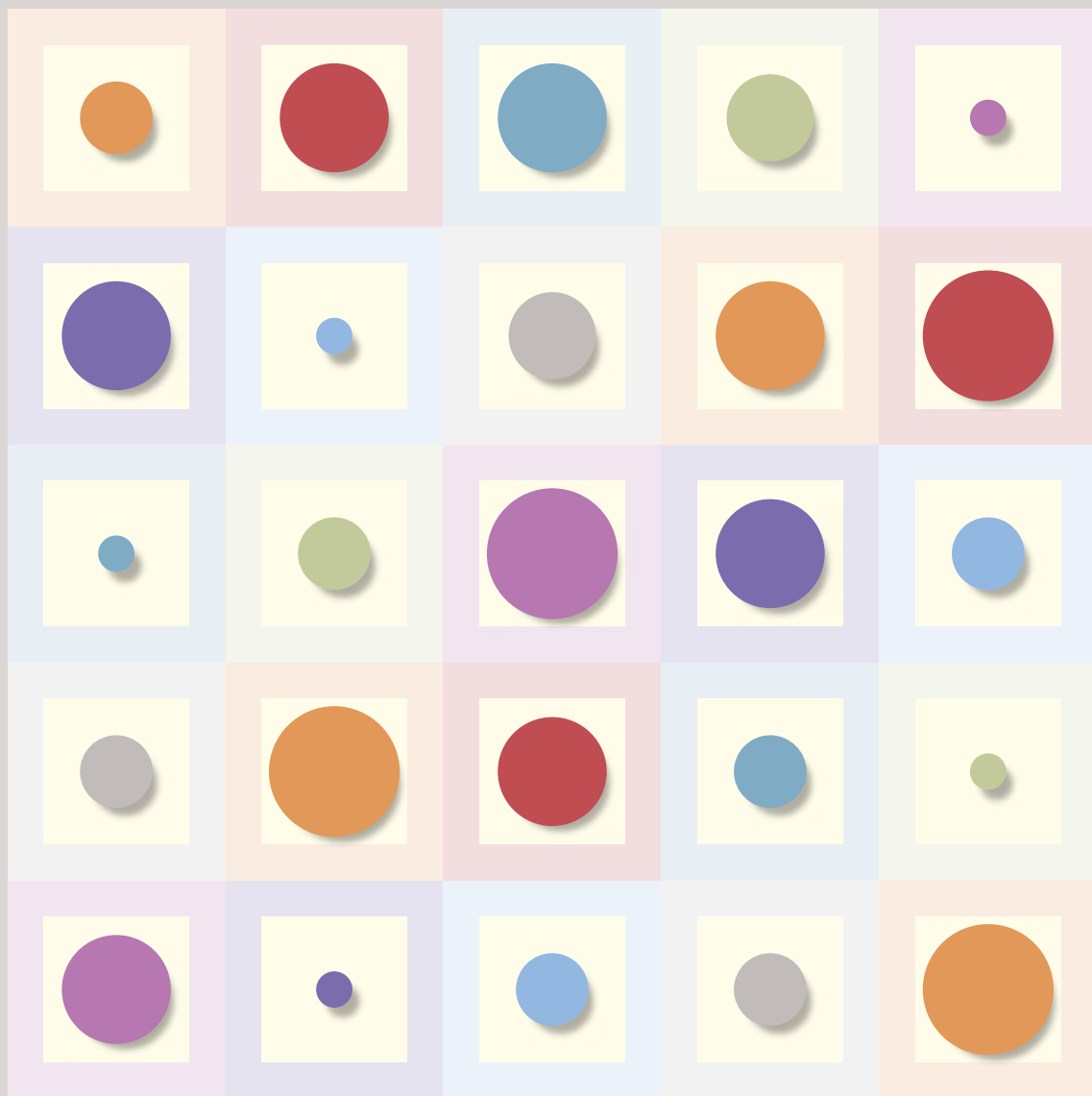
INKOMEN VERDEELD

TRENDS 1977–2019

ONDER REDACTIE VAN

Koen Caminada, Egbert Jongen (UNIVERSITEIT LEIDEN)

Wim Bos, Marion van den Brakel, Ferdy Otten (CBS)

Inkomen verdeeld, trends 1977-2019

INKOMEN VERDEELD, TRENDS 1977-2019

ONDER REDACTIE VAN

Koen Caminada, Egbert Jongen (Universiteit Leiden),
Wim Bos, Marion van den Brakel, Ferdy Otten (CBS)

Universiteit
Leiden

Bij ons leer je de wereld kennen

Voor wat er feitelijk gebeurt

Citeerwijze

K. Caminada, E. Jongen, W. Bos, M. van den Brakel & F. Otten (2021),
Inkomen verdeeld, trends 1977-2019, UnivLeiden/CBS.

Redactie

Koen Caminada (Universiteit Leiden)
Egbert Jongen (Universiteit Leiden en CPB)
Wim Bos (CBS)
Marion van den Brakel (CBS)
Ferdie Otten (CBS)

Vormgeving

Studio Tint, Den Haag

Productie

Ipskamp Printing, Enschede

Inkomen verdeeld, trends 1977-2019

© CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek), Heerlen, 2021

© Universiteit Leiden (Afdeling Economie), Leiden, 2021

Copyright

U kunt de publicatie downloaden via de websites www.cbs.nl en
www.economie.leidenuniv.nl

Delen uit deze publicatie mogen worden overgenomen op voorwaarde
van bronvermelding:

K. Caminada, E. Jongen, W. Bos, M. van den Brakel & F. Otten (2021),
Inkomen verdeeld, trends 1977-2019, UnivLeiden/CBS.

ISBN 978-90-9035-168-1

NUR 781

Contact

Koen Caminada
www.universiteitleiden.nl/medewerkers/koen-caminada

Inhoud

Lijst van tabellen en figuren	7
Woord vooraf	11
1 Inkomensverhoudingen	13
<i>Wim Bos, Koen Caminada, Egbert Jongen en Ferdy Otten</i>	
1.1 Inleiding	13
1.2 Totstandkoming van dit revisieproject	14
1.3 Leeswijzer	15
1.4 Databron: herziene gegevens uit de Inkomensstatistiek	17
1.5 Standaardisatie van inkomen en equivalentiefactoren	21
Geraadpleegde literatuur	22
2 De samenstelling en verdeling van inkomen	23
<i>Koen Caminada, Jim Been, Kees Goudswaard, Jeroen Nieuweboer en Heike Vethaak</i>	
2.1 Inleiding	23
2.2 Inkomensvorming en inkomensherverdeling	24
2.3 Wie zit waar in de inkomensverdeling?	31
2.4 Trends	32
Geraadpleegde bronnen	40
3 Inkomensongelijkheid en het effect van herverdeling	41
<i>Koen Caminada, Marion van den Brakel, Kees Goudswaard, Heike Vethaak en Jim Been</i>	
3.1 Inleiding	41
3.2 Inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in 2019	43
3.3 Trends in inkomensongelijkheid en herverdeling	47
3.4 Internationale vergelijking	52
Geraadpleegde bronnen	56
4 Belastingdrukverdeling	57
<i>Koen Caminada, Jim Been, Kai Gidding, Heike Vethaak en Egbert Jongen</i>	
4.1 Inleiding	57
4.2 Belasting- en premiedruk 2019	58
4.3 Trends in de belasting- en premiedruk 1977-2019	60
4.4 Heterogeniteit verdeling belasting- en premiedruk	63
Geraadpleegde bronnen	67

5	Dynamische koopkrachtontwikkeling	69
	<i>Kai Gidding</i>	
5.1	Inleiding koopkracht	69
5.2	Recente ontwikkelingen	71
5.3	Jaar-op-jaar koopkrachtontwikkelingen vanaf 1977	72
5.4	Trendmatige groei van de koopkracht	74
5.5	Koopkrachtrends voor afzonderlijke bevolkingsgroepen vanaf 1989	77
	Geraadpleegde bronnen	80
6	Lage inkomens en de kans op armoede	83
	<i>Ferdy Otten, Koos Arts, Koen Caminada en Kees Goudswaard</i>	
6.1	Inleiding: armoede vanuit het inkomensperspectief	83
6.2	Lage inkomens hier en nu	84
6.3	Trends in lage inkomens en (langdurige) armoede	88
6.4	Trends in armoede bij risicogroepen	90
6.5	Trends in armoederisico van kinderen	100
6.6	Internationale vergelijking armoederisico	103
	Geraadpleegde bronnen	107
7	Topinkomens	109
	<i>Egbert Jongen, Koen Caminada en Noortje Pouwels-Urlings</i>	
7.1	Inleiding	109
7.2	Inkomensaandeel topinkomens in 2019	110
7.3	Trends in inkomensaandeel topinkomens	114
7.4	Internationale vergelijking inkomensaandeel topinkomens	119
	Geraadpleegde bronnen	121
8	Inkomenslevensloop van generaties van de bevolking	123
	<i>Wim Bos</i>	
8.1	Inleiding	123
8.2	Demografische trends	125
8.3	Sociaal-economische trends	129
8.4	Incidentele effecten op de koopkracht	136
8.5	Levensloopinkomen van generaties	138
	Geraadpleegde literatuur	144
	Over de auteurs	147

Lijst van tabellen en figuren

T 1.4.1	Inkomensbestanden; reeksbreuk in 2000 en 2011/14	18
F 1.4.2	Bijstelling van het bruto en besteedbaar inkomen	19
F 1.4.3	Gemiddeld bruto en besteedbaar inkomen van huishoudens, voor en na herziening	20
T 1.5.1	CBS Equivalentiefactoren, 1977-2019	21
T 2.2.1	Inkomensvorming en -herverdeling, 2019	25
T 2.2.2	Inkomens verdeeld naar groepen, 2019	28
T 2.2.3	Samenstelling van gestandaardiseerd inkomen van huishoudens, 2019	30
F 2.3.1	Samenstelling percentielen 2019. Wie zit waar in de inkomensverdeling?	31
F 2.3.2	Inkomenshoogte per percentiel gestandaardiseerd bruto inkomen, 2019	32
F 2.4.1	Reëel gemiddeld gestandaardiseerd inkomen, 1977-2019	33
F 2.4.2	Aandeel bruto inkomen mannen en vrouwen, 1977-2019	34
F 2.4.3	Aandeel inkomensbronnen in het totale bruto inkomen, 1977-2019	35
T 2.4.4	Samenvatting ontwikkeling samenstelling groepen 1977-2019	36
F 2.4.5	Aandeel van het aantal huishoudens naar inkomensbron, 1977-2019	37
F 2.4.6	Aandeel van het aantal huishoudens naar huishoudenssamenstelling, 1977-2019	37
F 2.4.7	Hoofdkostwinners, 1977-2019	38
F 2.4.8	Aandeel van het aantal personen naar migratieachtergrond, 1977-2019	38
T 2.4.9	Samenstelling van gestandaardiseerde inkomen van huishoudens, 1977 en 2019	39
F 3.1.1	Samenstelling van inkomens van huishoudens	42
F 3.2.1	Lorenz-curve gestandaardiseerd inkomen, 2019	43
T 3.2.2	Kerncijfers inkomensverdeling, 2019	44
T 3.2.3	Reductie ongelijkheid primair inkomen, 2019	45
T 3.2.4	Aandeel gestandaardiseerd inkomen per decielgroep, 2019	46
T 3.2.5	Grenzen decielgroepen inkomen x 1.000 euro, 2019	46
F 3.3.1	Inkomensongelijkheid in Nederland, 1977-2019	48
T 3.3.2	Regressie trend Ginicoëfficiënt en S80/S20-ratio, 1977-2019	49
F 3.3.3	Aandeel gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per decielgroep 1977-2019	50
T 3.3.4	Inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in Nederland, 1977-2019	52
F 3.4.1	Ginicoëfficiënt gestandaardiseerd besteedbaar inkomen, 2019	53
T 3.4.2	Ginicoëfficiënt gestandaardiseerd marktinkomen en besteedbaar inkomen, 2019	54
F 3.4.3	Inkomensongelijkheid in de EU15, 1995-2019	55
T 4.2.1	Belasting- en premiedruk, 2019	58
F 4.2.2	Samenstelling gemiddelde druk inkomensheffingen per percentiel gestandaardiseerd bruto inkomen, 2019	59
T 4.2.3	Belasting- en premiedruk naar kenmerken huishoudens, 2019	60
F 4.3.1	Ontwikkeling hoogte en samenstelling inkomensheffingen, 1977-2019	61
T 4.3.2	Hoogte en samenstelling druk inkomensheffingen, 1977-2019	61

F 4.3.3	Belasting- en premiedruk naar kwintielgroepen gestandaardiseerd inkomen, 1977-2019	62
T 4.3.4	Ontwikkeling gemiddelde belasting- en premiedruk per groep, 1977-2019	63
F 4.4.1	Heterogeniteit belasting- en premiedruk en inkomenshoogte per percentiel, 2019	65
F 4.4.2	Trend in de heterogeniteit van de verdeling van de belasting- en premiedruk, 1977-2019	66
F 4.4.3	Trend in de gemiddelde belasting- en premiedruk, 1977-2019	67
F 5.2.1	Dynamische koopkrachtontwikkeling in Nederland, 2017-2019	72
F 5.3.1	Dynamische koopkrachtontwikkeling 1977-2019	73
F 5.4.1	Dynamische koopkrachtontwikkeling 1977-2019, cumulatief	75
F 5.4.2	Dynamische koopkrachtontwikkeling 1977-2019, cumulatief per decennium	76
F 5.5.1	Dynamische koopkrachtontwikkeling naar voornaamste inkomensbron huishouden, 1989-2019	77
F 5.5.2	Dynamische koopkrachtontwikkeling naar voornaamste inkomensbron huishouden, 1989-2019 cumulatief per decennium en cumulatief sinds 1989	78
F 5.5.3	Dynamische koopkrachtontwikkeling naar huishoudenssamenstelling, 1989-2019	79
F 5.5.4	Dynamische koopkrachtontwikkeling naar huishoudenssamenstelling, 1989-2019 cumulatief per decennium en cumulatief sinds 1985	80
T 6.2.1	Huishoudens met (langdurig) laag inkomen, 2019	85
F 6.2.2	Huishoudens met een (langdurig) laag inkomen naar leeftijd hoofdkostwinner, 2019	87
F 6.3.1	Huishoudens met een (langdurig) laag inkomen	90
F 6.4.1	Huishoudens met een laag inkomen naar voornaamste inkomensbron, 1977-2019	91
F 6.4.2	Huishoudens met een laag inkomen, voornaamste inkomensbron, 1977-2019	92
F 6.4.3	Huishoudens met een laag inkomen naar migratieachtergrond, 1995-2019	93
F 6.4.4	Huishoudens met een laag inkomen, migratieachtergrond, 1995-2019	94
T 6.4.5	Relatieve armoederisico's naar migratieachtergrond, 2019	96
F 6.4.6	Huishoudens met een laag inkomen naar huishoudenssamenstelling, 1977-2019	97
F 6.4.7	Huishoudens met een laag inkomen, huishoudenssamenstelling, 1977-2019	98
F 6.4.8	Huishoudens met een laag inkomen naar leeftijdsgroepen, 1977-2019	99
F 6.5.1	Minderjarige kinderen in huishoudens met een (langdurig) laag inkomen, 1977-2019	100
F 6.5.2	Minderjarige kinderen in eenoudergezinnen met (langdurig) laag inkomen, 1977-2019	101
F 6.5.3	Minderjarige kinderen met armoederisico naar migratieachtergrond, 1995-2019	102
F 6.5.4	Minderjarige kinderen met armoederisico, migratieachtergrond, 1995-2019	103
F 6.6.1	Armoederisico in de Europese Unie, 2019	104
T 6.6.2	Deel bevolking dat via sociale uitkeringen boven de armoedegrens wordt getrokken, 2019	105
F 6.6.3	Armoederisico in de Europese Unie, 1995, 2001, 2007 en 2019	106
F 7.2.1	Inkomensaandeel topinkomens in 2019: persoonlijk primair inkomen	110
F 7.2.2	Pareto-parameter topinkomens in 2019: persoonlijk primair inkomen	111
F 7.2.3	Inkomensaandeel topinkomens in 2019: verschillende inkomensbegrippen	112
F 7.2.4	Aandeel mannen en vrouwen binnen de topinkomens in 2019	113
F 7.2.5	Aandeel leeftijdsgroepen binnen de topinkomens in 2019	113
F 7.2.6	Aandelen sociaal-economische categorie binnen de topinkomens in 2019	114
F 7.3.1	Inkomensaandeel topinkomens in 1977-2019: persoonlijk primair inkomen	115
F 7.3.2	Inkomensaandeel topinkomens 1977-2019: persoonlijk bruto inkomen	116

F 7.3.3	Inkomensaandeel topinkomens 1977-2019: gestandaardiseerd besteedbaar inkomen	116
T 7.3.4	Regressie trend inkomensandelen, 1977-2019	117
F 7.3.5	Aandelen subgroepen binnen de top 1% van de inkomens 1977-2019	119
T 7.4.1	Internationale vergelijking inkomensaandeel top 1% van de inkomens in 2019	120
F 7.4.2	Ontwikkeling inkomensaandeel top 1% in geselecteerde landen: 1980-2019	121
F 8.1.1	Bevolkingsomvang per geboortecohort naar migratieachtergrond, 1977, 1998 en 2019	124
F 8.2.1	Bevolking naar positie in het huishouden en leeftijd, 1977	125
F 8.2.2	Bevolking naar positie in het huishouden en leeftijd, 1998	126
F 8.2.3	Bevolking naar positie in het huishouden en leeftijd, 2019	126
F 8.2.4	Jongvolwassenen naar positie in het huishouden	127
F 8.2.5	Aandeel alleenstaanden in de bevolking naar leeftijd	128
F 8.3.1	Bevolking naar sociaal-economische categorie en leeftijd, 1977	129
F 8.3.2	Bevolking naar sociaal-economische categorie en leeftijd, 1998	130
F 8.3.3	Bevolking naar sociaal-economische categorie en leeftijd, 2019	130
F 8.3.4	Jongvolwassenen naar sociaal-economische categorie	131
F 8.3.5	50-64-jarigen naar sociaal-economische categorie	132
F 8.3.6	Aandeel tweeverdieners onder paren naar leeftijd van de vrouw, gedurende levensloop, 1977-2019	133
F 8.3.7	Mediaan persoonlijk bruto inkomen uit werk van geboortecohorten gedurende levensloop, 1977-2019	135
F 8.4.1	Koopkrachtontwikkeling per geboortecohort, 1990-2019	136
F 8.4.2	Inkomen (mediaan) naar leeftijd	137
F 8.5.1	Mediaan inkomen van generaties gedurende levensloop, 1977-2019	139
F 8.5.2	Mediaan inkomen (bij veronderstelde constante groei) van generaties gedurende levensloop, 1977-2019	140
F 8.5.3	Mediaan inkomen van generaties naar leeftijd, 1977-2013	141
F 8.5.4	Aandeel hoofdkostwinners met eigen woning per geboortecohort gedurende levensloop, 1977-2019	142
F 8.5.5	Inkomens kloof binnen generaties gedurende levensloop, 1977-2019	143

Woord vooraf

De gegevens van de Inkomensstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) vormen een rijke bron voor wetenschappelijk onderzoek. Om deze data nog beter te benutten voor beleid en onderzoek, organiseerden het CBS en de Universiteit Leiden in 2018 een bijeenkomst voor beleidsmakers en wetenschappers van verschillende onderzoeksinstituten. Speciale aandacht was er voor inkomensongelijkheid waarover in Nederland veel maatschappelijk debat was naar aanleiding van het werk van Thomas Piketty.

De bijna acht miljoen huishoudens in Nederland hebben niet allemaal hetzelfde inkomen, en voor de meesten verandert het van jaar op jaar. Ontwikkelingen in deze inkomensverschillen kunnen alleen zuiver vastgesteld worden met een consistente datareeks. Het CBS beschikt over inkomensgegevens vanaf 1977, maar door de overstap naar een nieuw belastingstelsel in 2001 zit er een trendbreuk in de inkomensgegevens. De cijfers van voor en na de stelselwijziging zijn daardoor niet goed met elkaar te vergelijken. Vanuit de wetenschap brak Koen Caminada, hoogleraar empirische analyse van sociale en fiscale regelgeving van de Universiteit Leiden, een lans voor de ontwikkeling van een consistente reeks inkomensgegevens vanaf 1977, onder meer om te bezien of de inkomensongelijkheid op de langere termijn al dan niet is toegenomen.

In diverse studiebijeenkomsten waarbij ook onderzoekers van andere universiteiten, De Nederlandsche Bank, het Centraal Planbureau, een aantal ministeries en Netspar aanwezig waren, is besproken hoe de trendbreuk aangepakt zou kunnen worden en de Inkomensstatistiek verder verbeterd. In de voorliggende publicatie ‘Inkomen verdeeld, trends 1977-2019’ worden voor het eerst uitkomsten gepresenteerd op basis van de consistent gemaakte inkomensgegevens. Behalve voor inkomensongelijkheid is er aandacht voor aanverwante onderwerpen, zoals de vorming en herverdeling van het inkomen, de belastingdruk, de koopkrachtontwikkeling, de ontwikkeling van de lage inkomens en armoede, topinkomens en de inkomensverschillen tussen generaties.

De uitkomsten laten onder meer zien dat in de periode van 1977 tot 2019 de inkomensongelijkheid is toegenomen, maar dat sinds 1990 de inkomensverschillen vrij stabiel zijn. Ook is de belasting- en premiedruk sinds het topjaar 1985 (44 procent) trendmatig gedaald tot 38,2 procent in 2019. Met name de premies volksverzekeringen en de inkomstenbelasting daalden fors, terwijl de verplichte afdrachten voor ziektekosten stegen. De jaar-op-jaar koopkrachtontwikkeling van de Nederlandse bevolking kende

sinds 1977 een vrijwel onafgebroken stijgend verloop met uitzondering van de economische crises in de perioden 1979-1985 en 2009-2013. De lange reeks leert verder dat de koopkrachtontwikkelingen voor werkenden en huishoudens met kinderen steevast het meest rooskleurig zijn. De ontwikkeling van het percentage huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens volgt in grote lijnen de conjunctuur: in tijden van economische neergang stijgt de kans op armoede, in tijden van economische voor-spoed daalt de armoedekans. In 1985 piekte het armoederisico op het historisch hoge niveau van 22,5 procent. In 2019 is het percentage huishoudens met kans op armoede gedaald naar 7,7 procent. In 2019 was er daarnaast geen enkel ander land waar het inkomens-aandeel van de topinkomens zo laag was als in Nederland. Het inkomens-aandeel van de top 1% is in de afgelopen veertig jaar vrijwel stabiel gebleven en bedraagt in 2019 6,5 procent.

Wij zijn verheugd dat dit samenwerkingsproject van het CBS met de Afdeling Econo-mie van de Universiteit Leiden heeft geleid tot deze publieksuitgave. De publicatie wordt gratis ter beschikking gesteld. Tegelijkertijd komen de bijbehorende microda-tabestanden beschikbaar voor wetenschappelijke onderzoekers via de remote access faciliteit van het CBS. Cijfers, tabellen en figuren zijn te raadplegen via StatLine, de digitale databank van het CBS (<http://opendata.cbs.nl/statline>). Via de website van de Afdeling Economie van de Universiteit Leiden kan ook worden doorgeklikt naar additionele informatie (www.economie.leidenuniv.nl).

Dank aan de medewerkers van het CBS en de Universiteit Leiden die hebben bijge-dragen aan dit project, in het bijzonder Wim Bos (CBS), Marion van den Brakel (CBS), Koen Caminada (UL), Egbert Jongen (UL en CPB) en Ferdy Otten (CBS).

Prof. dr. ir. Hester Bijl
Rector Magnificus
Universiteit Leiden

Drs. Angelique Berg
Directeur-generaal
Centraal Bureau voor de Statistiek

1 Inkomensverhoudingen

Wim Bos, Koen Caminada, Egbert Jongen en Ferdy Otten

1.1 Inleiding

Deze publieksuitgave doet verslag van vernieuwde cijferreeksen van de inkomensontwikkeling en inkomensongelijkheid op basis van bijgestelde gegevens van de Inkomensstatistiek 1977-2019. De inkomensongelijkheid in Nederland is in de naoorlogse periode fors afgenomen. Zo lieten Pen en Tinbergen in *Naar een rechtvaardige inkomensverdeling* (1977) aan de hand van vierentwintig indicatoren zien dat de inkomensongelijkheid in Nederland in de veertig voorafgaande jaren ongeveer is gehalveerd. De ongelijkheid daalde verder tot in de eerste helft van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Vervolgens steeg de ongelijkheid tot begin jaren negentig. Nadien is de inkomensongelijkheid vrij stabiel.

Deels loopt de ontwikkeling van de inkomensverdeling parallel met ontwikkelingen in het stelsel van sociale zekerheid en inkomensbescherming. Zo is in Nederland in de tweede helft van de 20e eeuw een uitgebreid stelsel van sociale zekerheid opgebouwd. Het gaat daarbij om een scala van regelingen dat er primair op is gericht huishoudens en personen te beschermen tegen de risico's van inkomensderving en van buitengewone lasten. Naast deze hoofddoelstelling beoogt het stelsel van sociale zekerheid ook een zekere mate van herverdeling van inkomens tot stand te brengen. Daarbij kan het gaan om herverdeling tussen inkomensgroepen (van hoge naar lage inkomens) of binnen inkomensgroepen (bijvoorbeeld van gezonden naar zieken). Ook kan het gaan om herverdeling tussen generaties.

Motivatie en aanleiding publieksuitgave

Blikshade aan de inkomensverhoudingen in Nederland was de afgelopen veertig jaar vooral waarneembaar in perioden van economische stagnatie, zoals in het begin van de jaren tachtig en negentig. Dit beeld strookt met de doelstelling van opeenvolgende kabinetten om de bestaande inkomensverhoudingen zoveel mogelijk in stand te houden. Alleen de *Interim-nota inkomensbeleid* van het kabinet-Den Uyl uit 1975 repte van beleidsvoornemens gericht op verdergaande nivellering van inkomens. Deze zijn evenwel niet tot uitvoering gekomen, en latere kabinetten hebben zich voornamelijk gericht op de aanvaardbaarheid van de verdelingspolitieke gevolgen van overheidsbeleid dat primair gericht is op economische groei en de bevordering van werkgelegenheid. Koopkrachteffecten van voorgenomen overheidsbeleid zijn zo goed en zo kwaad als mogelijk in beeld gebracht, sterk afwijkende ontwikkelingen werden zoveel mogelijk geredresseerd.

Uiteraard heeft het gevoerde overheidsbeleid invloed gehad op de inkomensverdeling. De ontkoppeling van lonen en uitkeringen in de jaren tachtig en het begin

van de jaren negentig hebben de inkomensverschillen groter gemaakt (Caminada & Goudswaard, 2003). Daar stond het armoedebelief tegenover. Bescheiden pogingen om de inkomensverhoudingen te beïnvloeden gingen gepaard met maatschappelijke ontwikkelingen waarop de overheid weinig invloed heeft, zoals de vergrijzing, de omvang van de werkloosheid, de groei van het aantal tweeverdieners en de verdunning van huishoudens.

Goed zicht op de inkomensverhoudingen is onontbeerlijk. Nu zijn er in het verleden tal van studies verricht naar de inkomensverdeling en naar de inkomenseffecten van specifieke regelingen. En de inkomensgevolgen van (voorgenomen) beleid worden in de Nederlandse traditie uitgebreid in kaart gebracht door het Centraal Planbureau. Door betere data is over de oorzaken van de ontwikkelingen in de inkomensongelijkheid en de (her-)verdeling van inkomens in de loop van de decennia ook steeds meer kennis opgedaan (Gottschalk & Smeeding, 1997 en 2000), ook in internationaal vergelijkend perspectief (OESO, 2008, 2011 en 2015). Toch is het onderzoek beslist nog geen platgetreden pad. Dat is ook niet zo verwonderlijk, omdat de inkomensverdeling en de veranderingen daarin door een groot aantal factoren worden bepaald, terwijl die factoren bovendien sterk kunnen verschillen in de tijd, tussen sociaal-economische groepen, tussen generaties, tussen landen en zo meer (SCP, 2003). Elke individuele beslissing om iets te doen of te laten beïnvloedt de inkomensverdeling. De inkomensverdeling kent immers vele gezichten. Uitspraken over de (gewenste) verdeling van inkomens kunnen dan ook snel tot Babylonische spraakverwarring leiden. Dat is de motivatie geweest om met dit boek te komen: het publiek informeren over de inkomensverhoudingen in Nederland en de langetermijnontwikkelingen daarin.

1.2 Totstandkoming van dit revisieproject

De eerste stappen voor dit project zijn al gezet in 2009. Als eerste zijn de gedetailleerde inkomensbestanden (die in ASCII-formaat beschikbaar waren) omgezet naar SPSS-bestanden. Hierbij was haast, want de hiervoor beschikbare PASCAL-programmatuur (die de getallen een (variabelen)naam gaf, en persoons- en huishoudensgegevens bij elkaar bracht) dreigde toen niet lang meer operationeel te blijven. In de daaropvolgende jaren zijn incidenteel diverse analyses uitgevoerd die erop gericht waren mogelijke punten van herziening op te sporen. In 2018 kwam het project door twee zaken weer op de voorgrond te staan. Aan de ene kant werd binnen het CBS ernst gemaakt met de borging van statistiekbestanden die centraal opgeslagen dienden te worden in het Data Service Centrum. Aan de andere kant kwam van gebruikers van de Inkomensstatistiek onder aanvoering van Universiteit Leiden de wens naar voren van een lange, consistente tijdreeks van het inkomen. Dit leidde tot een samenwerkingsoverkomst tussen het CBS en de Universiteit Leiden. Vanaf dat moment kwam het project weer in een versnelling.

Vanuit het CBS waren Wim Bos, Koos Arts, Kai Gidding, Reinder Lok en Jasper Menger betrokken bij de uitvoering van dit project. Ook is regelmatig advies gevraagd aan Peter Meuwissen die van 1980 tot 2013 bij de Inkomens- en Vermogensstatistiek werkzaam was. Namens de Universiteit Leiden leverden Egbert Jongen, Heike Vethaak, Jim Been en Koen Caminada een bijdrage aan het project met de complettering van ontbrekende premies sociale verzekering voor de jaren 1977-2000.

Een nevendoelstelling van het revisieproject was het borgen van de databestanden. Dit gold zowel voor de bestanden vóór herziening waarmee in principe de reeds bestaande publicaties gereproduceerd kunnen worden, als voor de nieuwe, gereviseerde, bestanden die het uitgangspunt zullen gaan vormen voor nieuwe tijdreekstabellen. De herziene bestanden zullen natuurlijk bij voorkeur ook gebruikt gaan worden door interne en externe onderzoekers voor het verrichten van longitudinaal onderzoek.

1.3 Leeswijzer

De hoofdstukken van dit boek zijn per thema geclusterd. Elk hoofdstuk trapt steeds af met huidige de stand van zaken. De meest recente inzichten betreffen in nagenoeg alle gevallen het datajaar 2019 waarvan nu de voorlopige resultaten bekend zijn (genoteerd als 2019*). Vervolgens volgt een trendbeeld voor de periode 1977-2019. Waar relevant wordt op deelperioden ingezoomd.

Het boek beperkt zich tot een descriptieve beschrijving van de Inkomensstatistiek. Allerlei aspecten van de inkomensverdeling blijven in dit boek (daardoor) noodgedwongen buiten beschouwing, simpelweg omdat de thematiek te veelomvattend is. Individuele onderzoekers worden van harte aangemoedigd om zelf met de microdatabestanden aan de slag te gaan om het terrein van de verdelingsvraagstukken verder te ontginnen. Daartoe bieden de consistente tijdreeksen sinds 1977 nu een uitstekende gelegenheid.

De redactie heeft er voor gekozen om de volgende onderwerpen in dit boek de revue te laten passeren.

Samenstelling en verdeling van inkomen

Hoofdstuk 2 geeft een globaal overzicht van de samenstelling en verdeling van inkomen. Het primaire inkomen van huishoudens bestaat uit de beloning voor het beschikbaar stellen van hun arbeid en kapitaal. Na herverdeling via uitkeringen, overdrachten, belasting- en premieheffing resulteert het besteedbaar inkomen. Dit besteedbaar inkomen, gecorrigeerd voor de samenstelling en omvang van het huishouden (gestandaardiseerd), vormt het uitgangspunt voor de beschrijving van de inkomensverdeling over de diverse bevolkingsgroepen. Huishoudens met zelfstandigen kennen het hoogste inkomen, maar ook de grootste spreiding. Studentenhuishoudens en huishoudens in de bijstand behoren tot de laagste inkomensgroepen. Na de economische crisis begin jaren tachtig is het reëel gestandaardiseerd besteedbaar inkomen in de periode 1985-2019 met 58 procent toegenomen, mede als gevolg van de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen. Ook andere maatschappelijke, economische en demografische fenomenen, zoals vergrijzing, zijn van invloed geweest op de veranderende samenstelling van het inkomen over de tijd.

Inkomensongelijkheid en het effect van herverdeling

In hoofdstuk 3 komt de inkomensongelijkheid en het effect van herverdeling aan de orde. Over de totale periode 1977-2019 is de inkomensongelijkheid toegenomen, maar die toename vond vooral plaats voor 1990. Sinds 1990 zijn de inkomensverschillen vrijwel stabiel. De ongelijkheid in primaire inkomens (marktinkomens) is

wel toegenomen. Als gevolg van verstrekte sociale uitkeringen en betaalde belastingen en premies wordt de ongelijkheid van het primaire inkomen naar het besteedbaar inkomen toe ongeveer gehalveerd. Vooral de AOW en de aanvullende pensioenen, en in mindere mate de loon- en inkomstenbelasting, hebben een sterk herverdelende werking. Binnen bevolkingsgroepen zijn wel flinke verschillen in het herverdeelde inkomen. Zo zijn de inkomensverschillen tussen ouderen veel kleiner dan tussen jongeren, en tussen werknemers veel kleiner dan tussen zelfstandigen. Ondanks deze verschillen tussen groepen zijn de inkomensverschillen in Nederland internationaal gezien klein.

Belastingdrukverdeling

Hoofdstuk 4 gaat over de verdeling van de belastingdruk. Dit hoofdstuk brengt de samenstelling, ontwikkeling en verdeling van de belasting- en premiedruk sinds 1977 in kaart. De belasting- en premiedruk is sinds het topjaar 1985 (44,0 procent) trendmatig gedaald tot 38,2 procent in 2019. Met name de premies volksverzekeringen en de inkomstenbelasting daalden fors, terwijl de verplichte afdrachten voor ziektekosten stegen. Als gevolg van vele fiscale maatregelen zijn de verschillen in belasting- en premiedruk tussen huishoudens toegenomen, ook bij eenzelfde inkomen. De wetgever maakt verschil bij de belastingen en sociale regelingen, waardoor de uitkomsten van de drukverdeling via het gevoerde fiscale beleid steeds verder komen los te staan van het draagkrachtbeginsel.

Dynamische koopkracht

In hoofdstuk 5 staat de dynamische koopkrachtontwikkeling centraal. Deze houdt rekening met alle factoren die van invloed zijn op de ontwikkeling van de koopkracht, inclusief bijvoorbeeld het verliezen of het vinden van werk. In recente jaren is de koopkracht licht toegenomen. Verder terugkijkend is de koopkracht van de Nederlandse bevolking sinds 1977 vrijwel onafgebroken gestegen, met uitzondering van de economische crises in de perioden 1979-1985 en 2009-2013. In de afgelopen veertig jaar zijn de koopkrachtontwikkelingen voor werkenden en huishoudens met kinderen stevast het meest rooskleurig geweest.

Lage inkomens en de kans op armoede

Hoofdstuk 6 analyseert de ontwikkeling van de lage inkomens en de kans op armoede volgens de definitie van de lage-inkomensgrens van het CBS. In grote lijnen volgt de ontwikkeling van het armoederisico sinds 1977 de conjunctuur: in tijden van economische neergang stijgt de kans op armoede, in tijden van economische voorspoed daalt de armoedekans. In de vorige eeuw piekte het armoederisico van huishoudens in 1985 naar het historisch hoge niveau van 22,5 procent. Dat was pal na de economische crisis begin jaren tachtig. Met de eind jaren tachtig ingezette verbetering van de economie begon ook het armoederisico weer te dalen om in de jaren negentig van de vorige eeuw op gemiddeld bijna 15 procent uit te komen. Inmiddels is het percentage huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens vrijwel gehalveerd naar 7,7 procent in 2019. Het percentage kinderen dat leeft in een gezin met een

inkomen onder de lage-inkomensgrens is in vergelijking tot de jaren negentig van de vorige eeuw sterker gedaald, en wel van rond de 17 procent naar 7,8 procent in 2019. In de groep (kinderen in) huishoudens met armoederisico is de migratieachtergrond een steeds grotere rol gaan spelen, ook als er rekening wordt gehouden met verschillen in opleidingsniveau van de hoofdkostwinner. In internationaal perspectief is het armoederisico in Nederland laag en ligt onder het Europees gemiddelde.

Topinkomens

In 2019 nam de top 1% van de inkomensverdeling 6,5 procent van het inkomen uit werk voor haar rekening. Het aandeel vrouwen binnen de top 1% was 16 procent. Van de top 1% was 23 procent zelfstandige. Het inkomensaandeel van de top 1% is in de afgelopen veertig jaar vrij stabiel gebleven. Steeds vaker bezetten vrouwen minstens 30 procent van de topfuncties in een bedrijf of organisatie (tot 2021 het streefcijfer van het kabinet), maar bij de groei uit het verleden zal het nog 33 jaar duren voordat zij dat percentage van de topinkomens uitmaken. Het aandeel zelfstandigen binnen de top 1% is de afgelopen veertig jaar afgenomen, maar is in het afgelopen decennium wel gestabiliseerd. In 2019 was er voor zover bekend geen enkel ander land waar het inkomensaandeel van de topinkomens zo laag was als in Nederland. In tegenstelling tot Nederland is het aandeel van de topinkomens in veel andere landen de afgelopen veertig jaar gegroeid, met name in Angelsaksische landen.

Inkomenslevensloop van generaties van de bevolking

Tot slot gaat hoofdstuk 8 over de inkomenslevensloop van generaties van de bevolking. Het inkomen ontwikkelt zich gedurende de levensloop van mensen volgens een min of meer vast patroon. Hierbij bereikt een generatie zijn top in het inkomen rond de 55-jarige leeftijd. In een vergelijkbare levensfase leven jongere generaties van de bevolking in meer welvaart dan voorafgaande generaties. Dit geldt zowel voor de tijd dat zij bij hun ouders opgroeien als voor de tijd dat zij zelf de kern van het huishouden vormen. De toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen is een belangrijke verklaring voor deze inkomensgroei.

1.4 Databron: herziene gegevens uit de Inkomensstatistiek

Inkomensstatistiek: van steekproef naar volledige waarneming

De Inkomensstatistiek brengt de samenstelling en verdeling van het inkomen van personen en huishoudens in Nederland in beeld. De gegevens zijn voornamelijk afkomstig van de Belastingdienst. Deze statistiek kent een lange traditie, maar databestanden met microgegevens zijn pas vanaf 1977 beschikbaar. Onder strikte voorwaarden hebben externe onderzoekers toegang tot deze bestanden.

De Inkomensstatistiek voor de jaren 1977, 1981 en 1985 is gebaseerd op het Landelijk Uitvoerig Inkomensonderzoek (CBS, 1989), een steekproef van circa 460 duizend personen, die elke vier jaar werd uitgevoerd. Daarna volgde vanaf 1989 jaarlijks het Inkomenspanelonderzoek (zie bijvoorbeeld CBS, 1993). Van deze steekproef, in 1989

bijna 215 duizend personen, blijft een groot, representatief, deel ook in navolgende jaren deel uitmaken, zodat een gedetailleerd beeld van de jaarlijkse koopkrachtontwikkeling vastgesteld kan worden. Vanaf 2011 is de Inkomensstatistiek gebaseerd op gegevens van *alle* personen en huishoudens in Nederland (Bos & Lok, 2019).

Eerdere herzieningen van de Inkomensstatistiek in 2000 en 2011

De Inkomensstatistiek is in de laatste vier decennia tweemaal herzien; zie tabel 1.4.1. Omdat gegevens van de Belastingdienst de voornaamste gegevensbron zijn voor de Inkomensstatistiek, vormen veranderingen hierin vaak de aanleiding voor een herziening. Zo vond de eerste revisie (in 2000) plaats naar aanleiding van de belastingherziening 2001 (Wet IB 2001). De tweede herziening in 2011 is vooral ingegeven door de beschikbaarheid van gegevens voor de complete bevolking, zodat de Inkomensstatistiek niet langer op steekproefbasis behoefde te worden vastgesteld.

Herzieningen hebben doorgaans ingrijpende veranderingen voor de uitkomsten tot gevolg, waardoor een breuk in de inkomensreeks ontstaat. De Inkomensstatistiek vertoont in 2000 en 2011 zo'n breuk, zodat er drie deelreeksen zijn: 1977-2000, 2000-2014 en 2011-heden. Voor jaren waarin uitkomsten herzien zijn, worden steeds zo goed als mogelijk ook uitkomsten afgeleid op basis van de tot dan toe geldende methodologie. Op deze wijze is het mogelijk de omvang van de breuk te analyseren en de inkomensontwikkeling in het breukjaar vast te stellen.

1.4.1 Inkomensbestanden; reeksbreuk in 2000 en 2011/14

LU (steekproef)	1977	1981	1985		A-reeks
				1989-2000	
IPO (panelsteekproef)				2000*-2014	B-reeks
IIV (volledige waarneming)					2011-2019* C-reeks

Daarnaast zijn er inkomensbestanden met een beperkt aantal variabelen: Regionaal inkomensonderzoek (1995-2014; vanaf 2009 integraal), en Integrale bestanden 2003-2014 (nog uit te breiden met 2001 en 2002).

Huidige herziening van de uitkomsten 1977-2011

De nu doorgevoerde revisie beoogt de uitkomsten van de jaren 1977-2011 zoveel mogelijk op één lijn te brengen met de reeks vanaf 2011. Het ging daarbij om de volgende aanpassingen (zie Bos, 2021, voor een uitvoerige beschrijving van deze herziening).

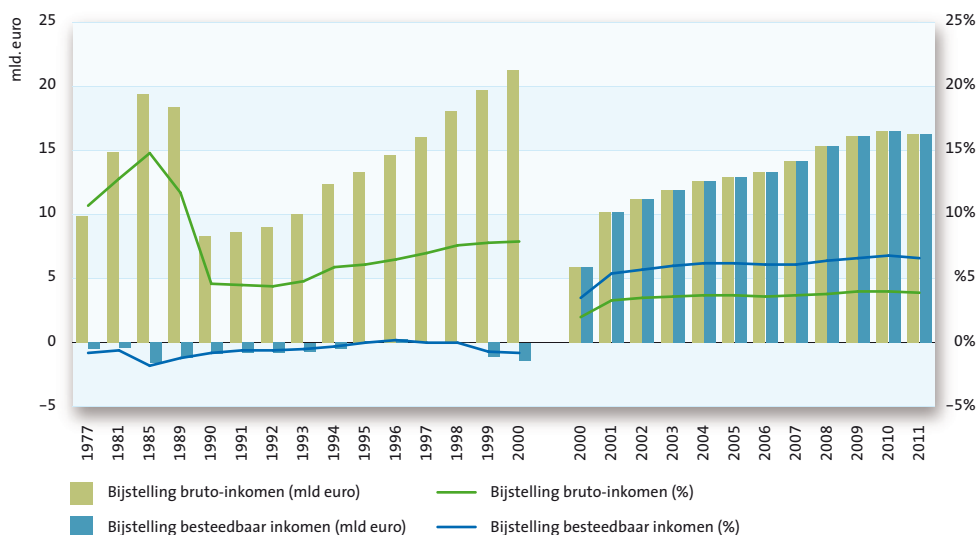
- Inkomensvariabelen zijn dusdanig gedefinieerd en vastgesteld dat zij inhoudelijk aansluiten op de variabelen uit de reeks vanaf 2011. Zo zijn onder meer premievariabelen die in de reeks 1977-2000 ontbraken, toegevoegd en is de economische huurwaarde voor de jaren 1977-2011 op een vergelijkbaar niveau gebracht als in de reeks vanaf 2011.

- Indelingen van bevolkingsgroepen zijn voor de jaren 1977-2011 op gelijke wijze bepaald als in de reeks vanaf 2011. Het betreft hier kenmerken als de sociaal-economische categorie van de persoon en de voornaamste inkomensbron van het huishouden.
- Aan vergelijkbare variabelen in de gegevensbestanden is dezelfde naam toegekend, zodat op een relatief eenvoudige wijze voor alle jaren vanaf 1977 waarvoor gegevens beschikbaar zijn, uitkomsten bepaald kunnen worden.

Herziening 1977-2000: groot effect op bruto inkomen, nauwelijks effect op besteedbaar inkomen

Voor de jaren 1977-2000 levert de toevoeging van premievariabelen verreweg de grootste bijdrage aan de totale bijstelling van het bruto inkomen. Het gaat hier om premies die voorheen in de inkomensbestanden ontbraken: premies pensioen over loon, premies werknemersverzekeringen over het loon van ambtenaren en premies volksverzekeringen ten laste van werkgevers. De totale bijstelling van het bruto inkomen varieert voor de jaren 1977-2000 van 8 tot 21 miljard euro; zie figuur 1.4.2. De premies worden op het gecorrigeerde bruto inkomen (inclusief premies) in mindering gebracht om uit te komen op het besteedbaar inkomen dat reeds in de Inkomensstatistiek was opgenomen. Zodoende heeft de toevoeging van de ontbrekende premies zelf geen effect gehad op het besteedbaar inkomen.

1.4.2 Bijstelling van het bruto en besteedbaar inkomen

Herziening 2000-2011: flinke bijstelling van zowel bruto als besteedbaar inkomen

De aanpassing van de economische huurwaarde neemt in de herziening van de uitkomsten 2000-2011 verreweg de belangrijkste plaats in. De economische huurwaarde is hierbij aangepast aan het hogere niveau vanaf 2011 en sluit ook aan op de huurwaarde van de reeks 1977-2000. Deze aanpassing werkt door op het bruto inkomen en (als bedrag) even sterk op het besteedbaar inkomen. De totale bijstelling van het inkomen loopt op tot 17 miljard euro in 2010.

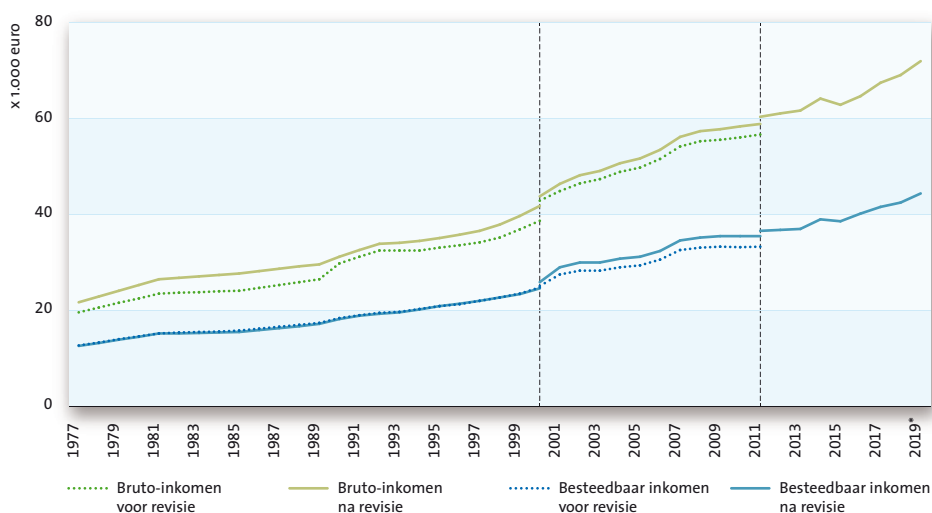
Breuken in de inkomensreeksen in 2000 en 2011 grotendeels kleiner

De huidige herziening heeft niet kunnen leiden tot een volledige eliminatie van verschillen tussen de deelreeksen. Op voorhand was duidelijk dat dit niet te realiseren viel, alleen al doordat de huishoudens in de onderliggende reeksen op een verschillende manier zijn samengesteld, hetgeen achteraf niet te corrigeren was (zie Bos, 2021).

Voor het gemiddeld bruto inkomen per huishouden is de breuk in 2000 door de herziening verkleind van 4.200 naar 2.000 euro en in 2011 van 3.700 naar 1.500 euro. De breuk in het gemiddeld besteedbaar inkomen nam in 2000 juist toe, van 300 naar 1.300 euro, terwijl in 2011 sprake was van een daling van 3.300 naar 1.100 euro.

Uitgaande van de reeks na revisie toont het bruto en besteedbaar inkomen door methodologische verschillen een breuk in 2000 en 2011. Dit verschil mag niet geïnterpreteerd worden als een verandering van het inkomen. Naast de bovengenoemde verschillen met betrekking tot het huishouden speelt bijvoorbeeld onder meer een rol dat tot 2000 eenmalig inkomen (destijds tegen een bijzonder tarief belast) niet in het inkomen is meegenomen, in de deelreeks 2000-2011 om steekproeftechnische redenen slechts tot een bepaald bedrag en vanaf 2011 volledig. Doordat eenmalig inkomen (en andere inkomensbestanddelen) niet gelijkmatig over bevolkingsgroepen zijn verdeeld, varieert de breuk voor deelgroepen van de bevolking.

1.4.3 Gemiddeld bruto en besteedbaar inkomen van huishoudens, voor en na herziening

Uitkomsten voor 1978-1980, 1982-1984 en 1986-1987 zijn bepaald op basis van interpolatie van omringende waarnemingen.

De uitkomsten in dit boek zijn voor de jaren 1977-2011 gebaseerd op de nu/recent beschikbaar gekomen gereviseerde inkomensbestanden. Behalve het bruto en besteedbaar inkomen vertonen uiteraard ook andere variabelen een breuk in 2000 en 2011. In zoverre dit van belang is voor de conclusies wordt hier bij de bespreking van de resultaten aandacht aan geschonken.

1.5 Standaardisatie van inkomen en equivalentiefactoren

Analyses van de inkomensverdeling zijn doorgaans gebaseerd op gestandaardiseerde huishoudensinkomens, hoewel ook de verdeling van individuele persoonlijke inkomens getoond kan worden. Standaardiseren wordt toegepast omdat schaalvoordelen optreden in de bestedingen van huishoudens afhankelijk van hun grootte en de samenstelling. Standaardiseren gebeurt door het huishoudensinkomen te delen door een factor die uitdrukt hoe groot het schaalvoordeel is bij het voeren van een gemeenschappelijke huishouding, de zogenaamde equivalentiefactor. Hierbij is het eenpersoonshuishouden als norm gekozen. Voor deze huishoudens is de factor gelijk aan 1. Er wordt voor elke extra volwassene 0,19 tot 0,40 en voor elk extra minderjarig kind 0,15 tot 0,32 aan deze factor toegevoegd. Bij elke extra volwassene en bij elk extra kind is de factor groter, maar naarmate huishoudens groter zijn, verschillen de factoren onderling minder, omdat het schaalvoordeel van de gemeenschappelijke huishouding ook steeds groter is (CBS, 2020).

Voor een echtpaar zonder kinderen bedraagt de equivalentiefactor bijvoorbeeld 1,40. Een alleenstaande met een besteedbaar inkomen van 10 duizend euro en een echtpaar met een besteedbaar inkomen van 14 duizend euro bevinden zich dus op een even hoog welvaartsniveau: na standaardiseren bedraagt de koopkracht voor beide huishoudens 10 duizend euro. De equivalentiefactor veronderstelt dat een tweepersoonshuishouden 40 procent meer inkomen nodig heeft dan een eenpersoonshuishouden om dezelfde welvaart per persoon te bereiken.

In de loop van de tijd hebben diverse herijkingen plaatsgevonden van de CBS-equivalentieschalen. Tot en met verslagjaar 2000 de equivalentieschaal op basis van de budgetonderzoeken van 1990 tot en met 1995 (CBS, 1998), vervolgens van 2001 tot en met 2017 de schaal op basis van de budgetonderzoeken van 1995 tot en met 2000 (CBS, 2004) en vanaf 2018 de huidige schaal op basis van het budgetonderzoek 2015 (CBS, 2020). De historische equivalentiefactoren van de meest voorkomende huishoudenssamenstellingen zijn weergegeven in tabel 1.5.1.

1.5.1 CBS Equivalentiefactoren, 1977-2019 (eenpersoonshuishouden = 1,00)

	1977-2000	2001-2017	vanaf 2018
1 Volwassene met 1 kind	1,33	1,33	1,32
2 Volwassenen	1,38	1,37	1,40
1 Volwassene met 2 kinderen	1,52	1,51	1,52
2 Volwassenen met 1 kind	1,70	1,67	1,69
3 Volwassenen	1,73	1,73	1,78
2 Volwassenen met 2 kinderen	1,90	1,88	1,91

Geraadpleegde literatuur

- Bos W & Lok R (2019) *Herziening van de Inkomensstatistiek 2011*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2019/21/herziening-van-de-inkomensstatistiek-2011>).
- Bos W (2021) *Herziening van de Inkomensstatistiek, 1977-2011*, CBS Rapport, via www.cbs.nl.
- Caminada K & Goudswaard K (2003) *Verdeelde zekerheid. De verdeling van lasten en baten van sociale zekerheid en pensioenen*, Den Haag: Sdu Uitgevers
(<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/15467>).
- CBS (1989) *Personele inkomensverdeling 1985*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage
(https://historisch.cbs.nl/detail.php?nav_id=o-1&positie=o&id=396404095).
- CBS (1993) *Personele inkomensverdeling 1990*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage
(https://historisch.cbs.nl/personele%20inkomensverdeling/44?nav_id=1-1&id=396404349&index=4).
- CBS (1998) *Equivalentiefactoren 1990-1995*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.
- CBS (2004) *Equivalentiefactoren 1995-2000*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2004/25/equivalentiefactoren-1995-2000>).
- CBS (2020) *Wat is mijn koopkracht?*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2008/50/wat-is-mijn-bestedbaar-inkomen->
- Gottschalk P & Smeeding TM (1997) Cross-National Comparisons of Earnings and Income Inequality, *Journal of Economic Literature*, 35(2): 633-687
([http://darp.lse.ac.uk/PapersDB/Gottschalk-Smeeding_\(JEL97\).pdf](http://darp.lse.ac.uk/PapersDB/Gottschalk-Smeeding_(JEL97).pdf)).
- Gottschalk P & Smeeding TM (2000) Empirical Evidence on Income Inequality in Industrialized Countries, in: Atkinson AB & Bourgignon F (Eds.), *Handbook of Income Distribution*, New York: Elsevier-North Holland Publishers, Vol. 1: 262-307.
- OESO (2008) *Growing unequal? Income distribution and Poverty in OECD Countries*, Paris: OECD
(<https://www.oecd.org/els/soc/growingunequalincomedistributionandpovertyinoecdcountries.htm>).
- OESO (2011) *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, Paris: OECD
(<https://www.oecd.org/els/soc/dividedwestandwhyinequalitykeepsrising.htm>).
- OESO (2015) *In It Together. Why Less Inequality Benefits All*, Paris: OECD
(<https://www.oecd.org/els/soc/OECD2015-In-It-Together-Chapter1-Overview-Inequality.pdf>).
- Pen J & Tinbergen J (1977) *Naar een rechtvaardiger inkomensverdeling*, Elsevier Science, Amsterdam.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2003) *Inkomen verdeeld: Trends in ongelijkheid, herverdeling en dynamiek*, SCP, Den Haag.

2 De samenstelling en verdeling van inkomen

*Koen Caminada, Jim Been, Kees Goudswaard, Jeroen Nieuweboer en
Heike Vethaak*

Korte samenvatting

Het primaire inkomen van huishoudens bestaat uit de beloning voor het beschikbaar stellen van hun arbeid en kapitaal. Na herverdeling via uitkeringen, overdrachten, belasting- en premieheffing resulteert het besteedbaar inkomen. Dit besteedbaar inkomen, gecorrigeerd voor de samenstelling van het huishouden (gestandaardiseerd), vormt het uitgangspunt voor de beschrijving van de inkomensverdeling over de diverse bevolkingsgroepen. Huishoudens met zelfstandigen kennen het hoogste inkomen, maar ook de grootste spreiding. Studentenhuishoudens en huishoudens in de bijstand behoren tot de laagste inkomensgroepen. Het reëel gestandaardiseerd besteedbaar inkomen is na de economische crisis begin jaren tachtig in de periode 1985-2019 met 58 procent toegenomen, mede als gevolg van de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen. Ook andere maatschappelijke, economische en demografische ontwikkelingen, zoals vergrijzing, zijn van invloed geweest op de veranderende samenstelling van het inkomen over de tijd.

2.1 Inleiding

In Nederland worden al zeer lang gegevens bijgehouden over de inkomensverdeling. De eerste personele inkomensstatistiek dateert van 1894/1895, maar men moet zich daarvan niet veel voorstellen. Het gaat om een zeer eenvoudig overzicht van personen die werden aangeslagen in de bedrijfsbelasting, gerangschikt naar de grootte van het belastbaar inkomen. In verdelingsonderzoek is de CBS Inkomensstatistiek de meest gebruikte databron (Caminada & Goudswaard, 2003; SCP, 2003; Salverda, 2013; Caminada et al, 2017; CBS, 2020a).

Van oorsprong zijn de inkomensbegrippen en -eenheden en de opstellingen in de Inkomensstatistiek fiscaal gekleurd, aangezien de belastingdienst de belangrijkste gegevensbron vormt. Zo zijn over de periode tot 1977 geen gegevens over de inkomens van huishoudens beschikbaar. Vanaf 1977 worden zowel persoonlijke als huishoudensinkomens in de Inkomensstatistiek opgenomen, waarbij de inkomens van alle leden van het huishouden bij elkaar zijn opgeteld. Dit boek rapporteert over die Nederlandse inkomensverdeling op basis van een consistente tijdreeks sinds 1977 (Bos, 2021).

Dit hoofdstuk presenteert de gegevens over de inkomens van huishoudens en de leden van die huishoudens in de periode 1977-2019. De meeste cijfers belichten de opbouw van inkomens en de verschillende inkomensoverdrachten die daarbij een rol spelen, de inkomens van verschillende soorten huishoudens en sociaal-economische groepen, de inkomensverdeling en de koopkrachtontwikkeling over een langere

periode. Gemiddeld genomen blijkt het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen tussen 1985 en 2019 met ruim 58% te zijn gestegen. De keuze voor het startjaar 1985 is ingegeven door het feit dat toen het gemiddelde gestandaardiseerde bruto en besteedbaar inkomen het laagste waren (in euro's van 2019) in de gehele periode 1977-2019. De samenstelling van huishoudens is echter in dezelfde periode flink veranderd. Om de veranderingen te duiden, laten we deze trends ook zien. In dit hoofdstuk is de aandacht in het bijzonder gericht op de ontwikkeling van de inkomens en het proces van herverdeling in het traject van primair naar besteedbaar inkomen, dat wil zeggen de gecombineerde werking van allerlei inkomensoverdrachten en belasting- en premieheffing. In hoofdstuk 3 wordt de invloed van de herverdeling op de inkomensongelijkheid in beeld gebracht.

2.2 Inkomensvorming en inkomensherverdeling

Het CBS publiceert regelmatig informatie over de vorming en (her)verdeling van het inkomen (CBS, 2016, 2020a). Bij empirisch onderzoek naar de inkomens(her)verdeling moet daarbij een aantal conceptuele keuzes worden gemaakt die in de praktijk dikwijls verschillend uitvallen. Het betreft onder meer de keuze van het inkomensbegrip (primair, bruto of besteedbaar inkomen), welke bestanddelen tot het inkomen worden gerekend, de keuze van de inkomenseenheid (persoon of huishouden) en, in het verlengde daarvan, de vraag of en zo ja, hoe wordt gecorrigeerd voor de omvang en samenstelling van huishoudens (standaardisatie door toepassing van equivalentieschalen; zie hoofdstuk 1).

Van primair via bruto naar besteedbaar huishoudensinkomen

De overheid kan op drie niveaus proberen de inkomensverdeling te beïnvloeden: op het niveau van het verdiende inkomen (primaire sfeer), van het besteedbaar inkomen (secundaire sfeer) en van het inkomen na gebruik van overheidsvoorzieningen (tertiaire sfeer). Tertiaire inkomensbestanddelen blijven in het vervolg van dit boek buiten beschouwing.

Het primair inkomen is het inkomen dat in de economie gevormd is. Na herverdeling door heffing van belastingen en premies aan de ene kant en verstrekking van uitkeringen en toeslagen aan de andere kant resulteert het besteedbaar inkomen. Dit vormt het uitgangspunt voor de beschrijving van de inkomensverdeling en de koopkrachtontwikkeling over de diverse bevolkingsgroepen door de Inkomensstatistiek van het CBS. Tabel 2.2.1 bevat de belangrijkste inkomensbegrippen en geeft de samenstelling van het inkomen weer zoals die in dit boek worden gehanteerd.

2.2.1 Inkomensvorming en -herverdeling, 2019* (bedragen x miljoen euro)

Inkomen, gevormd door huishoudens						
1	Inkomen als werknemer	351.387				
2	Inkomen als zelfstandige	61.238				
3	Inkomen uit vermogen	28.767				
4	Primair inkomen	441.393				
Inkomen, herverdeeld, ontvangen door huishoudens		Inkomen, herverdeeld, betaald door huishoudens		Verschil		
5	Uitkering inkomensverzekering	102.121	↔ 11	Premie inkomensverzekering	93.223	-8.898
5.1	Uitkering bij werkloosheid	4.227		11.1	Premie wegens werkloosheid	10.582
5.2	Uitkering bij ziekte	1.543		11.2	Premie wegens ziekte	.
5.3	Uitkering bij arbeidsongeschiktheid	10.378		11.3	Premie wegens arbeidsong.	21.602
5.3.1	Uitk. arb.ong.: sociale verz.	10.378		11.3.1	Premie arb.ong.: sociale verz.	20.399
5.3.2	Uitk. arb.ong.: partic. verz.	.		11.3.2	Premie arb.ong.: partic. verz.	1.203
5.4	Uitkering bij (nabestaanden)pensioen	83.015		11.4	Premie wegens pensioen	61.039
5.4.1	Uitk. pensioen: volksverz. (AOW)	36.569		11.4.3	Premie pensioen: volksverz.	24.246
5.4.2	Uitk. pensioen: volksverz. (Anw)	314		11.4.1	Premie pensioen: sociale verz.	35.523
5.4.3	Uitk. pensioen: overig	46.132		11.4.2	Premie pensioen: partic. verz.	1.270
5.5	Sociale lasten: uitkeringsinstantie	2.958				
6	Uitkering sociale voorziening	15.289	↔ 13	Belasting op inkomen	65.522	46.624
6.1	Uitkering bijstand etc.	8.050				
6.2	Sociale lasten: bijstandsinstantie	555				
6.3	Uitkering wegens kinderen	5.472				
6.3.1	Kinderbijslag	3.562				
6.3.2	Kindgebonden budget	1.910				
6.4	Uitkering studietoelage	1.212				
7	Ontvangen gebonden overdrachten	3.609				
8	Overdracht ontvangen van huishouden	540	10	Overdracht betaald aan huishouden	643	103
9	Bruto-inkomen	562.951	12	Premie ziektekostenverzekering	56.501	56.501
			12.1	Premie ziektekn.: sociale verz.	41.242	
			12.3	Premie ziektekn.: volksverz.	15.259	
4	Primair inkomen	441.393	↔ 14	Bestedbaar inkomen	347.062	94.331

Bron: CBS (<http://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84493NED/table?dl=50A6C>)

Het primaire inkomen van huishoudens bestaat uit de beloning voor het beschikbaar stellen van hun arbeid en kapitaal. Inkomen uit arbeid betreft het brutoloon van werknemers. Inkomen uit vermogen bestaat onder meer uit rente over spaartegoeden, dividenden en opbrengsten uit onroerend goed (waaronder de eigen woning). Betaalde rente (waaronder de hypotheekrente) wordt hierop in mindering gebracht. Het inkomen uit eigen onderneming vormt de beloning van zelfstandigen voor de inzet van hun arbeid en ondernemingsvermogen.

Het bruto inkomen van huishoudens bedroeg in 2019 ongeveer 563 miljard euro. Ruim driekwart van dit bedrag wordt gevormd door loon, inkomen uit eigen onderneming en vermogensinkomsten (het primaire inkomen). De resterende 22 procent bestaat bijna geheel uit uitkeringen (inclusief pensioen).

Het besteedbaar inkomen betreft het inkomen na herverdeling. Huishoudens verzekeren zich tegen het verlies aan inkomen wegens werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid, ouderdom en het overlijden van een partner. Het gaat hier enerzijds om verplichte werknemers- en volksverzekeringen, anderzijds om (aanvullende) particuliere verzekeringen. De uitkeringen worden bij het inkomen geteld, terwijl de betaalde premies hierop in mindering worden gebracht. Sociale voorzieningen, waartoe onder meer de bijstandsuitkering behoort, vormen het financiële vangnet voor huishoudens waarvoor het primaire inkomen en de uitkeringen inkomensverzekering ontbreken of onvoldoende zijn. Tot de uitkeringen sociale voorzieningen, die uit de algemene middelen worden gefinancierd, behoren ook de kinderbijslag (onafhankelijk van inkomen) en het inkomensafhankelijke kindgebonden budget. Huishoudens met een lager inkomen hebben ook recht op tegemoetkomingen die gebonden zijn aan bepaalde bestedingen zoals de huur.

Inkomensoverdrachten van huishoudens betreffen met name de partneralimentatie die door het ene huishouden ontvangen en door het andere betaald wordt. De kinderalimentatie blijft buiten beschouwing omdat hiervan geen waarnemingen beschikbaar zijn.

Tabel 2.2.1 geeft een indruk in welke mate in Nederland inkomen wordt herverdeeld. Het primaire inkomen dat huishoudens ontvangen uit arbeid en kapitaal, wordt door de overheid herverdeeld door de heffing van premies en belasting en de verstrekking van uitkeringen en toeslagen. Doel hiervan is te komen tot een gelijkmatigere inkomensverdeling: huishoudens met geen of weinig primair inkomen, zoals ouderen die gestopt zijn met werken of werklozen, krijgen compensatie via de inkomensherverdeling. Uit het proces van inkomensverwerving en -herverdeling resulteert het besteedbaar inkomen.

TOEREKENING AAN GROEPEN EN HERVERDELING VAN INKOMEN

De inkomens kunnen aan allerlei groepen worden toegerekend. Er zijn tal van dwarsdoorsneden van de Nederlandse samenleving mogelijk. Zo verschilt de hoogte en de samenstelling van het inkomen sterk tussen verschillende bevolkingsgroepen.

De omvang van die herverdeling op de inkomens(ongelijkheid) wordt in het vervolg van dit boek bepaald met behulp van de *statutory budget incidence analyse*; zie hierover Caminada et al. (2019) waarin deze methode wordt uitgelegd en toegepast. Deze standaardanalyse van het herverdelende effect van sociale uitkeringen, sociale premies en directe belastingen vergelijkt (de ongelijkheid van) het primaire inkomen met (de ongelijkheid van) het inkomen na sociale uitkeringen en belasting- en premieheffing, ofwel het besteedbaar inkomen. Een tekortkoming van deze veelgebruikte methode is dat geen rekening wordt gehouden met gedragseffecten van sociale uitkeringen en belastingen. Zo kunnen sociale uitkeringen en belastingheffing invloed hebben op het arbeidsaanbod en daarmee op het primaire inkomen. *Statutory budget incidence* berekeningen kunnen daarom slechts als een benadering worden gezien van de herverdeling.

Ondernemers hebben de hoogste inkomens, huishoudens met bijstand en studenten de laagste

Tabel 2.2.2 bevat een dwarsdoorsnede van het besteedbaar inkomen ter grootte van 347 miljard euro in 2019 dat aan diverse groepen huishoudens is toegerekend (CBS, 2020b). Die groepen variëren zowel in omvang (aantal huishoudens) als in de grootte en samenstelling van de huishoudens. Hierdoor is het gemiddeld besteedbaar inkomen lastig vergelijkbaar. Daarom wordt ook het gestandaardiseerde inkomen gepresenteerd. Het maakt immers uit hoeveel mensen binnen een huishouden van een bepaald inkomen moeten leven (zie hoofdstuk 1).

2.2.2 Inkomens verdeeld naar groepen, 2019*

	Particuliere huishoudens	Gemiddeld besteedbaar inkomen	Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen	Ongelijkheid inkomen	Equivalentie-schaal
	(x 1.000)	(1.000 euro)	(1.000 euro)	(Ginicoëfficiënt)	
Particuliere huishoudens	7.824	44,4	30,8	0,292	1,44
Eenpersoonshuishoudens	2.947	24,7	24,7	0,299	1,00
Eenoudergezin	554	37,4	25,2	0,251	1,48
Paar, zonder kind	2.208	49,1	35,1	0,273	1,40
Paar, met kind(eren)	1.966	69	36,3	0,255	1,90
Meerpersoonshuishoudens, overig	149	65,2	33,8	0,272	1,93
Hoofdkostwinner: tot 25 jaar	357	15,5	13,4	0,452	1,16
Hoofdkostwinner: 25 tot 45 jaar	2.375	44,9	30,2	0,264	1,49
Hoofdkostwinner: 45 tot 65 jaar	2.941	54,3	35,2	0,297	1,54
Hoofdkostwinner: 65 jaar of ouder	2.152	35,1	28,1	0,245	1,25
Hoofdkostwinner: Nederland	6.054	46,3	32,1	0,279	1,44
Hoofdkostwinner: westers	857	40,8	29,4	0,331	1,39
Hoofdkostwinner: niet-westers	913	34,5	23,3	0,299	1,48
Inkomen als werknemer	4.180	49,5	32,7	0,244	1,51
Inkomen als zelfstandige (totaal)	731	68,7	43,4	0,379	1,58
Uitkering werkloosheid	52	27,1	21,1	0,247	1,28
Uitkering arbeids-ongeschiktheid	269	26,3	20,3	0,193	1,30
Uitkering pensioen	2.133	34,6	27,9	0,261	1,24
Uitkering sociale voorziening	413	18,1	14,5	0,107	1,25
Studiefinanciering	46	4,9	4,3	0,603	1,14
Eigen woning	4.443	57,6	38,0	0,244	1,52
Huurwoning geen huurtoeslag	2.070	30,9	24,0	0,272	1,29
Huurwoning met huurtoeslag	1.310	20,7	16,9	0,149	1,22

Aldus benaderd zien we dat het gestandaardiseerde inkomen het hoogst is voor de groep zelfstandigen, en het laagst voor studenten en huishoudens in de bijstand. Verder valt op dat sommige groepen gemiddeld een hoge equivalentieschaal kennen, en dus in relatief grote huishoudens wonen, zoals werknemers en zelfstandigen (in de leeftijdsgroep 45 tot 65 jaar). Huishoudens met een hoofdkostwinner tussen 45 en 65 jaar hebben het hoogste besteedbaar inkomen. Van de huishoudens met een uitkering hebben de gepensioneerden ruimschoots het hoogste inkomen. Tenslotte is het gemiddelde besteedbaar inkomen van huishoudens met een eigen woning ongeveer twee keer zo hoog als dat van huishoudens die huren.

Samenstelling inkomen

Tabel 2.2.3 laat de samenstelling van het gestandaardiseerde inkomen in meer detail zien en tevens hoeveel huishoudens een bepaald inkomensbestanddeel hebben. In 2019 ontvangen 7,4 miljoen huishoudens primair inkomen. Daarbinnen vormen huishoudens met inkomen als werknemer met 4,7 miljoen veruit de grootste groep, terwijl ruim 1 miljoen huishoudens inkomen uit onderneming hebben (CBS, 2019). Het gemiddelde primaire inkomen bedraagt 39.500 euro. Het mediane inkomen ligt overigens lager, dat komt door de scheve inkomensverdeling met uitschieters naar boven. Ruim 3,7 miljoen huishoudens ontvangen uitkeringen en/of inkomensoverdrachten. De groep die een pensioenuitkering ontvangt (AOW en eventueel aanvullend pensioen) is veruit het grootst. Ruim 7,2 miljoen huishoudens betalen premies en/of belastingen. De premies inkomensverzekeringen, ziektekostenverzekering en belastingen op inkomen bedragen gemiddeld genomen bijna 20.000 euro per jaar. Het gemiddelde besteedbaar inkomen van huishoudens bedroeg in 2019 30.800 euro.

2.2.3 Samenstelling van gestandaardiseerd inkomen van huishoudens, 2019*

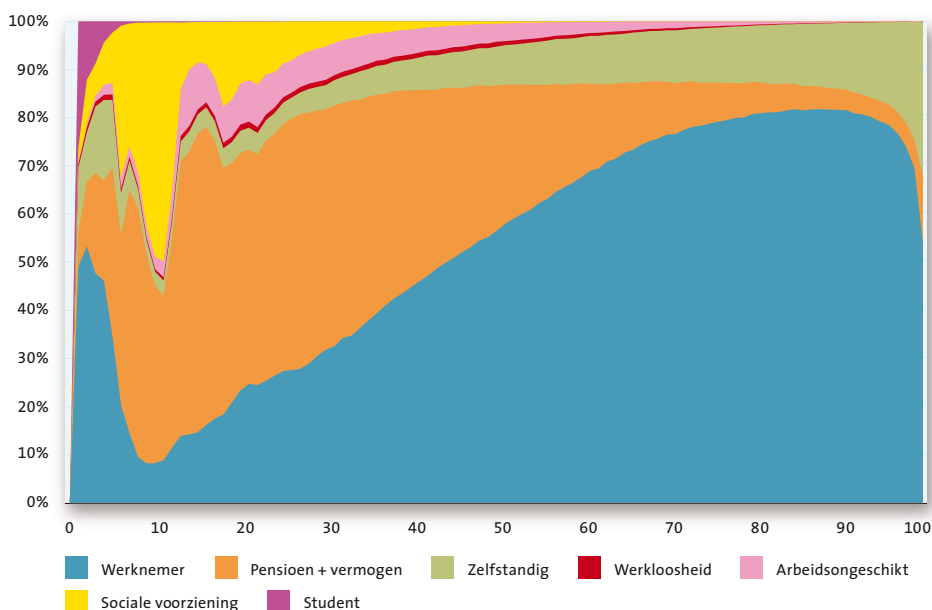
	Aantal x 1.000	Bedrag mln euro	% Bruto inkomen	Gemiddeld 1.000 euro
1 Inkomen uit arbeid	5.240	244.047	63%	46,6
1.1.1 Loon werknemer	4.759	156.929	41%	33,0
1.1.2 Loon ambtenaar	873	27.722	7%	31,7
1.1.3 Loon directeur-grotaandeelhouder	237	9.330	2%	39,3
1.2 Sociale lasten van werkgever	5.009	45.886	12%	9,2
2 Inkomen uit eigen onderneming	1.062	27.292	7%	25,7
3 Inkomen uit vermogen (3.1 - 3.2)	6.797	20.947	5%	3,1
3.1 Inkomsten uit bezittingen	5.912	37.798	10%	6,4
3.2 Betaalde rente	5.291	16.850	4%	3,2
4 Primair inkomen (1+2+3)	7.401	292.286	76%	39,5
5 Uitkering inkomensverzekeringen	3.756	79.930	21%	21,3
5.1.1 Uitkering werkloosheid	528	2.991	1%	5,7
5.1.2 Uitkering ziekte, arbeidsongeschiktheid	776	8.661	2%	11,2
5.1.3.1 Uitkering AOW	2.236	29.974	8%	13,4
5.1.3.2 Uitkering AnW	30	261	0%	8,6
5.1.3.3 Uitkering pensioen	2.751	35.887	9%	13,0
6 Uitkering sociale voorzieningen	2.659	10.754	3%	4,0
6.1 Uitkering bijstand etc.	752	6.447	2%	8,6
6.3 Uitkering in verband met kinderen	716	444	0%	0,6
6.4 Uitkering studietoelage	486	765	0%	1,6
7 Ontvangen gebonden overdrachten	1.357	3.059	1%	2,3
8 Ontvangen inkomensoverdrachten	48	434	0%	9,1
9 Bruto inkomen (4+5+6+7+8)	7.818	386.463	100%	49,4
10 Betaalde inkomensoverdrachten	67	502		7,5
11 Premie inkomensverzekeringen	7.267	62.285	16%	8,6
11.1 Premie werkloosheid	5.164	7.094	2%	1,4
11.2 Premie ziekte	361	726	0%	2,0
11.3 Premie arbeidsongeschiktheid	5.240	14.204	4%	2,7
11.4.1 Premie soc. verzekering pensioen	4.218	23.510	6%	5,6
11.4.2 Premie particuliere verzekering pensioen	437	745	0%	1,7
11.4.3 Premie volksverzekering AOW, Anw	7.064	16.471	4%	2,3
12 Premie ziektekosten verzekering	7.824	39.182	10%	5,0
12.1 Premie soc. verzekering ZFW, Zvw	7.824	28.536	7%	3,6
12.2 Premie part. ziektekostenverzekering / Zvw ¹	4.007	4.726	1%	1,2
12.3 Premie volksverzekering AWBZ	7.143	10.646	3%	1,5
13 Belastingen op inkomen en vermogen	7.256	43.962	11%	6,1
14 Besteedbaar inkomen (9-10-11-12-13)	7.824	240.532	62%	30,8

¹ In 2019 is er geen particuliere verzekering ziektekosten (die is er wel tot 2006). De nominale premie ZvW is onderdeel van de sociale verzekering.

2.3 Wie zit waar in de inkomensverdeling?

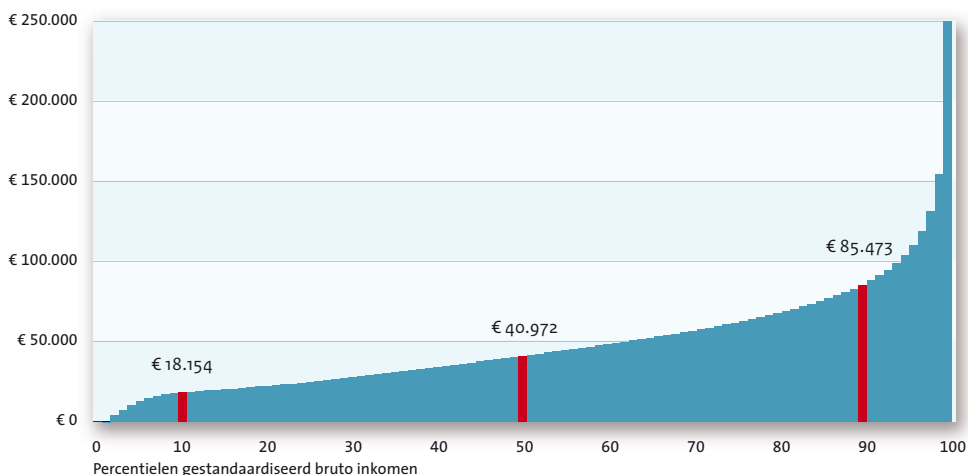
Voordat wordt ingegaan op allerlei aspecten van de inkomens(her)verdeling, is het nuttig om te weten wie zich waar in de inkomensverdeling bevindt. In deze paragraaf gaan we daarbij uit van het bruto inkomensbegrip, dus het primaire inkomen vermeerderd met de ontvangen uitkeringen en overdrachten. Vervolgens zijn huishoudens ingedeeld op volgorde van hun bruto inkomen in honderd even grote groepen (percentielen). Studenten bevinden zich veelal aan de onderkant van de inkomensverdeling en zelfstandigen worden relatief vaak aan de zowel de onderkant als de bovenkant van de inkomensverdeling waargenomen. Werknemers hebben doorgaans een midden- of een hoog inkomen, terwijl senioren vaker dan gemiddeld onder de lagere en middeninkomens worden waargenomen. Huishoudens die zijn aangewezen op een sociale uitkering bevinden zich vaak in de lagere inkomensgroepen.

2.3.1 Samenstelling percentielen 2019*. Wie zit waar in de inkomensverdeling? (%)

Figuur 2.3.2 laat de percentielen van het gestandaardiseerde bruto inkomen zien. Per percentiel is af te lezen hoe hoog het gestandaardiseerde bruto inkomen is. De mediaan ligt bij 40.1972 euro, hetgeen wil zeggen dat precies de helft van de Nederlandse bevolking een inkomen heeft dat hoger (lager) ligt. De grens om bij de laagste of hoogste 10-procentsgroep (decil) te behoren ligt bij respectievelijk 18.154 en 85.473 euro. Tachtig procent van de bevolking kent dus een bruto inkomen dat valt binnen dit interval. De gemiddelde inkomenshoogte van het toppercentiel (de top 1%) reikt tot 320.191 euro.

2.3.2 *Inkomenshoogte per percentiel gestandaardiseerd bruto inkomen, 2019**

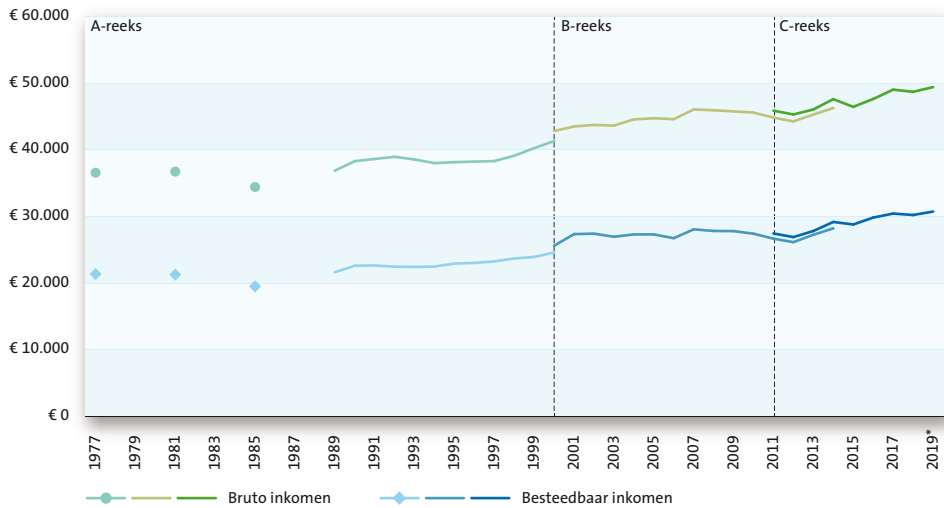
2.4 Trends

Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen vanaf 1985 met 58% toegenomen

Figuur 2.4.1 laat allereerst de ontwikkeling zien van het reëel gestandaardiseerd inkomen in de periode 1977-2019. Daarbij is gecorrigeerd voor inflatie; alle bedragen zijn uitgedrukt in euro van 2019. De twee trendbreuken in de Inkomensstatistiek in de periode 1977-2019 zijn zichtbaar gemaakt (A-reeks 1977-2000, B-reeks 2000-2014 en C-reeks sinds 2011).

Het gestandaardiseerde bruto en besteedbaar inkomen zijn in deze periode gestaag toegenomen. Merk op dat het gemiddelde gestandaardiseerde bruto en besteedbaar inkomen in het jaar 1985 het laagste waren (in euro's van 2019): respectievelijk 34.432 en 19.503 euro. Daarom meten we de mutatie sinds 1985. De koopkracht is in 2019 gestegen tot 30.743 euro. Gemiddeld bedraagt de stijging van het besteedbaar inkomen in de periode 1985-2019 (na correctie voor trendbreuken) 1,65 procent per jaar. Dit is het saldo van een gemiddelde bruto inkomensstijging van 2,20 procent per jaar en oplopende belastingen en premies die 0,55 procent per jaar van de koopkracht afknabbelde. De koopkracht van een gemiddeld Nederlands huishouden ligt in 2019 zodoende 58 procent hoger dan in 1985 (na correctie van de reeksbreuken).

2.4.1 Reëel gemiddeld gestandaardiseerd inkomen, 1977-2019*

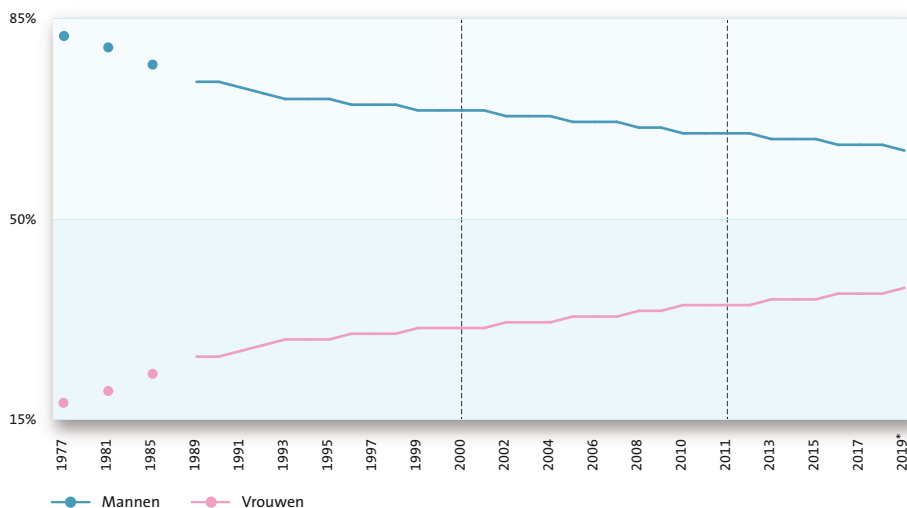

De figuur toont van links naar rechts drie reeksen: A-reeks (1977-2000), B-reeks (2000-2014) en C-reeks (2014-2019).

Enkele oorzaken

Er zijn veel oorzaken aan te wijzen voor de ontwikkeling van de inkomens sinds 1977. Een eerste belangrijke factor is de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie, en dan met name de arbeidsparticipatie van vrouwen. In de Inkomensstatistiek is dat terug te zien wanneer gekeken wordt naar welk aandeel van het bruto inkomen van het huishouden wordt verdiend door vrouwen. De bijdrage van vrouwen was gemiddeld genomen 18,3 procent in 1977 en dat is toegenomen tot 37,7 procent in 2019 (zie figuur 2.4.2). Deze stijging komt doordat een groter aandeel van de vrouwen is gaan werken en ook meer zijn gaan verdienen. Zo stonden in 1977 tegenover elke vrouw met een eigen inkomen bijna twee mannen met een eigen inkomen. Sinds enkele jaren is dit omgekeerd: er zijn nu meer vrouwen met een eigen inkomen dan mannen. Het gemiddelde bruto inkomen van mannen is maar beperkt gestegen (van 50.300 euro in 1977 naar 53.300 euro in 2019), terwijl vrouwen met een eigen inkomen in 2019 een gemiddeld bruto inkomen hebben dat bijna anderhalf keer hoger is dan in 1977 (21.700 euro in 1977 en 31.700 euro in 2019). Een andere relevante factor is de vergrijzing van de bevolking, dus meer gepensioneerd. Dit is duidelijk terug te zien in figuur 2.4.3 waar het aandeel huishoudens met pensioen als belangrijkste inkomensbron toegenomen is in de afgelopen paar decennia.

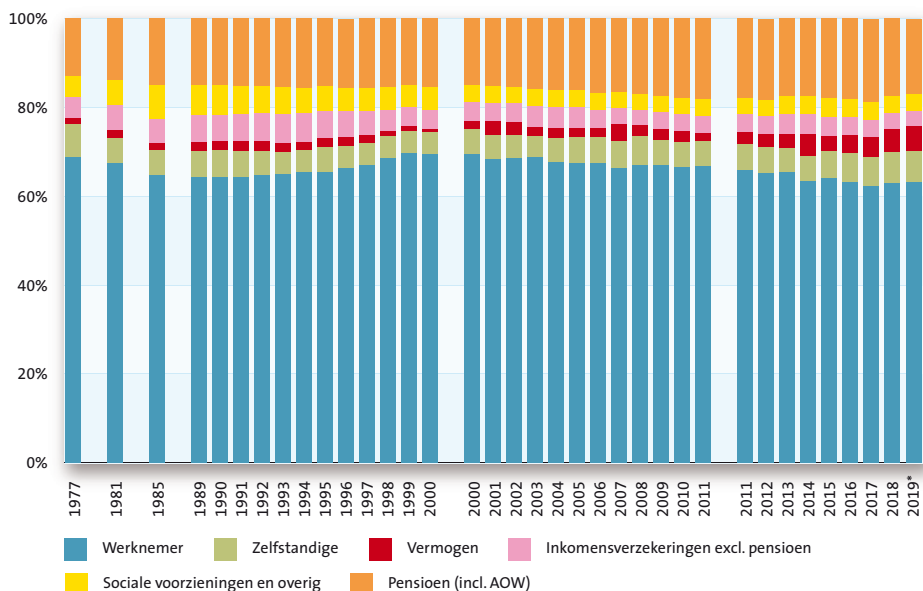
2.4.2 Aandeel bruto inkomen mannen en vrouwen, 1977-2019* (%)

Veranderingen in de samenstelling van het inkomen

Diverse economische, demografische en maatschappelijke ontwikkelingen hebben er voor gezorgd dat de samenstelling van het bruto inkomen in de loop van de tijd is gewijzigd. Figuur 2.4.3 brengt de veranderingen van de sociaal-economische samenstelling in beeld. Zo steeg het aandeel van inkomen uit pensioen (inclusief AOW) van 13 procent in 1977 naar 17 procent in 2019. Ook het inkomen uit vermogen steeg fors van 1,5 procent naar 5,4 procent. De toename van het aandeel pensioenen en inkomen uit vermogen is vanzelfsprekend voor een groot deel toe te rekenen aan de vergrijzing. Ondanks de groei van het aantal zelfstandigen bleef hun inkomensaandeel in de loop van de tijd stabiel. Het aandeel van inkomen als werknemer daalde van 69 procent in 1977 naar 63 procent in 2019. Ook het aandeel inkomen uit loondervingsregelingen daalde in de periode 1977-2019, mede als gevolg van de versoeringen binnen het stelsel van sociale zekerheid.

2.4.3 Aandeel inkomensbronnen in het totale bruto inkomen, 1977-2019* (%)

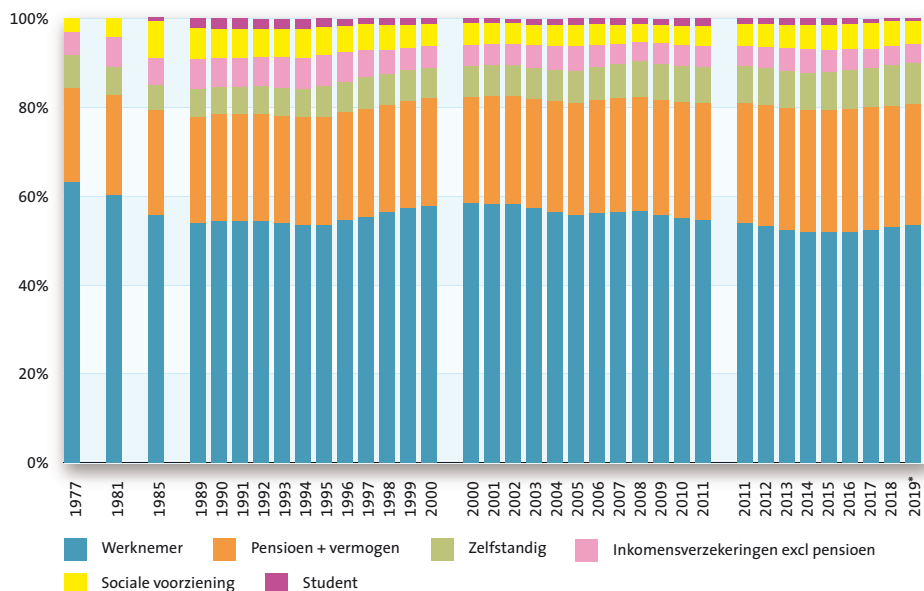
Huishoudens zien er anders uit dan veertig jaar geleden

Om de inkomensontwikkeling, de samenstelling van het inkomen en de mate van inkomenshervreiding sinds 1977 in het vervolg verder te kunnen duiden, is het relevant om een aantal onderliggende trends te schetsen. Trends die laten zien in welke mate groepssamenstellingen in Nederland zijn gewijzigd sinds 1977. Zo is het aandeel eenpersoonshuishoudens verdubbeld, terwijl het aantal paren met kinderen nagenoeg is gehalveerd. Het aandeel gepensioneerd en zelfstandigen nam met een kwart toe, terwijl het aandeel werknemers fors terugliep. Vermeldenswaardig is verder dat het aandeel mannelijke hoofdkostwinners in gezinnen met kinderen halveerde, terwijl het aandeel van vrouwelijke kostwinners in gezinnen zonder kinderen juist terrein won. Het aandeel van alleenwonende mannen is meer dan verdubbeld. Ook waren er forse wijzigingen in het aandeel personen met een migratieachtergrond. Het aandeel personen met een Nederlandse achtergrond daalde tot 77 procent in 2019, terwijl het aandeel van personen met een niet-westerse migratieachtergrond juist steeg tot 12 procent van de bevolking. Tabel 2.4.4 geeft een samenvatting; de figuren 2.4.5 tot en met 2.4.8 geven achtereenvolgens details van de ontwikkeling van het aantal huishoudens naar inkomensbron, het aantal huishoudens naar huishoudenssamenstelling, een decompositie naar hoofdkostwinners en het aantal personen naar migratieachtergrond.

2.4.4 Samenvatting ontwikkeling samenstelling groepen 1977-2019* (%)

	A-reeks			B-reeks		C-reeks	
	1977	1989	2000	2000	2011	2011	2019
Huishoudens naar voornaamste inkomensbron							
Werknemer	63	54	58	58	55	54	53
Pensioen + vermogen	21	24	24	24	26	27	27
Zelfstandig	7	6	7	7	8	8	9
Sociale voorziening	3	7	5	5	5	5	5
Arbeidsongeschikt	5	5	4	4	3	4	3
Werkloosheid	0	1	1	1	1	1	1
Student	0	2	1	1	2	1	1
Huishoudenssamenstelling							
Eenpersoonshuishouden	19	31	35	33	36	36	38
Paar, zonder kinderen	26	25	29	29	29	29	28
Paar, met kinderen	46	36	29	30	27	28	26
Eenoudergezin	6	7	7	6	7	7	7
Meerpersoonshuishouden, overig	3	1	1	2	1	1	1
Personen naar migratieachtergrond							
Nederland		81	83	83	80	80	77
Niet-westers land, 1e generatie		3	7	7	8	8	9
Overig westers land, 1e generatie		3	4	4	5	5	6
Overig westers land, 2e generatie		5	5	5	5	5	5
Niet-westers land, 2e generatie		0	1	1	2	2	3
Onbekend		7	0	0	0	0	0
Hoofdkostwinners							
Man zonder kind met partner	25	22	26	26	24	24	23
Man met kind met partner	46	35	26	28	24	24	21
Vrouw zonder kind zonder partner	13	19	19	19	19	19	20
Man zonder kind zonder partner	8	13	16	15	17	17	19
Vrouw met kind zonder partner	5	5	6	5	6	5	6
Vrouw zonder kind met partner	2	3	4	4	4	5	6
Vrouw met kind met partner	1	1	2	2	4	4	4
Man met kind zonder partner	1	1	1	1	1	1	1

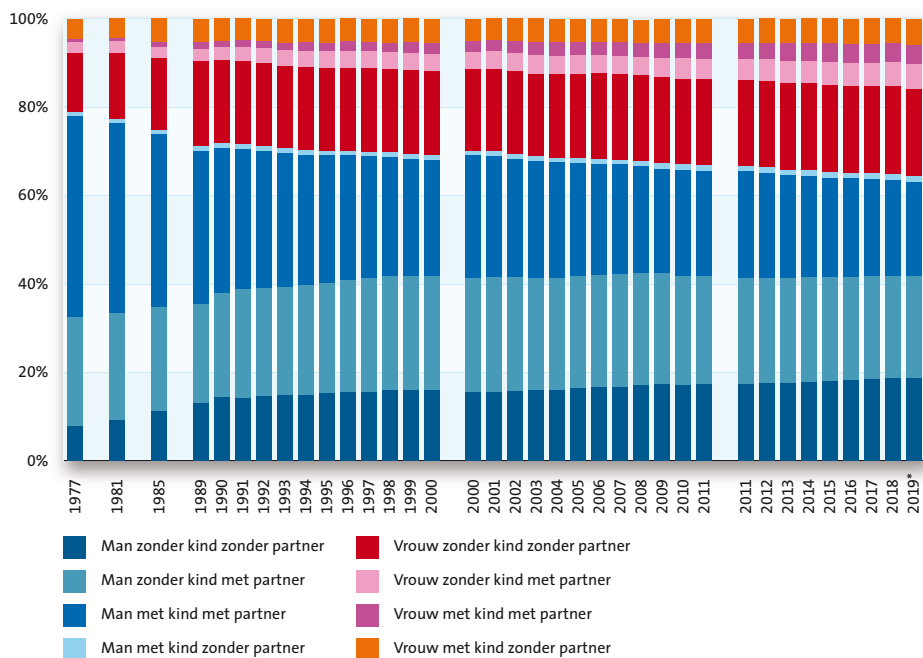
2.4.5 Aandeel van het aantal huishoudens naar inkomensbron, 1977-2019* (%)

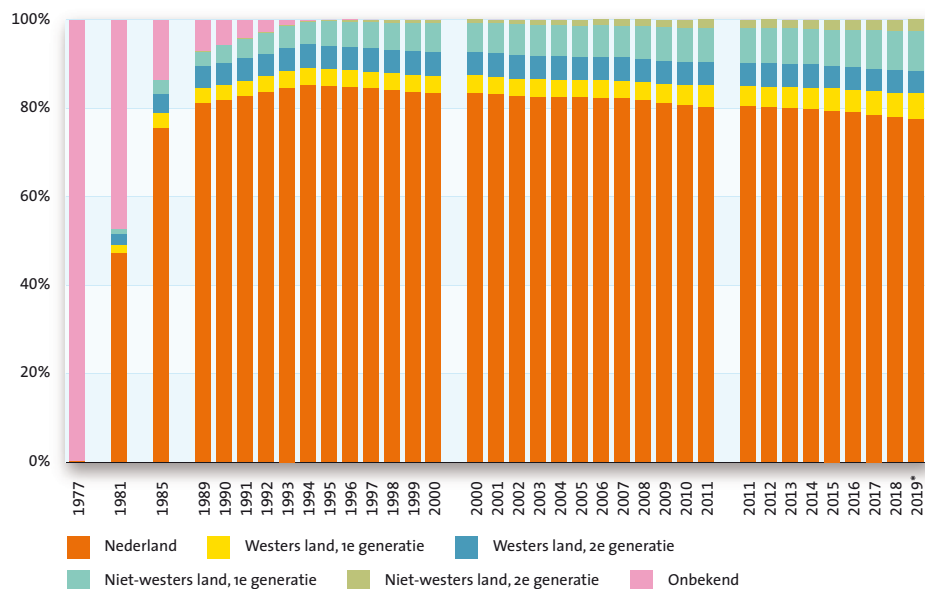
2.4.6 Aandeel van het aantal huishoudens naar huishoudenssamenstelling, 1977-2019* (%)

2.4.7 Hoofdkostwinners, 1977-2019* (%)

2.4.8 Aandeel van het aantal personen naar migratieachtergrond, 1977-2019* (%)

Tot slot laat tabel 2.4.9 de ontwikkeling zien van het aantal huishoudens met inkomen en de samenstelling van het gestandaardiseerde inkomen van huishoudens. Alle bedragen zijn gecorrigeerd voor inflatie en uitgedrukt in euro's van 2019. Het aantal huishoudens met een (besteedbaar) inkomen is in de periode 1977-2019 met 67 procent toegenomen. Het aandeel huishoudens met inkomen uit arbeid is gedaald (de groei is met 54 procent kleiner dan die van de gehele bevolking). Het aantal huishoudens met inkomen uit eigen onderneming en uit vermogen is juist relatief toegenomen. Het aandeel huishoudens dat afhankelijk is van sociale voorzieningen is in de loop van de tijd fors afgenomen.

Het gemiddeld besteedbaar inkomen nam tussen 1977 en 2019 met 44 procent toe. Het gemiddeld besteedbaar inkomen is sterker gestegen dan het primair inkomen (22 procent) als gevolg is van de afgenomen belasting- en premiedruk (zie verder hoofdstuk 4). De inkomsten uit arbeid namen gemiddeld genomen met 34 procent toe. Opmerkelijk is dat het gestandaardiseerde inkomen van huishoudens met inkomen uit eigen onderneming vrijwel stabiel is gebleven in de periode 1977-2019.

2.4.9 Samenstelling van gestandaardiseerde inkomen van huishoudens, 1977 en 2019*

	1977		2019		Reële mutatie 1977-2019	
	Aantal x 1.000	Gemiddeld 1.000 euro	Aantal x 1.000	Gemiddeld 1.000 euro	Aantal %	Gemiddeld %
1 Inkomen uit arbeid	3.395	34,7	5.240	46,6	54	34
2 Inkomen uit eigen onderneming	501	25,0	1.062	25,7	112	3
3 Inkomen uit vermogen	2.648	1,0	6.797	3,1	157	217
4 Primair inkomen	4.118	32,5	7.401	39,5	80	22
5 Uitkering inkomensverzekeringen	2.070	14,7	3.756	21,3	81	45
6 Uitkering sociale voorzieningen	2.191	2,5	2.659	4,0	21	59
7 Ontvangen gebonden overdrachten	910	1,3	1.357	2,3	49	72
8 Ontvangen inkomensoverdrachten	28	7,5	48	9,1	72	20
9 Bruto inkomen	4.681	36,6	7.818	49,4	67	35
10 Betaalde inkomensoverdrachten	38	6,1	67	7,5	76	23
11 Premie inkomensverzekeringen	3.868	9,3	7.267	8,6	88	-8
12 Premie ziektekosten verzekering	4.680	2,3	7.824	5,0	67	122
13 Belastingen op inkomen en vermogen	4.588	5,3	7.256	6,1	58	15
14 Besteedbaar inkomen	4.681	21,4	7.824	30,8	67	44

Geraadpleegde bronnen

- Bos W (2021) *Herziening van de Inkomensstatistiek, 1977-2011*, CBS Rapport, via www.cbs.nl.
- Caminada K & Goudswaard K (2003) *Verdeelde zekerheid. De verdeling van lasten en baten van sociale zekerheid en pensioenen*, Den Haag: Sdu Uitgevers
(<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/15467>).
- Caminada K, Goudswaard KP & Been J (2017) De ontwikkeling van inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in Nederland 1990-2014: achtergronddocumentatie, *Department of Economics Research Memorandum*, Leiden: Leiden University
(<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/46107>).
- Caminada K, Goudswaard K, Wang C & Wang J (2019) Income inequality and fiscal redistribution in 31 countries after the crisis, *Comparative Economic Studies* 61(1): 119-148
(<http://hdl.handle.net/1887/68005>).
- CBS (2016) *Welvaart in Nederland 2016*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/26/welvaart-in-nederland-2016>).
- CBS (2019) *Inkomen van werkenden*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2019/inkomen-van-werkenden>).
- CBS (2020a) *Materiële Welvaart in Nederland 2020*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire
(<https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2020/>).
- CBS (2020b) *Inkomen van huishoudens; inkomensklassen, huishoudenskenmerken*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline, 22-12-2020
(<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84493NED/table?ts=1625135420402>).
- Salverda W (2013) Inkomen, herverdeling en huishoudvorming 1977-2011: 35 jaar ongelijkheidsgroei in Nederland, *TPEdigitaal*, 7(1): 66-94
(http://www.tpedigitaal.nl/assets/static/4_Salverda-1-2013.pdf).
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2003) *Inkomen verdeeld: Trends in ongelijkheid, herverdeling en dynamiek*, SCP, Den Haag.

3 Inkomensongelijkheid en het effect van herverdeling

*Koen Caminada, Marion van den Brakel, Kees Goudswaard,
Heike Vethaak en Jim Been*

Korte samenvatting

Over de periode 1977-2019 als geheel is de inkomensongelijkheid toegenomen, maar sinds 1990 zijn de inkomensverschillen vrijwel stabiel. De ongelijkheid in primaire inkomens (marktinkomens) is wel toegenomen. Als gevolg van verstrekte sociale uitkeringen en betaalde belastingen en premies wordt de ongelijkheid van het primaire inkomen naar het besteedbaar inkomen ongeveer gehalveerd. Vooral de AOW en aanvullende pensioenen, en in mindere mate de loon- en inkomstenbelasting, hebben een sterk herverdelende werking. Binnen bevolkingsgroepen zijn er wel flinke verschillen in het herverdeelde inkomen. Zo zijn de inkomensverschillen tussen ouderen veel kleiner dan tussen jongeren en tussen werknemers veel kleiner dan tussen zelfstandigen. Ondanks deze verschillen tussen groepen zijn de inkomensverschillen in Nederland internationaal gezien klein.

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk laat zien hoe groot de ongelijkheid in het primair inkomen (uit arbeid en kapitaal) van huishoudens is en wat er gebeurt met de ongelijkheid na het verstrekken van uitkeringen en toeslagen en na premie- en belastingheffing. Centraal daarbij staat de ontwikkeling sinds 1977 van de inkomensongelijkheid voor en na inkomensherverdeling. Tot slot plaatst een vergelijking van de ongelijkheid met andere Europese lidstaten de Nederlandse ongelijkheid in een internationaal perspectief.

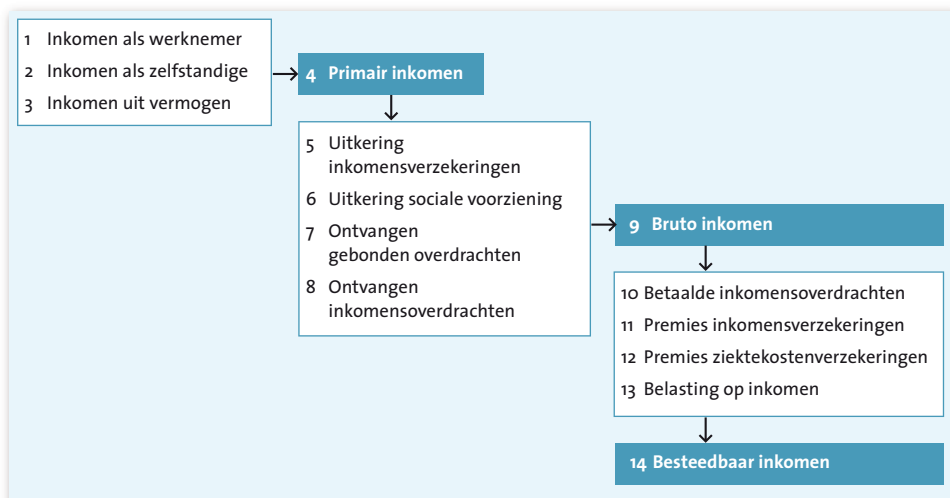
Bij empirisch onderzoek naar de inkomens(her)verdeling moet een aantal conceptuele keuzes worden gemaakt die in de praktijk dikwijls verschillend uitvallen. Het betreft onder meer de keuze van het inkomensbegrip (primair, belastbaar of besteedbaar inkomen), welke bestanddelen tot het inkomen worden gerekend, de keuze van de inkomenseenheid (individueel of huishouden) en, in het verlengde daarvan, de vraag of en zo ja, hoe wordt gecorrigeerd voor de omvang en samenstelling van huishoudens (standaardisatie door toepassing van equivalentieschalen).

Samenstelling inkomen

Figuur 3.1.1 laat de samenstelling van inkomens van huishoudens zien. De samenstelling is conform internationale aanbevelingen (zie onder meer United Nations (2011) en OESO (2013)) en er is consensus over tussen statistische bureaus wereldwijd. Het primair inkomen, ook wel genoemd marktinkomen, bestaat uit inkomen als werknemer, als zelfstandige en inkomen uit vermogen. Optelling van diverse inkomensoverdrachten bij het primair inkomen leidt tot het bruto inkomen. Na afdracht

van belasting en premies resulteert het besteedbaar inkomen. De inkomensbestanddelen die in dit boek worden meegerekend zijn beschreven in hoofdstuk 2.

3.1.1 Samenstelling van inkomens van huishoudens

Metten van ongelijkheid

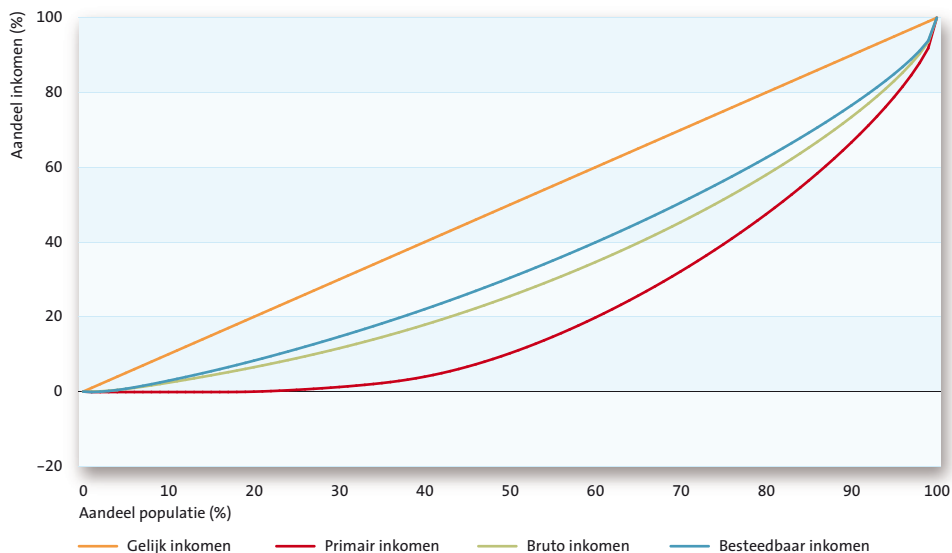
Een meerpersoonshuishouden heeft doorgaans een hoger inkomen dan een alleenstaande. Het maakt echter veel uit hoeveel mensen binnen een huishouden van een bepaald inkomen moeten leven. Het heeft dan ook weinig zin om inkomensongelijkheid te bepalen zonder rekening te houden met de omvang van het huishouden. Om het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling vergelijkbaar te maken, worden het primair, bruto en besteedbaar inkomen in dit hoofdstuk gestandaardiseerd (zie hoofdstuk 1). Voor het meten van inkomensongelijkheid kunnen diverse ongelijkheidsmaatstaven worden gehanteerd die soms een verschillend beeld geven. De meest gangbare maatstaf is de Ginicoëfficiënt. De waarde van de Gini ligt tussen 0 (bij een volledig egalitaire inkomensverdeling) en 1 (het totale inkomen komt bij één ontvanger terecht). De Ginicoëfficiënt is wereldwijd de meest gebruikte ongelijkheidsmaatstaf, die in dit hoofdstuk ook geïllustreerd wordt met zogenaamde Lorenz-curve. Om rekening te houden met (veel) negatieve waarden in een verdeling, normaliseren we de Ginicoëfficiënt (zie Bos, Van den Brakel & Otten, 2018). Naast de Ginicoëfficiënt wordt de inkomensverdeling in 10-procentgroepen van oplopend inkomen (decielverdeling) getoond, alsmede de inkomenskwintielverhouding (S_{80}/S_{20}) die het verschil tussen de staarten van de verdeling ('rijk en arm') in beeld brengt. Het is de verhouding tussen het inkomensaandeel van de 20 procent huishoudens met de hoogste inkomens en het inkomensaandeel van de 20 procent huishoudens met de laagste inkomens.

3.2 Inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in 2019

Primair inkomen ongelijker verdeeld dan besteedbaar inkomen

De Lorenz-curve geeft het verband aan tussen het percentage van de bevolking (waarbij huishoudens gerangschikt zijn naar hoogte van hun inkomen) en het percentage van het totale inkomen dat dit deel van de bevolking ontvangt. Uit de curven in figuur 3.2.1 is in één oogopslag duidelijk dat de verschillen in het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen kleiner zijn dan in het gestandaardiseerd primair inkomen: de Lorenz-curve van het primair inkomen ligt immers verder van de ‘gelijkheidslijn’ af (waarbij iedereen hetzelfde inkomen geniet). De Ginicoëfficiënt is gerelateerd aan de Lorenz-curve en is gelijk aan twee keer het oppervlak tussen de gelijkheidslijn en de curve (Bos et al., 2018). De Ginicoëfficiënt bedroeg in 2019 voor het primair inkomen 0,55. Voor het bruto inkomen was dat 0,36 en voor het besteedbaar inkomen 0,29. De Lorenzcurve van het besteedbaar inkomen ligt volledig binnen de Lorenzcurve van het primair inkomen. Daarmee is sprake van Lorenz-dominantie, dat wil zeggen dat de verdeling van besteedbaar inkomens eenduidig gelijkmatiger is dan de verdeling van primaire inkomens.

3.2.1 Lorenz-curve gestandaardiseerd inkomen, 2019*

Bestedbaar inkomen verschilt vooral onder jongeren

Over alle particuliere huishoudens gemeten bedraagt de Ginicoëfficiënt van het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen 0,292 in 2019. Tabel 3.2.2 laat zien dat de inkomensongelijkheid verschilt naar gelang de samenstelling van huishoudens. Zo is de inkomensongelijkheid binnen eenpersoonshuishoudens wat groter dan binnen meerpersoonshuishoudens. Binnen de groep jongeren zijn de inkomensverschillen

relatief groot. Een deel van de jongeren is uitwonend student met een relatief laag inkomen, terwijl een ander deel een substantiële baan heeft en daarmee een hoger inkomen (Van den Brakel-Hofmans, 2007). Onder de groep 65-plussers is de inkomensongelijkheid duidelijk kleiner dan onder de totale bevolking. Verder zijn de inkomensverschillen tussen werknemers (een Gini van 0,244) aanzienlijk kleiner dan tussen zelfstandigen (een Gini van 0,379). De inkomens van zelfstandigen fluctueren sterk en kunnen zowel flink positief als negatief zijn. De inkomensverschillen tussen huishoudens met een sociale uitkering zijn relatief klein. Dat geldt, logischerwijze, in het bijzonder voor de huishoudens die een uitkering op minimumniveau ontvangen (sociale voorziening).

3.2.2 Kerncijfers inkomensverdeling, 2019*

	Particuliere huishoudens (x 1.000)	Gemiddeld besteedbaar inkomen (1.000 euro)	Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen (1.000 euro)	Ongelijkheid inkomen (Ginicoëfficiënt)
Particuliere huishoudens	7.824	44,4	30,8	0,292
Eenpersoonshuishouden	2.947	24,7	24,7	0,299
Eenoudergezin	554	37,4	25,2	0,251
Paar, zonder kind	2.208	49,1	35,1	0,273
Paar, met kind(eren)	1.966	69	36,3	0,255
Meerpersoonshuishouden, overig	149	65,2	33,8	0,272
Hoofdkostwinner: tot 25 jaar	357	15,5	13,4	0,452
Hoofdkostwinner: 25 tot 45 jaar	2.375	44,9	30,2	0,264
Hoofdkostwinner: 45 tot 65 jaar	2.941	54,3	35,2	0,297
Hoofdkostwinner: 65 jaar of ouder	2.152	35,1	28,1	0,245
Inkomen als werknemer	4.180	49,5	32,7	0,244
Inkomen als zelfstandige (totaal)	731	68,7	43,4	0,379
Uitkering werkloosheid	52	27,1	21,1	0,247
Uitkering arbeidsongeschiktheid	269	26,3	20,3	0,193
Uitkering pensioen	2.133	34,6	27,9	0,261
Uitkering sociale voorziening	413	18,1	14,5	0,107
Studiefinanciering	46	4,9	4,3	0,603
Eigen woning	4.443	57,6	38	0,244
Huurwoning geen huurtoeslag	2.070	30,9	24	0,272
Huurwoning met huurtoeslag	1.310	20,7	16,9	0,149

Ongelijkheid bijna gehalveerd door sociale uitkeringen en belastingen

Door herverdeling daalt de Ginicoëfficiënt met 47 procent, van 0,544 (gestandaardiseerd primair inkomen) naar 0,292 (gestandaardiseerd besteedbaar inkomen). Er wordt een decompositiemethode gehanteerd die het mogelijk maakt om de partiele herverdelende effecten van diverse inkomensoverdrachten te bepalen (zie Wang, Caminada & Goudswaard, 2012 en 2014). Op die manier kan de herverdelende werking van de belangrijkste sociale uitkeringen en van de loon- en inkomstenbelasting worden geanalyseerd.

De sociale uitkeringen, en dan met name de AOW-uitkeringen en aanvullende pensioenen, zorgen samen voor driekwart van de afname in de ongelijkheid. De inkomensheffingen droegen voor een kwart bij aan de totale herverdeling. Van de sociale uitkeringen dragen de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen en de bijstand ook nog vrij substantieel bij aan de reductie van de inkomensongelijkheid (respectievelijk 6 en 8 procent). De overige sociale uitkeringen dragen slechts in geringe mate bij aan de herverdeling van inkomens.

Merk overigens op dat de aanvullende pensioenen hier zijn meegenomen als inkomensoverdrachten. De aanvullende pensioenen kunnen echter ook worden gezien als een herverdeling van inkomen over de levensloop van dezelfde persoon. Caminada et al. (2019) laten via een gevoeligheidsanalyse zien wat het effect is als de aanvullende pensioenen als uitgesteld loon worden behandeld. Indien aanvullende pensioenen in tabel 3.2.3. niet zouden zijn meegerekend dan daalt de herverdeling tussen primair en besteedbaar inkomen (47 procent) met ongeveer een vijfde.

3.2.3 Reductie ongelijkheid primair inkomen, 2019^{*1}

Gini primair inkomen (a)	0,544
-/- herverdeling via sociale uitkeringen (b1)	0,186
-/- herverdeling via inkomensheffingen (b2)	0,067
Gini besteedbaar inkomen (a-b1-b2)	0,291
Gini bruto inkomen (a-b1)	0,358
Absolute herverdeling (b1 + b2)	0,253
Relatieve herverdeling: (b1+b2)/a*100	47%

Onderdelen herverdeling (aandelen)

AOW-uitkeringen	35%
Aanvullende pensioenuitkeringen	26%
Loon- en inkomstenbelasting	16%
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	6%
Bijstand	8%
Werkloosheidsuitkeringen	2%
Huurtoeslag / rijksbijdrage eigen woning	4%
Studietoelage en tegemoetkoming studiekosten	1%
Kinderbijslag	1%
AWW/ANW	0%
Overig (inclusief premies) ²	2%

- 1 Kleine afwijking Ginicoëfficiënten (< 0,003) ten opzichte van tabel 3.2.2 als gevolg van decompositiemethode.
- 2 Regelingen met een klein herverdelend effect, zoals partneralimentatie, zijn hier samengenomen. De Ginicoëfficiënt is hier niet genormaliseerd.

De top 10% ontvangt bijna een kwart van het totale besteedbaar inkomen

Ten slotte kan de inkomens(her)verdeling ook worden getoond per decielgroep (de inkomensgrenzen van de decielen worden getoond in tabel 3.2.5). Tabel 3.2.4 laat zien dat de hoogste 20 procent inkomens ruim 52 procent van het totale primaire inkomen ontvangen. Maar als vervolgens sociale inkomensoverdrachten en belastingen worden meegerekend zakt dat aandeel naar ruim 37 procent. De 20 procent laagste inkomens ontvangen gemiddeld genomen geen primair inkomen en hebben een aandeel van ruim 8 procent in het totale besteedbaar inkomen. De S80/S20 verhouding van de besteedbaar inkomens bedraagt daarmee 4,4.

Ook op deze wijze blijkt dat er zich een vrij omvangrijke verticale herverdeling van inkomens voordoet via de sociale regelingen en inkomensheffingen. De lagere decielgroepen zien door inkomensoverdrachten hun aandeel in het inkomen na herverdeling toenemen. Voor hogere decielgroepen geldt het omgekeerde: het aandeel in het besteedbaar inkomen na herverdeling is kleiner dan hun aandeel in het primaire inkomen. De laagste (hoogste) vijf decielgroepen zien hun gezamenlijk inkomens-aandeel stijgen (dalen) met 20,2 procentpunt.

3.2.4 Aandeel gestandaardiseerd inkomen per decielgroep, 2019 (%)¹*

	D 1	D 2	D 3	D 4	D 5	D 6	D 7	D 8	D 9	Top
Primair inkomen	-0,1	0,1	1,2	2,8	6,3	9,5	12,4	15,3	19,2	33,3
Bruto inkomen	2,4	4,1	5,1	6,3	7,7	9,1	10,7	12,6	15,5	26,6
Besteedbaar inkomen	2,9	5,4	6,4	7,3	8,4	9,4	10,6	12,0	14,0	23,4

¹ Grenzen van ongestandaardiseerde primaire en bruto inkomens.

Zie verder CBS StatLine: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83934NED/table?dl=52C25>

*3.2.5 Grenzen decielgroepen inkomen x 1.000 euro, 2019**

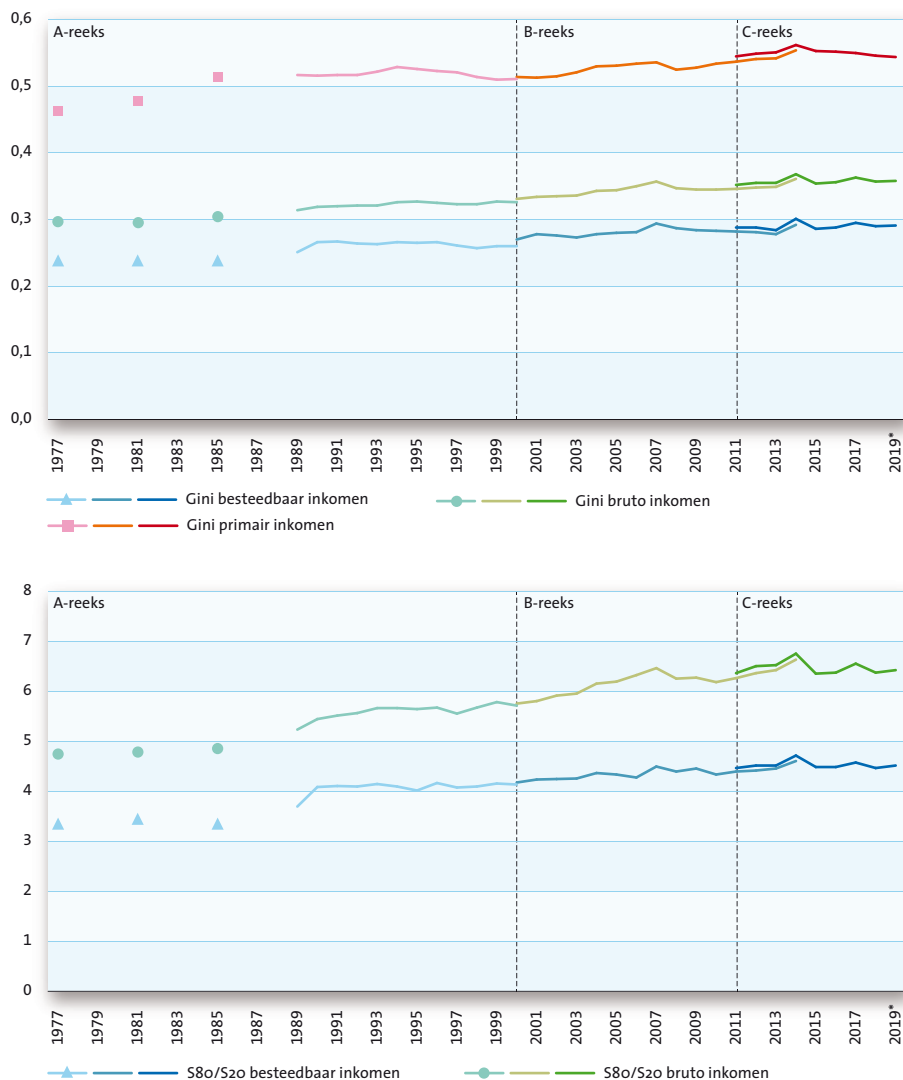
	Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen	Besteedbaar inkomen	Primair inkomen	Bruto inkomen
10e percentiel	14,7	16,0	0	19,9
20e percentiel	18,2	21,0	2,7	26,7
30e percentiel	21,1	25,8	7,8	34,4
40e percentiel	24,2	30,7	20,9	43,9
50e percentiel	27,5	36,5	39,7	55,3
60e percentiel	30,8	43,8	57,2	69,1
70e percentiel	34,6	51,9	76,0	85,2
80e percentiel	39,5	61,8	98,1	105,8
90e percentiel	47,7	77,5	131,8	139,0

3.3 Trends in inkomensongelijkheid en herverdeling

Ongelijkheid sinds 1977 iets toegenomen, maar sinds 1990 vrijwel stabiel

De resultaten voor de inkomensongelijkheid én van de effecten van de herverdeling die het gevolg zijn van sociale uitkeringen en inkomensheffingen, worden hieronder weergegeven voor de periode 1977-2019. Figuur 3.3.1 laat zien dat de ongelijkheid van het primair en besteedbaar inkomen – afgemeten aan de Ginicoëfficiënt – sinds 1977 is toegenomen, maar vanaf 1990 vooral wat betreft het besteedbaar inkomen vrijwel stabiel is (zie kader). Van den Brakel & Otten (2017) constateerden eveneens een toename in de ongelijkheid in het primair inkomen in de periode vanaf 2001. Die is toe te schrijven aan de toenemende vergrijzing en economische tegenspoed. Door inkomensherverdeling worden de veranderingen in de primaire-inkomensongelijkheid teniet gedaan: de Ginicoëfficiënt van het besteedbaar inkomen veranderde nauwelijks (zie ook kader). Maar de ratio 80/20 laat zien dat sprake is van een trendmatige toename. Deze toename van de kloof tussen de hoogste en laagste inkomens komt vooral door de veranderde samenstelling van de groepen aan de uiteinden van de inkomensverdeling. Zo bevat de laagste groep steeds minder pensioenhuishoudens en steeds meer studentenhuishoudens. In de hoogste inkomensgroep daalde het aandeel werknemershuishoudens. Het aandeel ondernemershuishoudens, die vaak een beduidend hoger inkomen hebben (tabel 3.2.2), nam in de hoogste groep toe (zie Van den Brakel & Otten, 2017).

3.3.1 Inkomensongelijkheid in Nederland, 1977-2019*

De figuren tonen van links naar rechts drie reeksen, een A-reeks, een B-reeks en een C-reeks (zie hoofdstuk 1). De inkomensongelijkheid in de B-reeks is hoger dan in A-reeks. Een deel van de oorzaak hiervan is dat de inkomens vanaf 2001 ook hoge, incidentele inkomens bevatten die voorheen onder een bijzonder tarief belast werden. Dit bijzonder tarief inkomen kon bij de recente revisie niet toegevoegd worden aan de inkomens van de A-reeks. Hoge incidentele inkomens zijn in de B-reeks afgekap, in de C-reeks is dit niet gebeurd. Dit verklaart voor een deel de hogere ongelijkheid in de C-reeks (zie Bos, 2021). Verder wordt de S80/S20 van het primair inkomen niet getoond, omdat de S20 van het primair inkomen negatief is.

IS DE INKOMENSONGELIJKHEID VERANDERD?

Aan de hand van een lineaire regressieanalyse wordt onderzocht of er sprake is van een stijgende trend in de inkomensongelijkheid, zie tabel 3.3.2. De mate waarin de inkomensongelijkheid en/of de herverdeling in de loop van de tijd zijn gestegen of gedaald, is bepaald aan de hand van de mutatie van de Ginicoëfficiënt. Omdat er sprake is van twee trendbreuken (A-reeks, B-reeks en C-reeks) zijn hiervoor dummy's toegevoegd aan de te schatten regressievergelijking. De regressieanalyse wijst uit dat de ongelijkheid van het primair, bruto en besteedbaar inkomen in de periode 1977-2019 statistisch significant is gestegen, maar sinds 1990 is er geen sprake van een statistisch significante stijging in de ongelijkheid in het besteedbaar inkomen. De Nederlandse inkomensverschillen zijn de afgelopen drie decennia vrij stabiel.

Tabel 3.3.2 laat verder de ontwikkeling van de herverdeling zien die tot stand komt via sociale uitkeringen en belasting- en premieheffing. Die is in de periode 1977-2019 trendmatig toegenomen. Ongeveer 2/3^e van de toename van de inkomensongelijkheid sinds 1990 blijkt te zijn afgevlakt door een toename van herverdeling via sociale uitkeringen en inkomensheffingen. Met name zien we een duidelijke toename van de herverdeling via de inkomensheffingen sinds 1990.

3.3.2 Regressie trend Ginicoëfficiënt en S80/S20-ratio, 1977-2019*

	Periode 1977-2019				Periode 1990-2019			
	Constante	X-var	Adj R ²	F test	Constante	X-var	Adj R ²	F test
Gini primair inkomen (a)	0,480** (0,000)	0,0020** (0,000)	0,781	46,2 (0,000)	0,511** (0,000)	0,0012** (0,002)	0,739	33,0 (0,000)
Gini bruto inkomen (b)	0,295** (0,000)	0,0015** (0,000)	0,936	187,2 (0,000)	0,316** (0,000)	0,0012** (0,000)	0,903	106,2 (0,000)
Gini besteedbaar inkomen (c)	0,240** (0,000)	0,0011** (0,000)	0,852	73,9 (0,000)	0,261** (0,000)	0,0004 (0,099)	0,813	50,2 (0,000)
Absolute herverdeling (a-c)	0,240** (0,000)	0,0009** (0,004)	0,285	6,1 (0,000)	0,250** (0,000)	0,0008* (0,012)	0,389	8,2 (0,000)
Herverdeling via sociale uitkeringen (a-b)	0,185** (0,000)	0,0005* (0,045)	0,214	4,5 (0,000)	0,195** (0,000)	0,0001 (0,843)	0,336	6,7 (0,000)
Herverdeling via inkomensheffingen (b-c)	0,055** (0,000)	0,0003** (0,006)	0,405	9,6 (0,000)	0,056** (0,000)	0,0007** (0,000)	0,620	19,5 (0,000)
S80/S20 bruto inkomen	4,7** (0,000)	0,046** (0,000)	0,922	150,9 (0,000)	5,4** (0,000)	0,035** (0,000)	0,878	82,2 (0,000)
S80/S20 besteedbaar inkomen	3,4** (0,000)	0,033** (0,000)	0,844	69,8 (0,000)	4,0** (0,000)	0,014** (0,013)	0,845	62,7 (0,000)

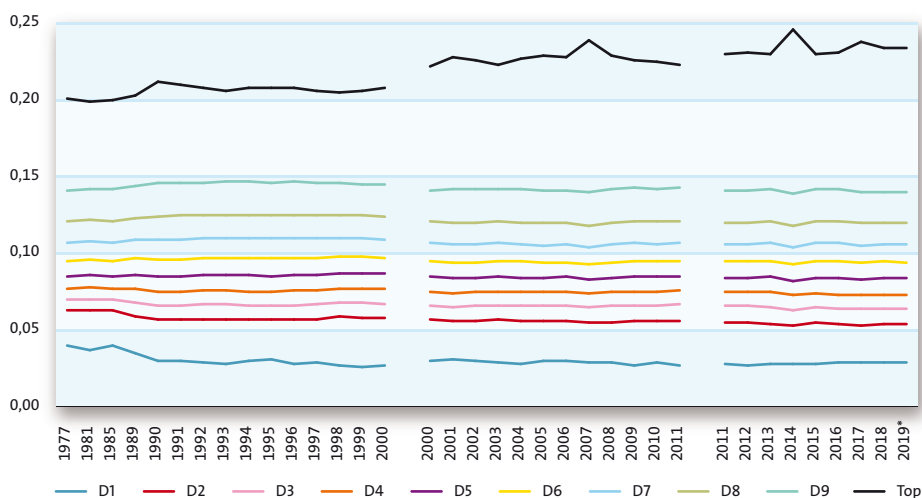
OLS-regressie. p-waarde tussen haakjes: ** p-waarde <0,01 en * p-waarde <0,05. Dummy's voor trendbreuken.

Tot slot laat de verhouding S8o/S2o wel een significante stijging zien in de periode 1977-2019, zowel voor het bruto inkomen als het besteedbaar inkomen. Dit geldt ook voor de periode 1990-2019, maar de stijging is erg klein. De verhouding S8o/S2o meet de staarten van de inkomensverdeling, terwijl het grootste deel van de bevolking zich tussen S2o en S8o bevindt. De conclusie is dat de Nederlandse inkomensongelijkheid de afgelopen drie decennia vrijwel stabiel is gebleven, ook aan beide uiteinden van de inkomensverdeling; hoofdstuk 6 gaat dieper in op de lage inkomens en armoede en hoofdstuk 7 gaat over de topinkomens.

Een andere manier om de tamelijk stabiele inkomensverhoudingen sinds 1977 te illustreren is aan de hand van de aandelen van het besteedbaar inkomen per decielgroep, zie figuur 3.3.3. Een nadere regressieanalyse wijst uit dat voor de meeste decielen geen sprake is van een statistisch significante mutatie van de inkomensaandelen in de periode 1990-2019, met uitzondering van de decielen 1 en 2. In alle gevallen is het trendeffect echter bescheiden, want steeds kleiner dan 0,6 procent per jaar.

Merk verder op dat het inkomensaandeel van het topdeciel in 2007 en 2014 een piek vertoont hetgeen te maken heeft met een tijdelijke tariefverlaging van het fiscale regime van directeur-grootaandeelhouders (box 2) in die jaren. Ook in 2017 was sprake van een piekje. Dat kwam door een extra hoge belastingkorting bij afkoop van pensioen in eigen beheer, een regeling waarvan veel directeur-grootaandeelhouders gebruik maakten (zie CBS, 2020).

3.3.3 Aandeel gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per decielgroep 1977-2019*

Herverdeling is vanaf 1977 ongeveer hetzelfde gebleven

In tabel 3.3.4 wordt voor de periode 1977-2019 een gedetailleerd beeld gegeven van het traject van primair naar besteedbaar inkomen. De herverdelende werking van sociale uitkeringen en inkomensheffingen blijkt over de gehele periode redelijk stabiel te zijn. Wel zien we een afname van de herverdeling sinds 1985 toen de herverdelende werking van het stelsel het grootst was. Sindsdien is met name de herverdelende werking van sociale uitkeringen gedaald. Er zijn ook enige verschillen als het gaat om specifieke regelingen. Zo is de herverdelende werking van de AOW en aanvullende pensioenen geleidelijk toegenomen van 45 procent in 1985 naar 61 procent in 2019. Dat komt doordat er door vergrijzing steeds meer mensen een aanvullend pensioen hebben. Ook de gestegen arbeidsparticipatie van vrouwen speelt een rol. Zij bouwen steeds vaker en meer aanvullend pensioen op (CBS, 2020). Tussen 2011 en 2019 stagneerde de herverdelende werking van aanvullende pensioenen, aangezien er in deze periode veel pensioenen werden gekort, dan wel niet of beperkt geïndexeerd werden. De bijstand en de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen zijn na 1985 minder belangrijk geworden in termen van vermindering van de inkomensongelijkheid: een afname van 16 respectievelijk 11 procent in 1985 naar 8 respectievelijk 6 procent in 2019.

De loon- en inkomstenbelasting is sinds 1985 progressiever geworden. Dit komt onder andere door de beleidsmatige verhogingen van de diverse heffingskortingen en het inkomensafhankelijk maken van heffingskortingen sinds de invoering van de Wet IB2001 hebben hier aan bijgedragen (Caminada & Stevens, 2017).

3.3.4 Inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in Nederland, 1977-2019*

	A-reeks				B-reeks		C-reeks	
	1977	1985	1990	2000	2000	2011	2011	2019
Gini primair inkomen (a)	0,459	0,514	0,516	0,511	0,514	0,537	0,545	0,544
-/- herverdeling via sociale uitkeringen (a-b)	0,163	0,210	0,198	0,184	0,183	0,191	0,193	0,186
Gini bruto inkomen (b)	0,296	0,304	0,319	0,326	0,331	0,346	0,352	0,358
-/- herverdeling via inkomensheffingen (a-c)	0,059	0,067	0,052	0,066	0,062	0,064	0,064	0,067
Gini besteedbaar inkomen (c)	0,238	0,237	0,266	0,260	0,270	0,282	0,288	0,291
Absolute herverdeling (a-c)	0,221	0,277	0,250	0,250	0,244	0,255	0,257	0,253
Relatieve herverdeling: (a-c)/a*100	48%	54%	48%	49%	47%	47%	47%	47%

Onderdelen herverdeling (aandelen)

AOW-uitkeringen	35%	28%	30%	30%	30%	34%	34%	35%
Aanvullende pensioenuitkeringen	15%	17%	19%	23%	24%	27%	27%	26%
Loon- en inkomstenbelasting	16%	10%	11%	12%	12%	15%	15%	16%
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	12%	11%	11%	8%	8%	7%	7%	6%
Bijstand	8%	16%	12%	8%	8%	7%	8%	8%
Werkloosheidsuitkeringen	1%	1%	3%	2%	2%	3%	3%	2%
Huursubsidie/toeslag / rijksbijdrage eigen woning	1%	2%	2%	3%	3%	3%	3%	4%
Studietoelage en tegemoetkoming studiekosten	0%	1%	3%	2%	1%	2%	2%	1%
Kinderbijslag	3%	3%	2%	1%	1%	1%	1%	1%
AWW/ANW	4%	3%	3%	2%	2%	1%	1%	0%
Overig (inclusief premies) ¹	4%	7%	4%	9%	7%	1%	0%	3%

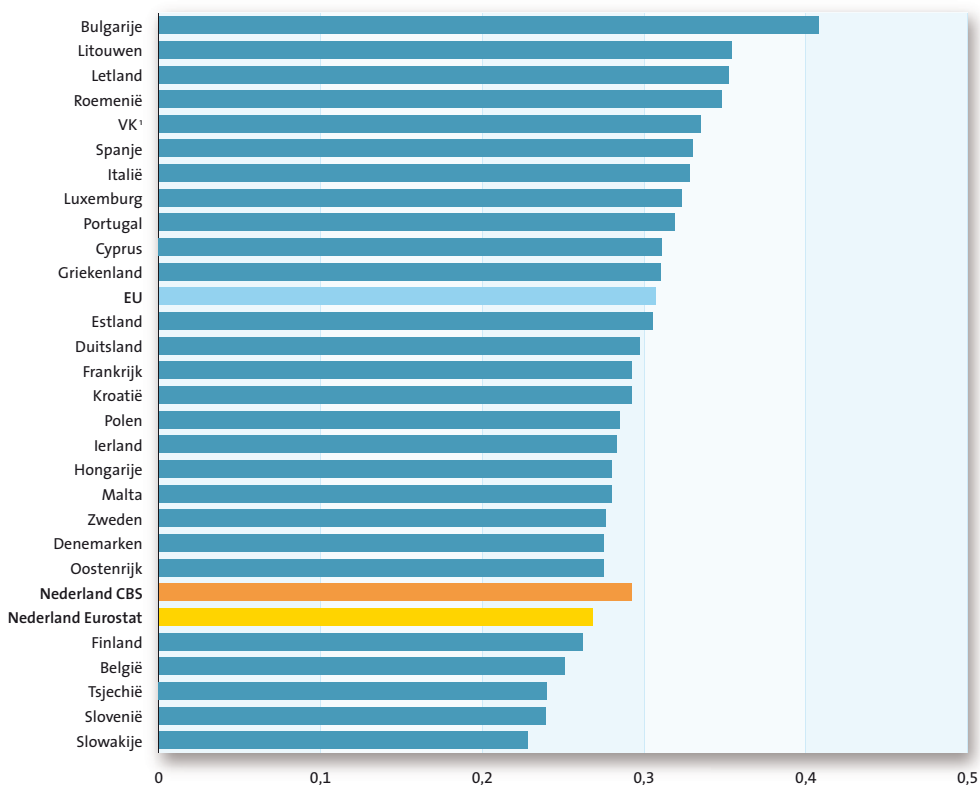
¹ Regelingen met een klein herverdelend effect zijn hier samengenomen.
De Ginicoëfficiënt is hier niet genormaliseerd.

3.4 Internationale vergelijking

Inkomensongelijkheid in Nederland kleiner dan elders in de EU

Met data van Eurostat kan een vergelijking worden gemaakt van de inkomensongelijkheid in EU-lidstaten op basis van de Ginicoëfficiënt. Figuur 3.4.1 laat zien dat de inkomensongelijkheid in Nederland kleiner is dan het Europees gemiddelde. Merk op dat er enig verschil is tussen de Ginicoëfficiënt op basis van CBS-data en de Ginicoëfficiënt op basis van Eurostat-data, door onder meer bron- en definitiever verschillen (zie CBS, 2020 en Bos et al., 2018). Slowakije, Slovenië en Tsjechië hebben de laagste Ginicoëfficiënt en dus relatief kleine inkomensverschillen. In de Scandinavische landen en België is de inkomensongelijkheid ook kleiner dan gemiddeld. De grote lidstaten Duitsland en Frankrijk bevinden zich in de middenmoot. In Bulgarije zijn de inkomensverschillen het grootst, gevolgd door Litouwen, Letland, Roemenië en het Verenigd Koninkrijk.

3.4.1 Ginicoëfficiënt gestandaardiseerd besteedbaar inkomen, 2019¹

¹ Cijfer Verenigd Koninkrijk betreft 2018.

Bron: Eurostat (Gini coefficient of equivalised disposable income – EU-SILC survey [download 11/02/2021])

Inkomensherverdeling in Nederland rond Europees gemiddelde

In alle landen van de Europese Unie daalt de Ginicoëfficiënt van marktinkomen naar besteedbaar inkomen, maar de mate van inkomensherverdeling verschilt per land. De meest omvangrijke herverdeling vindt plaats in Zweden, Duitsland, Finland en België met percentages groter dan 45 procent, terwijl de herverdeling relatief bescheiden is in Litouwen, Letland en Bulgarije (30 procent of minder). De reductie van de inkomensongelijkheid in de Europese Unie is gemiddeld 39 procent. Nederland zit met 42 procent net boven dat Europees gemiddelde.

3.4.2 Ginicoëfficiënt gestandaardiseerd marktinkomen en besteedbaar inkomen, 2019¹

	Gini marktinkomen (MI)	Gini besteedbaar inkomen (BI)	Herverdeling (Gini MI - Gini BI)	%
België	0,462	0,251	0,211	46%
Bulgarije	0,545	0,408	0,137	25%
Cyprus	0,474	0,311	0,163	34%
Denemarken	0,486	0,275	0,211	43%
Duitsland	0,554	0,297	0,257	46%
Estland	0,445	0,305	0,140	31%
Finland	0,487	0,262	0,225	46%
Frankrijk	0,510	0,292	0,218	43%
Griekenland	0,551	0,310	0,241	44%
Hongarije	0,479	0,280	0,199	42%
Ierland	0,471	0,283	0,188	40%
Italië	0,479	0,328	0,151	32%
Kroatië	0,487	0,292	0,195	40%
Letland	0,477	0,352	0,125	26%
Litouwen	0,503	0,354	0,149	30%
Luxemburg	0,523	0,323	0,200	38%
Malta	0,429	0,280	0,149	35%
Nederland	0,464	0,268	0,196	42%
Oostenrijk	0,476	0,275	0,201	42%
Polen	0,465	0,285	0,180	39%
Portugal	0,550	0,319	0,231	42%
Roemenië	0,521	0,348	0,173	33%
Slovenië	0,427	0,239	0,188	44%
Slowakije	0,391	0,228	0,163	42%
Spanje	0,484	0,330	0,154	32%
Tsjechië	0,421	0,240	0,181	43%
Verenigd Koninkrijk ¹	0,537	0,335	0,202	38%
Zweden	0,573	0,276	0,297	52%
EU-28	0,507	0,307	0,200	39%

¹ Cijfers Verenigd Koninkrijk betreffen 2018.

Bron: Eurostat / EU-SILC survey [download 9/05/2021]

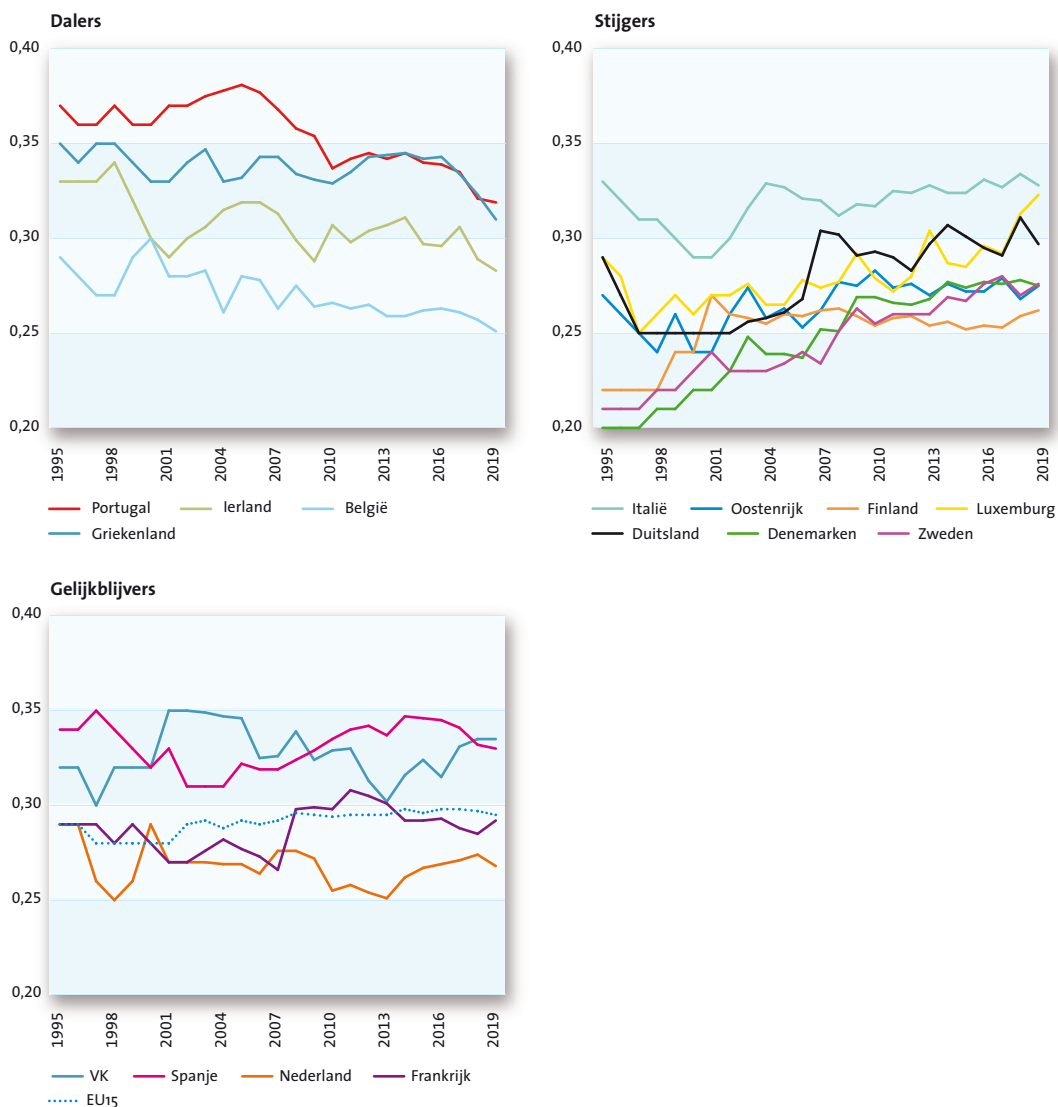
In de EU is geen duidelijke trend in de inkomensongelijkheid te zien

Het is niet mogelijk om voor de hele EU een trend in de inkomensongelijkheid te laten zien. Voor een selectie van landen zijn cijfers beschikbaar vanaf 1995 tot 2019, waarbij aangetekend moet worden dat er in 2005 sprake is van een trendbreuk. Figuur 3.4.3 onderscheidt drie groepen landen op basis van statistische significantie: een dalende, een redelijk stabiele en een stijgende inkomensongelijkheid. In vier landen is de inkomensongelijkheid gedaald: Portugal, Ierland, België en Griekenland. In

Portugal is de ongelijkheid het meest gedaald. In zeven landen stegen de inkomensverschillen: Italië, Oostenrijk, Finland, Luxemburg, Duitsland, Zweden en Denemarken. De inkomensongelijkheid is in Denemarken het sterkst gestegen gedurende deze periode. Afgemeten aan de Ginicoëfficiënt bleven de inkomensverhoudingen in de periode 1995-2019 stabiel in Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Spanje en Frankrijk.

Ten slotte laat een nadere analyse zien dat de spreiding in de Ginicoëfficiënten tussen deze EU15-lidstaten is afgenomen sinds 1995. Met andere woorden: er is convergentie van de inkomensverschillen opgetreden.

3.4.3 Inkomensongelijkheid in de EU15, 1995-2019

Geraadpleegde bronnen

- Bos W (2021) *Herziening van de Inkomensstatistiek, 1977-2011*, CBS Rapport, via www.cbs.nl.
- Bos W, Brakel M van den & Otten F (2018) *Het meten van inkomen en inkomensongelijkheid*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/23/meten-van-inkomen-en-inkomensongelijkheid>).
- Brakel-Hofmans M van den (2007) De ongelijkheid van inkomen in Nederland, *Sociaal-economische Trends*, CBS, 3^e kwartaal 2007
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2007/34/sociaaleconomische-trends-3e-kwartaal-2007>).
- Brakel M van den & Otten F (2017) Door crisis en vergrijzing stijgt ongelijkheid in primair inkomen, *Economisch Statistische Berichten*, 4756: 579-582
(<https://esb.nu/esb/20031695/door-crisis-en-vergrijzing-stijgt-ongelijkheid-in-primair-inkomen>).
- Caminada K, Goudswaard KP & Been J (2017) De ontwikkeling van inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in Nederland 1990-2014: achtergronddocumentatie, *Department of Economics Research Memorandum*. Leiden: Leiden University
(<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/46107>).
- Caminada K, Goudswaard K, Wang C & Wang J (2019) Income inequality and fiscal redistribution in 31 countries after the crisis, *Comparative Economic Studies* 61(1): 119-148
(<http://hdl.handle.net/1887/68005>).
- Caminada K & Stevens LGM (2017) Instrumenteel fiscaal beleid: oorzaak van complexiteit en scheefgroei, *Weekblad Fiscaal Recht*, 7181: 307-326
(<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/46533>).
- CBS (2020) *Materiele Welvaart in Nederland 2020*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire
(<https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2020/inkomen-van-huishoudens/>).
- Eurostat (2021) European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC),
(<https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions>).
- OESO (2013) *Framework for Statistics on the Distribution of Household Income, Consumption and Wealth*, OECD Publishing, Paris
(<http://www.oecd.org/statistics/framework-for-statistics-on-the-distribution-of-household-income-consumption-and-wealth-9789264194830-en.htm>).
- United Nations (2011) *Canberra Group, Handbook on Household Income Statistics* (second edition), New York and Genève
(<http://www.unece.org/index.php?id=28894>).
- Wang C, Caminada K & Goudswaard KP (2012) The redistributive effect of social transfer programs and taxes: a decomposition across countries, *International Social Security Review* 65(3): 27-48
(<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1468-246X.2012.01435.x>).
- Wang C, Caminada K & Goudswaard KP (2014) Income redistribution in 20 countries over time, *International Journal of Social Welfare* 23(3): 262-275
(<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/ijsw.12061>).

4 Belastingdrukverdeling

*Koen Caminada, Jim Been, Kai Gidding, Heike Vethaak en
Egbert Jongen*

Korte samenvatting

Dit hoofdstuk brengt de samenstelling, ontwikkeling en verdeling van de belasting- en premiedruk sinds 1977 in kaart. De belasting- en premiedruk is sinds het topjaar 1985 (44 procent) trendmatig gedaald tot 38,2 procent in 2019. Met name de premies volksverzekeringen en de inkomstenbelasting daalden fors, terwijl de verplichte afdrachten voor ziektekosten stegen. Als gevolg van vele fiscale maatregelen zijn de verschillen in belasting- en premiedruk tussen huishoudens toegenomen, ook bij eenzelfde inkomen. De wetgever maakt verschil in de belastingen en sociale regelingen, waardoor de uitkomsten van de drukverdeling via het gevoerde fiscale beleid steeds verder komen los te staan van het draagkrachtbeginsel.

4.1 Inleiding

Sinds de grote belastinghervormingen in 1990 (operatie Oort) en 2001 (Wet IB 2001) hebben opeenvolgende kleinere en grotere beleidsaanpassingen geresulteerd in een ingewikkeld belastingstelsel. Zo is er in de loop der jaren een veelheid aan regelingen en uitzonderingen ontstaan. Vandaar dat het belangrijk is om het stelsel als geheel onder de loep te nemen, wat in beginsel via twee aanvliegroutes gedaan kan worden. De eerste is door een inventarisatie van allerlei fiscale maatregelen, die wellicht hun doel voorbij zijn geschoten of inmiddels ineffectief blijken te zijn (Caminada & Stevens, 2017). De andere aanvliegroute is om te kijken welk effect de veelheid aan regelingen en beleidsaanpassingen hebben op de verdeling van de belasting- en premiedruk over de bevolking (CBS, 2020). Dit hoofdstuk volgt de laatstgenoemde benadering.

Belastingen en sociale regelingen lopen uiteen wat betreft mensen met verschillende arbeidspatronen, verschillende huishoudenssamenstellingen, verschillende leefvormen, verschillende voorkeuren voor de opvoeding van kinderen, en verschillende voorkeuren voor huur- of koopwoningen. De schaduwkant van dit beleid is echter dat dit in veel gevallen inbreuk doet op het klassieke uitgangspunt dat van iedereen een bijdrage mag worden gevraagd aan de algemene middelen naar rato van zijn of haar inkomen (het draagkrachtbeginsel).

Maatschappelijk debat

Het maatschappelijk debat over de gewenste verdeling van de belasting- en premiedruk heeft vooral een normatief karakter. Het is daarom van belang om dit debat te voeren op basis van feiten.

Huishoudens in Nederland betalen belasting over hun bruto inkomen. De belasting bestaat uit de inkomstenbelasting en de premies voor de volksverzekeringen AOW, Anw en Wlz (voorheen AWBZ). Daarnaast drukken premies voor werknemersverzekeringen (tegen werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid), pensioenpremies en premies voor zorg- en ziektekostenverzekeringen op het bruto inkomen. In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de samenstelling, de ontwikkeling en de verdeling van de belasting- en premiedruk in Nederland. Indirecte belastingen blijven daarbij buiten beschouwing (de indirecte belastingen zijn over de periode 1977-2019 toegenomen van 10,1 procent naar 12,1 procent van het bruto binnenlands product (OESO, 2021)). Ook de toeslagen (en voorlopers) blijven in de analyse grotendeels buiten beschouwing (zie voor de ontwikkeling van de toeslagen Koot et al., 2018).

4.2 Belasting- en premiedruk 2019

In 2019 dragen huishoudens gemiddeld 38,2 procent van hun bruto inkomen af aan de belastingen en premies. De inkomsten- en vermogensheffing is veruit de grootste component (11,6%), gevolgd door de premies voor de volksverzekeringen (7,0%). De premies voor werknemersverzekeringen, pensioenpremies en premies voor zorg- en ziektekostenverzekeringen drukken samen ook fors op het bruto inkomen.

4.2.1 Belasting- en premiedruk, 2019*

Nominale premie Zvw ¹	3,1
Inkomensafhankelijke premies zorg ¹	4,3
Pensioenverzekering	6,5
Werknemersverzekeringen	5,7
Volksverzekeringen	7,0
Inkomsten- en vermogensbelasting	11,6
Inkomensheffingen in % bruto inkomen	38,2

1 De zorgtoeslag is in mindering gebracht op de betaalde premie zorgverzekering.

Belasting- en premiedruk loopt op van 30 tot 45 procent

Wanneer huishoudens op volgorde van hun gestandaardiseerde bruto inkomen worden ingedeeld in honderd even grote percentielgroepen, blijkt dat de belasting- en premiedruk voor huishoudens in de tiende percentielgroep het laagst is met 16,0 procent. De druk neemt toe naarmate het inkomen stijgt tot gemiddeld 47,9 procent voor het 98ste percentiel. Het toppercientiel draagt 41,9 procent van hun bruto inkomen af aan belastingen en premies. Voor huishoudens in het laagste inkomensdeciël is de totale belasting- en premiedruk hoger dan in de tweede decielgroep. In de laagste decielgroep komen relatief veel zelfstandigen en studenten voor met zeer lage inkomens. Verplichte premies, zoals voor de basisverzekering voor de Zorgverzekeringswet drukken dan zwaarder op het bruto inkomen. Aan de bovenkant van de verdeling neemt het aandeel van de sociale premies in de druk af als gevolg van de bovengrenzen van de volks- en werknemersverzekeringen, waardoor in het bijzonder de topin-

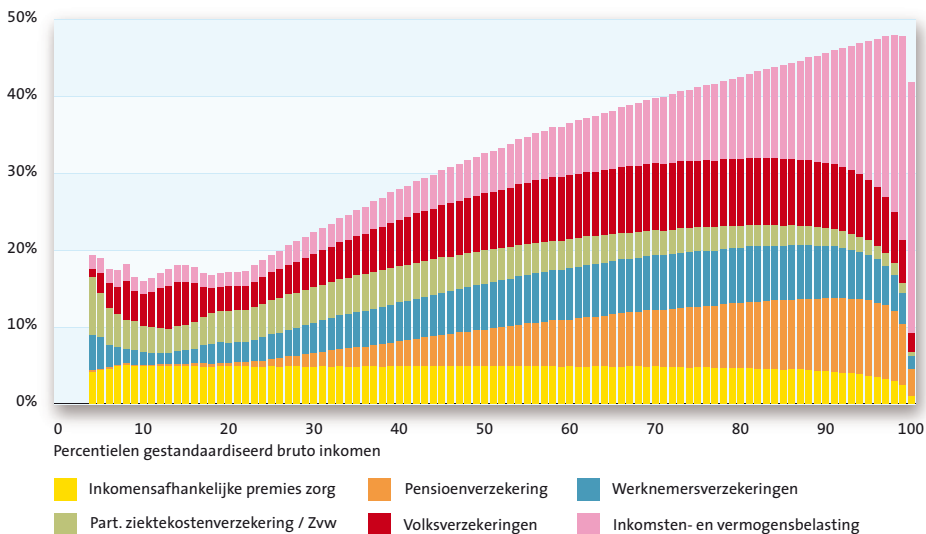
komens een lagere druk ervaren. Dit is goed te zien in figuur 4.2.2, waar de aandelen van deze premies lager zijn voor de hoogste inkomenspercentielen. Hier speelt ook het noemereffect van het hoge bruto inkomen een rol.

Samenstelling belasting- en premiedruk

Figuur 4.2.2 laat verder de samenstelling zien van de belasting- en premiedruk per percentiel. De belastingen en de premies voor de oudedagsvoorzieningen kennen een progressief verloop, terwijl de premies voor de ziektekosten degressief uitwerken. Premies voor loondervingsregelingen vertonen een min of meer proportionele verdeling over de inkomenspercentielen.

Overigens dient bij de figuur opgemerkt te worden dat gepensioneerden zich relatief vaak in het tweede en derde deciel bevinden. Zij betalen geen AOW-premies en premies werknemersverzekeringen meer (hun bruto inkomen waar de druk op gebaseerd is, is natuurlijk ook navenant lager).

4.2.2 Samenstelling gemiddelde druk inkomensheffingen per percentiel gestandaardiseerd bruto inkomen, 2019 (%)*

Het gestandaardiseerde bruto huishoudensinkomen was in 2019 gemiddeld 49.400 euro; zie tabel 4.2.3. Dit is opgebouwd uit het primair inkomen (het inkomen uit arbeid, de eigen onderneming en vermogen) en de ontvangen uitkeringen en overdrachten. Huishoudens met een hoofdinkomen dat werd verdiend als werknemer hadden in 2019 een gestandaardiseerd bruto inkomen van 60.600 euro. Daarvan waren ze vervolgens gemiddeld 44,2 procent kwijt aan belastingen en premies. Het restant, 55,8 procent, is het gemiddeld besteedbaar huishoudensinkomen, dat wil zeggen het gedeelte dat netto overblijft.

De belasting- en premiedruk varieert niet alleen met de inkomenshoogte

De hoogte van de belastingdruk varieert met de hoogte van het bruto inkomen. Daarnaast spelen ook andere factoren een rol, zoals de aanwezigheid van kinderen, de leeftijd, de huishoudenssamenstelling en de sociaal-economische status. Zo ervaren werknemers de hoogste belasting- en premiedruk, terwijl ondernemers en gepensioneerden een relatief lage belasting- en premiedruk kennen ten opzichte van hun bruto inkomen. Tabel 4.2.3 laat verder zien dat er veel variatie is rondom de gemiddelde en mediane belasting- en premiedruk; zie verder paragraaf 4.4.

4.2.3 Belasting- en premiedruk naar kenmerken huishoudens, 2019 *

	Aantal huishoudens	Bruto inkomen	Besteedbaar inkomen	Belasting- en premiedruk %	Belasting en premiedruk %
	x 1.000	gemiddeld	gemiddeld	gemiddeld	mediaan
Totaal huishoudens	7.824	49.396	30.743	38,2%	33,7%
Loon werknemer	3.898	60.569	33.820	44,2%	42,6%
Inkomen uit onderneming	775	64.539	43.575	32,5%	28,3%
Werkloosheid	62	36.612	22.948	37,3%	36,4%
Sociale voorziening	412	18.989	14.800	22,1%	22,4%
Pensioen	2.153	36.421	27.675	24,0%	17,6%
Arbeidsongeschiktheid	296	33.533	21.488	35,9%	34,4%
Eenpersoonshuishouden	2.947	37.978	24.660	35,1%	27,1%
Paar, zonder kinderen	2.238	55.911	35.168	37,1%	31,8%
Paar, met kinderen	2.010	61.980	36.295	41,4%	40,4%
Eenoudergezin	564	38.484	25.271	34,3%	27,7%
Paar, zonder kinderen, < 65 j.	1.224	68.922	39.123	43,2%	42,0%
Paar, zonder kinderen, > 65 j.	1.014	40.208	30.395	24,4%	18,6%
Alleenstaande man < 65 j.	1.112	44.472	25.991	41,6%	37,3%
Alleenstaande man > 65 j.	313	35.400	27.248	23,0%	16,8%
Alleenstaande vrouw < 65 j.	822	37.212	22.312	40,0%	34,4%
Alleenstaande vrouw > 65 j.	699	29.706	24.144	18,7%	12,6%

4.3 Trends in de belasting- en premiedruk 1977-2019

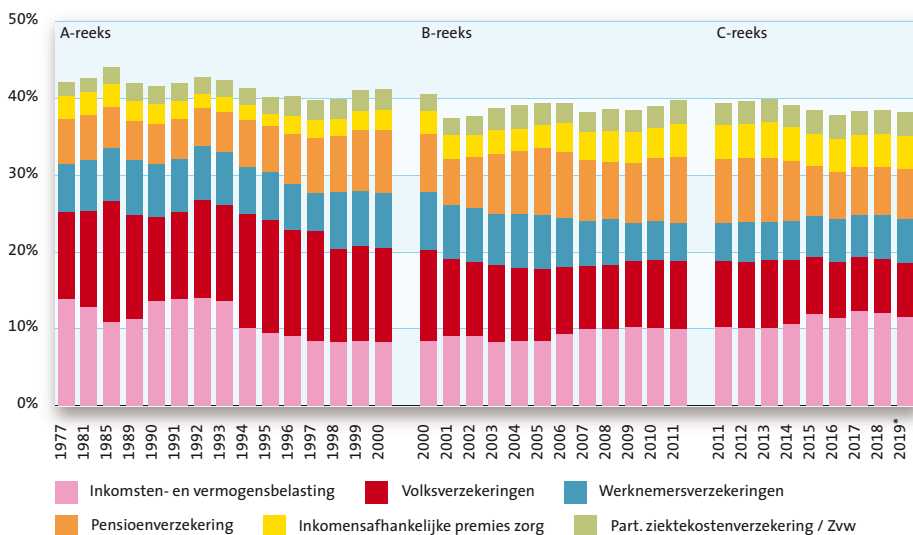
Figuur 4.3.1. geeft de belasting- en premiedruk voor de gehele periode 1977-2019. De belasting- en premiedruk is sinds 1985, het jaar met de hoogste druk, trendmatig gedaald. In 1985 werd een belasting- en premiedruk van 44,0 procent waargenomen. De daling van de belasting- en premiedruk sindsdien bedraagt 6,0 procentpunt, waarbij gecorrigeerd is voor het effect van de trendbreuken in 2000 en 2011. Met name de premies voor de volksverzekeringen daalden fors (9,4 procentpunt). Ook de premies werknemersverzekeringen daalden van 1985 op 2019 (1,1 procentpunt). De inkomsten-

en vermogensbelasting (1,0 procentpunt), de premies pensioenverzekering (0,9 procentpunt) en de afdrachten voor ziektekosten stegen (samen 2,6 procentpunt).

Grootste jaarmutatie in 2001

Wanneer we kijken naar de jaarmutaties in de gehele belasting- en premiedruk, dan wordt de grootste mutatie waargenomen in 2001, hetgeen te maken heeft met de belastinghervorming Wet IB2001 die gepaard ging met een forse lastenverlichting. Bij die hervorming was ook sprake van een verschuiving naar de indirecte belastingen, maar die blijven zoals eerder gememoreerd hier buiten beeld.

4.3.1 Ontwikkeling hoogte en samenstelling inkomensheffingen, 1977-2019* (%)

4.3.2 Hoogte en samenstelling druk inkomensheffingen, 1977-2019*

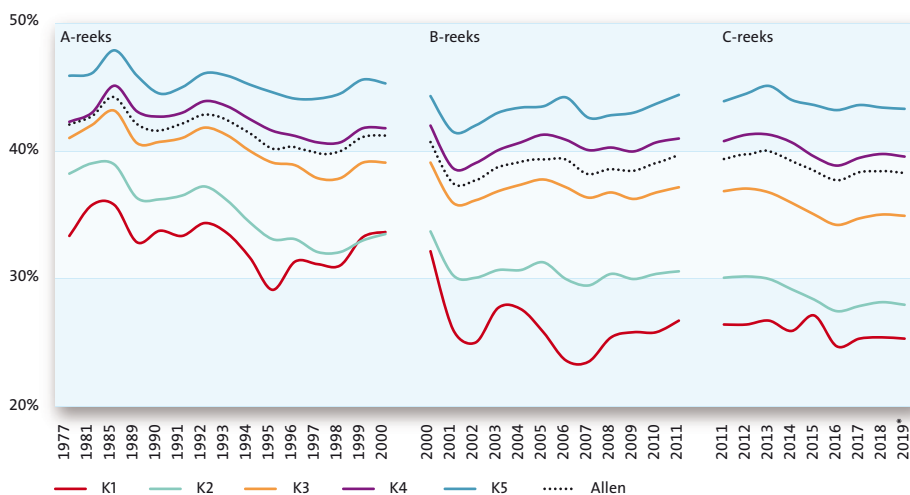
	1977	1985	2000A	2000B	2019	Δ 1985-2019 ¹
Inkomensheffingen in % bruto inkomen	42,0%	44,0%	41,1%	40,6%	38,2%	-6,0%
w.o.						
Nominale premie ZWF/Zvw	0,0%	0,0%	0,5%	0,6%	3,1%	0,6%
Part. ziektekostenverzekering / Zvw	1,7%	2,1%	2,1%	1,6%	0,0%	
Inkomensafhankelijke premies zorg	2,9%	3,0%	2,6%	3,0%	4,3%	2,0%
Pensioenverzekering	5,9%	5,3%	8,2%	7,6%	6,5%	0,9%
Werknemersverzekeringen	6,3%	6,9%	7,2%	7,5%	5,7%	-1,1%
Volksverzekeringen	11,2%	15,8%	12,2%	11,8%	7,0%	-9,4%
Inkomsten- en vermogensbelasting	14,0%	10,9%	8,3%	8,5%	11,6%	1,0%

¹ Gecorrigeerd voor trendbreuken in 2000 en 2011.

Grotere daling belasting- en premiedruk voor lagere inkomensgroepen

Wanneer huishoudens op volgorde van hun bruto inkomen worden ingedeeld in vijf even grote kwintielgroepen dan blijkt dat de daling van de belasting- en premiedruk voor de lagere en middeninkomens in de periode 1977-2019 groter was dan voor de hogere inkomens. Merk op dat voor de periode 1977-1989 jaarintervallen zijn gebruikt en dat nadien jaarcijfers worden gepresenteerd. Per saldo is het belastingstelsel in de loop van de tijd progressiever geworden en nam de herverdelende werking van de inkomensheffingen trendmatig toe; zie hierover hoofdstuk 3.

4.3.3 Belasting- en premiedruk naar kwintielgroepen gestandaardiseerd inkomen, 1977-2019* (%)

Tabel 4.3.4 geeft de ontwikkeling van de belasting- en premiedruk naar voornaamste inkomensbron en huishoudtype. Bedenk daarbij dat de samenstelling van deze groepen ook veranderd is tussen 1977 en 2019 (hoofdstuk 2). Voor de overzichtelijkheid beperken we onderstaande presentatie tot de mediane belasting- en premiedruk, deze is minder gevoelig voor uitbijters dan de gemiddelde belastingdruk. Verder is relevant om op te merken dat huishoudens verschillen in achtergrondkenmerken. Dat kan de gemeten mediane belasting- en premiedruk beïnvloeden. Nagenoeg alle onderscheiden groepen kennen in 2019 een beduidend lagere belastingdruk, maar de verandering van de belasting- en premiedruk verschilt sterk per groep.

Niet voor alle groepen daalde de belasting- en premiedruk – grote verschillen per groep

De gemiddelde belastingdruk is afgenomen met 3,8 procentpunt in de periode 1977-2019. Nagenoeg alle onderscheiden groepen kennen in 2019 een beduidend lagere gemiddelde belasting- en premiedruk dan in 1977, maar de verandering verschilt sterk per groep. Zo is te zien dat de beroepsbevolking (inclusief werklozen) een afgenomen gemiddelde belasting- en premiedruk hebben ervaren. Dit is in overeen-

stemming met de daling die we eerder zagen in werknemers- en volksverzekeringen. Daarentegen zien we dat gepensioneerden en huishoudens met een arbeidsongeschiktheidsuitkering meer belastingen en premies zijn gaan afdragen. Deze verschillen zien we ook terug wanneer we de huishoudens opsplitsen naar de samenstelling van het huishouden. Onder eenpersoonshuishoudens is een bescheiden daling van de gemiddelde belasting- en premiedruk waargenomen, hetgeen valt toe te rekenen aan gepensioneerden die meer zijn gaan afdragen. De grootste toenames zien we in huishoudens met alleenstaande mannelijke 65-plussers, terwijl alleenstaanden jonger dan 65 jaar minder zijn gaan afdragen.

4.3.4 Ontwikkeling gemiddelde belasting- en premiedruk per groep, 1977-2019*

	Niveau, %						Mutatie, %-punt		
	1977	1985	1990	2000	2011	2019	1977-2000	2000-2019	1977-2019
Totaal huishoudens	42,0	44,0	41,5	41,1	39,3	38,2	-0,9	-2,9	-3,8
Loon werknemer	46,9	50,9	48,3	49,1	47,7	44,2	2,2	-4,9	-2,7
Inkomen uit onderneming	40,2	44,4	40,7	44,7	33,0	32,5	4,6	-12,2	-7,7
Werkloosheid	39,7	42,4	40,5	37,5	39,1	37,3	-2,2	-0,2	-2,4
Sociale voorziening	27,7	31,0	28,7	21,9	25,3	22,1	-5,8	0,2	-5,6
Pensioen	23,6	27,5	27,3	24,0	24,4	24,0	0,5	0,0	0,4
Arbeidsongeschiktheid	31,5	37,7	40,3	35,5	36,9	35,9	3,9	0,5	4,4
Eenpersoonshuishouden	36,3	37,4	37,5	37,1	37,6	35,1	0,8	-2,1	-1,2
Paar, zonder kinderen	41,5	43,6	40,8	40,7	39,1	37,1	-0,9	-3,6	-4,4
Paar, met kinderen	44,2	47,2	44,2	44,3	44,0	41,4	0,1	-2,9	-2,8
Eenoudergezin	35,1	36,8	37,4	34,5	35,9	34,3	-0,6	-0,2	-0,8
Paar, zonder kinderen, < 65 j.	45,4	47,7	44,8	45,2	45,0	43,2	-0,2	-1,9	-2,2
Paar, zonder kinderen, > 65 j.	27,7	27,4	24,9	22,0	22,3	24,4	-5,7	2,4	-3,2
Alleenstaande man < 65 j.	45,7	46,1	44,2	45,3	45,0	41,6	-0,4	-3,8	-4,2
Alleenstaande man > 65 j.	22,5	24,0	23,5	20,6	22,3	23,0	-1,9	2,5	0,6
Alleenstaande vrouw < 65 j.	42,7	41,9	41,0	40,1	42,8	40,0	-2,6	0,0	-2,6
Alleenstaande vrouw > 65 j.	19,0	19,9	21,0	18,1	18,3	18,7	-0,9	0,6	-0,3

4.4 Heterogeniteit verdeling belasting- en premiedruk

Heterogeniteit in 2019

Figuur 4.4.1 geeft de belastingheffing binnen en tussen inkomensgroepen (cf. Caminada et al., 2018). Het verschil tussen het bruto inkomen en het besteedbaar inkomen van huishoudens is hier gelijkgesteld aan het totaal van de inkomensheffingen. Het bedrag van deze inkomensheffingen is vervolgens uitgedrukt in procenten van het bruto huishoudensinkomen.

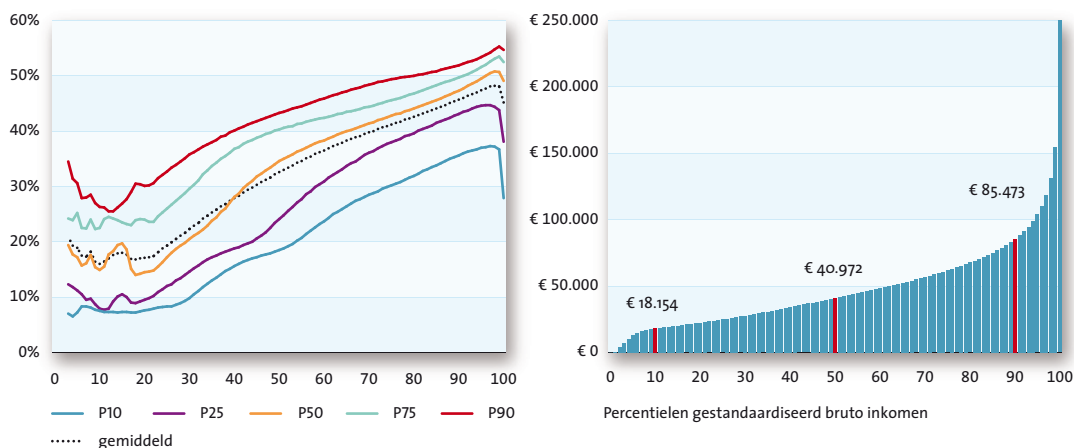
We laten zien dat er, zelfs bij gelijke bruto inkomens, grote verschillen zijn in de belasting- en premiedruk tussen huishoudens. Die grote verschillen komen voort uit het feit dat de wetgever ook andere kenmerken dan inkomen gebruikt voor de bepaling van de af te dragen heffing. Zo varieert de hoogte van belasting- en premiedruk bij een gegeven bruto inkomenshoogte ook met de leeftijd, want bij gepensioneerden worden geen AOW-premie en premies voor werknemersverzekeringen meer ingehouden. Zelfstandigen betalen minder belasting dan werknemers, vanwege de zelfstandigenaftrek en mkb-winstvrijstelling. De belastingdruk voor zelfstandigen is ook lager omdat zij geen werkgevers hebben die automatisch premies voor werknemersverzekeringen inhouden en betalen alleen premies voor volksverzekeringen en voor particuliere verzekeringen die zij zelf afsluiten. Tweeverdieners betalen minder belasting dan eenverdieners, omdat werken de afgelopen jaren financieel aantrekkelijk is gemaakt door allerlei belastingmaatregelen (Jongen et al., 2018). Zo werden de arbeidskorting en de combinatiekorting verhoogd, waardoor werkenden met jonge kinderen minder belasting en premies betalen. En huiseigenaren betalen minder belasting vanwege de hypotheekrenteaftrek die huurders niet hebben.

Onze analyse hier beoogt inzicht te verschaffen in de belasting- en premiedrukverschillen die *niet* het gevolg zijn van inkomen, dus wanneer de wetgever (bewust of onbewust) afwijkt van bruto inkomen als draagkrachtmaatstaf.

Aanzienlijke verschillen in de belastingdruk bij gelijk inkomen

Bij hetzelfde inkomen zijn er aanzienlijke verschillen in de belastingdruk, zelfs aan de top van de inkomensverdeling. Bij een hoger (gestandaardiseerd) bruto inkomen neemt de mediane belastingdruk toe. De mediane belastingdruk ligt op 33,7 procent, maar er is veel variatie rondom de mediaan. De spreiding van de belastingdruk wordt maar ten dele bepaald door de hoogte van het inkomen. Dit blijkt wanneer de huishoudens naar oplopend bruto huishoudensinkomen worden gerangschikt in honderd 1%-groepen (percentielen). Neem de huishoudens in het 50ste percentiel met een bruto huishoudensinkomen van 40.972 euro, die een mediane belastingdruk kennen van 34,6 procent. De spreiding van de belastingdruk blijkt uit de vijf lijnen in figuur 4.4.1. In dit 50ste percentiel ervaart 10 procent van de huishoudens een belastingdruk van 18,5 procent of minder (p_{10}). In hetzelfde 50ste percentiel ervaart 10 procent van de huishoudens een druk van 43,3 procent of meer (p_{90}). Bij hetzelfde bruto inkomen gaat het dus om een spreiding in de af te dragen belastingen en premies van maar liefst 10.158 euro (43,8 minus 18,5 procent van 40.972 euro).

4.4.1 Heterogeniteit belasting- en premiedruk (links) en inkomenshoogte per percentiel (rechts), 2019* (%)

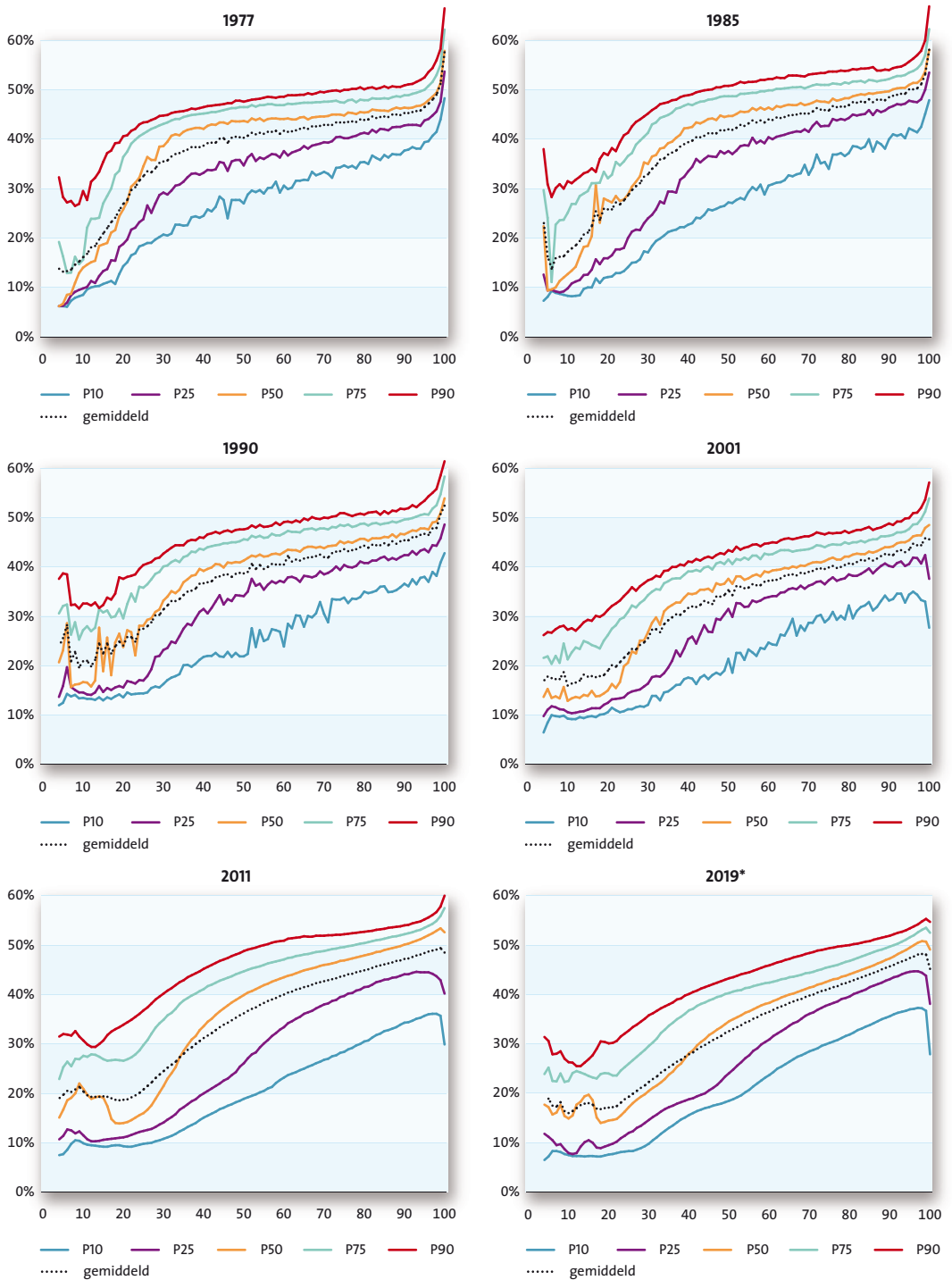
Verticaal valt in figuur 4.4.1 dus af te lezen in hoeverre huishoudens met een vergelijkbare inkomenspositie (hier benaderd via verschillende inkomenspercentielen) te maken hebben met vergelijkbare heffing. Dit valt verticaal af te lezen, omdat per onderscheiden inkomenshoogte (op de horizontale as) diverse percentielen van de belastingdruk zijn weergegeven (op de verticale as). Zo blijkt de mediane belastingdruk van de 10 procent van de huishoudens met de hoogste inkomens 47,3 procent te bedragen, maar ook de spreiding rondom deze mediane waarde is groot. Er worden belastingdrukken waargenomen die variëren van 35,6 procent (p10) tot 51,9 procent (p90).

Verder zien we dat zelfs bij de top 1 procent huishoudens met de hoogste inkomens maar liefst 20 procent een belastingdruk heeft van minder dan de mediane 33,7 procent. Bovendien er is een aanzienlijke groep grootverdieners die minder dan de helft van het bruto huishoudensinkomen afdraagt aan inkomensheffingen.

Trend 1977-2019

Een identieke analyse voor eerdere jaren en een verschillenanalyse voor de periode sinds 1977 laten zien dat de heterogeniteit van de belasting- en premiedruk is toegenomen, met name aan de onderkant van de inkomensverdeling (zie ook Caminada et al., 2018). Voor een deel kan de toegenomen belastingdrukspreiding worden verklaard uit het heterogener worden van de samenleving (werkverdeling partners, samenlevingspatronen, toename van het aantal zzp'ers), en voor een ander deel uit het gevoerde fiscale beleid. Onze lezing van de data is dat er sinds 1990 (belastinghervorming Oort) en 2011 (belastinghervorming IB 2001) beperkt sprake is van een grotere heterogeniteit in de inkomensdimensie, zodat het grootste deel van de toename van de heterogeniteit in de belastingdruk mag worden toegeschreven aan het gevoerde fiscale beleid.

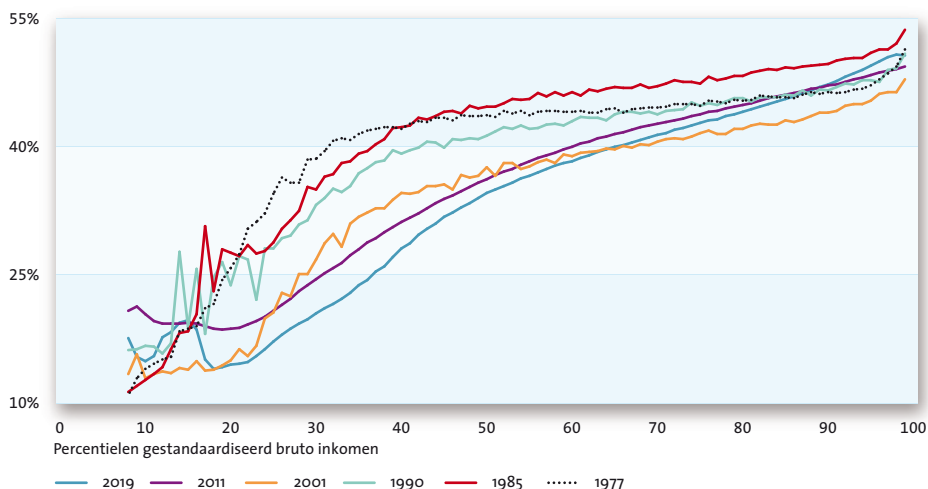
4.4.2 Trend in de heterogeniteit van de verdeling van de belasting- en premiedruk, 1977-2019* (%)

Tot slot schetst figuur 4.4.3. het verloop van de mediane druk voor de verschillende jaren. Gemakshalve start de figuur bij het 8e percentiel zodat schommelingen die samenhangen met hoge concentraties van bijstandsontvangers en studenten buiten beeld blijven. Ook het toppercentiel is niet weergegeven, zodat figuur 4.4.3 betrekking heeft op ongeveer 85 procent van de bevolking.

Hierdoor wordt zichtbaar dat de mediane belasting- en premiedruk in 2019 lager is dan in 2011, en die druk is weer lager dan de mediane druk van 1990. De mediane belasting- en premiedruk was in Nederland relatief hoog in de periode 1977-1985.

4.4.3 Trend in de gemiddelde belasting- en premiedruk, 1977-2019* (%)

Geraadpleegde bronnen

- Caminada K, Goudswaard KP & Been J (2017) Neemt de inkomensongelijkheid in Nederland toe? in: Chkalova K, Genabeek J van, Sanders J & Smits W (red.) *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt: de focus op ongelijkheid*, Den Haag: CBS/TNO: 85–100 (<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/50159>).
- Caminada K, Goudswaard KP & Knoef MG (2018) Toenemende spreiding in de drukverdeling van inkomensheffingen, *Weekblad Fiscaal Recht*, 7256: 1245–1253 (<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/67681>).
- Caminada K & Stevens LGM (2017) Instrumenteel fiscaal beleid: oorzaak van complexiteit en scheefgroei, *Weekblad Fiscaal Recht*, 7181: 307–326 (<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/46533>).
- CBS (2020) *Belastingen. Materiële welvaart in Nederland*, hoofdstuk 9, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire (<https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2020/>).
- Jongen E, Boer HW de & Koot P (2018) *Eenverdieners onder druk*, CPB Policy Brief, 2018/03 (<https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Policy-Brief-2018-03-Eenverdieners-onder-druk.pdf>).

Koot P, Boer HW de & Jongen E (2018) De belastingdruk van een- en tweeverdieners vanaf 2005, CPB Achtergronddocument, Den Haag
(https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Achtergronddocument-15feb2018-De-belastingdruk-van-een-en-tweeverdieners-vanaf-2005_o.pdf).

OESO (2021) *Tax on goods and services*
(<https://data.oecd.org/tax/tax-on-goods-and-services.htm>).

5 Dynamische koopkrachtontwikkeling

Kai Gidding

Korte samenvatting

In dit hoofdstuk staat de dynamische koopkrachtontwikkeling centraal. Deze houdt rekening met alle factoren die van invloed zijn op de ontwikkeling van de koopkracht, inclusief bijvoorbeeld het verliezen of het vinden van werk. In recente jaren is de koopkracht licht toegenomen. Verder terugkijkend is de koopkracht van de Nederlandse bevolking sinds 1977 vrijwel onafgebroken gestegen, met uitzondering van de economische crises in de perioden 1979-1985 en 2009-2013. In de afgelopen veertig jaar zijn de koopkrachtontwikkelingen voor werkenden en huishoudens met kinderen stevast het meest rooskleurig geweest.

5.1 Inleiding koopkracht

Ramingen van de koopkrachtontwikkeling vormen al decennialang een vast ingrediënt van de Miljoenennota die het kabinet ieder jaar op Prinsjesdag presenteert. De zogenaamde ‘koopkrachtplaatjes’ kunnen rekenen op veel aandacht van politiek, pers en bevolking en vullen dan stevast de headlines en krantenkoppen.

Prinsjesdag 2015: minister van Financiën Dijsselbloem presenteert de Miljoenennota met in het voorwoord: ‘Nederland heeft zich ontworsteld aan de crisis. Na een moeilijke periode waarin Nederland langzamer uit een diep dal klom dan sommige buurlanden, groeit de economie nu harder dan verwacht.’ De koopkracht verbetert op dat moment naar verwachting met 1,4 procent in 2016 (CPB, 2015), het ‘beste koopkrachtplaatje sinds 2008’.

Hoe anders is de situatie ruim dertig jaar eerder. Nederland heeft twee oliecrises in de jaren zeventig achter de rug, heeft te maken met hoge inflatie en een stagnerende economie (stagflatie), de rijksuitgaven voor sociale zekerheid rijzen de pan uit en het financieringstekort is geëxplodeerd. In de Miljoenennota 1984 is de boodschap van minister van Financiën Ruting somber: ‘Vele jaren achtereen hebben het financieringstekort en de collectieve lastendruk een sterke verslechtering ondergaan, zodanig dat beide thans een tot nu toe ongekend niveau hebben bereikt.’ De verwachte gevolgen van de kabinetsingrepen voor de koopkracht in 1984? ‘Iedereen er weer op achteruit’.

Statistische koopkrachtontwikkeling

De koopkrachtplaatjes die op Prinsjesdag gepresenteerd worden, zijn vroege ramingen van de *statistische koopkrachtontwikkeling* door het Centraal Planbureau. Het CPB raamt hoe de koopkracht (zie kader) in het komende jaar verandert en doet dat in procenten (zowel de mediaan als de spreiding daaromheen) om bevolkingsgroepen met

elkaar te kunnen vergelijken. De koopkracht verandert door invloeden van buiten en door veranderingen in het persoonlijke leven van mensen. Externe invloeden zijn bijvoorbeeld de ontwikkeling van de lonen, de inflatie en (nieuw) beleid van de overheid.

De statische koopkrachtontwikkeling is de verandering van de koopkracht als gevolg van deze externe invloeden. In de CPB-ramingen wordt daarbij de samenstelling van huishoudens en de arbeidsmarktpositie van afzonderlijke huishoudensleden constant gehouden.

KOOPKRACHT

Koopkracht geeft aan hoeveel een persoon kan kopen en is onlosmakelijk verbonden met het netto inkomen dat zijn of haar huishouden op jaarbasis te besteden heeft. Het maakt daarbij veel uit hoeveel mensen binnen een huishouden van een bepaald inkomen moeten leven. Om het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling vergelijkbaar te maken, wordt het gestandaardiseerd. Standaardiseren gebeurt met behulp van equivalentiefactoren (zie 1.5). Om inkomensbedragen van nu te vergelijken met een tijdstip in het verleden moet daarnaast rekening gehouden worden met de prijsontwikkeling. Hiervoor wordt gecorrigeerd met de consumentenprijsindex. De koopkracht is dus het gestandaardiseerd besteedbaar (netto) inkomen gecorrigeerd voor inflatie.

Dynamische koopkrachtontwikkeling

De koopkracht verandert echter ook door persoonlijke omstandigheden: mensen gaan samenwonen, krijgen kinderen of gaan juist uit elkaar, mensen gaan meer of minder uren werken, wisselen van baan, of gaan met pensioen. In de *dynamische koopkrachtontwikkeling* worden ook deze invloeden meegenomen. Statistieken over dynamische koopkrachtontwikkeling worden geproduceerd door het CBS voor alle personen in de Nederlandse bevolking. Daarbij wordt eerst per huishouden de procentuele verandering vastgesteld in het waargenomen (gestandaardiseerde besteedbaar) inkomen, gecorrigeerd voor de inflatie. Vervolgens wordt deze procentuele verandering toegekend aan ieder persoon in het huishouden. Voor de beschrijving van de koopkrachtontwikkeling van een bevolkingsgroep wordt uitgegaan van de doorsnee of mediane koopkrachtontwikkeling. Het betreft dan de middelste van de naar grootte gerangschikte koopkrachtontwikkelingen van alle personen in de groep.

Koopkrachtontwikkelingen veranderen in de tijd

Cijfers over de dynamische koopkrachtontwikkeling zijn volledig gebaseerd op feitelijke inkomenswaarnemingen achteraf. Ze bieden daarmee inzicht in de daadwerkelijke koopkrachtontwikkeling en schetsen hoe de welvaart van Nederlanders zich heeft ontwikkeld. Logischerwijs lopen ze in de tijd achter op de ramingen van de statische koopkrachtontwikkeling en verschillen beiden, een notie die tegenwoordig

ook aandacht krijgt in nationale media. Ter illustratie van de verschillen volgt hier een chronologie van de koopkrachtontwikkeling voor 2016:

- September (Prinsjesdag) 2015: het CPB raamt de statische koopkrachtontwikkeling voor 2016 op **1,4 procent** (CPB, 2015). Deze raming is mede gebaseerd op aangekondigde beleidsmaatregelen en voorlopige ramingen van de loonontwikkeling en de inflatie.
- September 2016: het CPB raamt de statische koopkrachtontwikkeling voor 2016 op **2,8 procent** (CPB, 2016). Bij deze raming is al meer informatie beschikbaar over loonontwikkeling en inflatie, die zich gunstiger blijken te ontwikkelen dan eerder geraamd. (Na zekerheid over alle cijfers becijfert het CPB de statische koopkrachtontwikkeling uiteindelijk op 2,5 procent (CPB, 2020).)
- September 2017: het CBS beschrijft een voorlopige dynamische koopkrachtontwikkeling voor 2016 van **2,7 procent** op basis van voorlopige inkomensgegevens en definitief vastgestelde loonontwikkeling en inflatie (CBS, 2017).
- September 2018: het CBS rapporteert een definitieve dynamische koopkrachtontwikkeling voor 2016 van **3,0 procent** op basis van definitieve inkomensgegevens (CBS, 2018).

5.2 Recente ontwikkelingen

Ruim 1 procent meer koopkracht in 2019

De dynamische koopkracht van de Nederlandse bevolking was in 2019 in doorsnee 1,3 procent groter dan in 2018 (CBS, 2020a). Daarmee lag de koopkrachtontwikkeling hoger dan in 2018 en 2017, toen de bevolking er in doorsnee met 0,6 procent en 0,7 procent op vooruit ging.

De koopkrachtontwikkeling in 2019 was onder meer het resultaat van de grootste cao-loonstijging in 10 jaar tijd (2,5 procent) (CBS, 2020b), maar tegelijkertijd ook van de grootste stijging van de consumentenprijzen na 2002 (2,6 procent) (CBS, 2020c). Daardoor hadden fiscale beleidsmaatregelen een doorslaggevend gunstig effect op de koopkracht. Vooral door de verhoging van de algemene heffingskorting en tariefverlagingen in de inkomstenbelasting betaalden veel huishoudens iets minder belasting en hielden zo meer inkomen over.

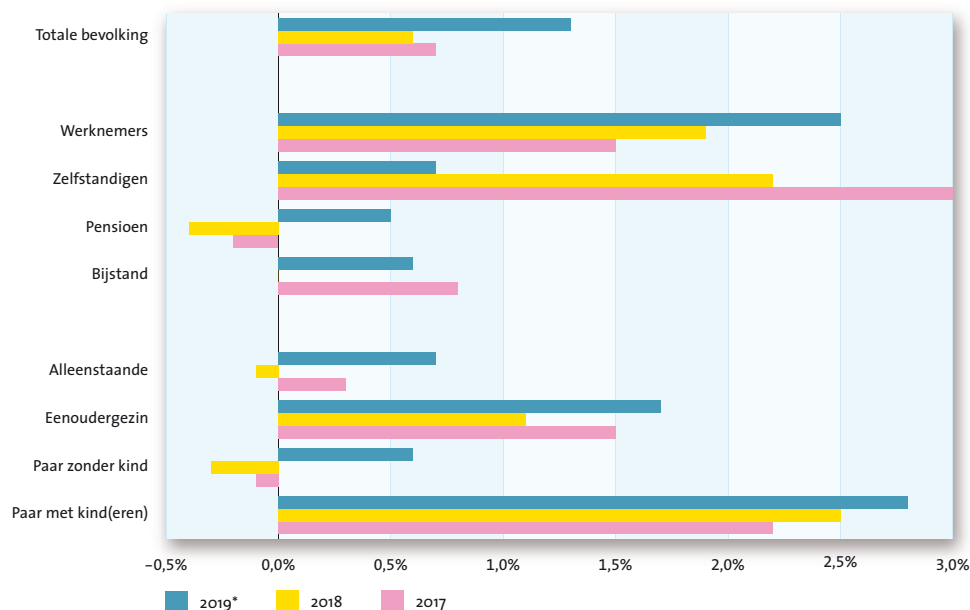
Koopkrachtontwikkeling werknemers gunstiger dan voor gepensioneerden

Voor mensen uit huishoudens met voornamelijk werknemersinkomen nam de doorsnee koopkracht in 2019 met 2,5 procent het meest toe. Naast voordeel uit de afgesproken cao-loonstijging, kunnen werknemers ook zelf werk maken van meer koopkracht, door te streven naar meer uren werk of een baan met meer loon. Omgekeerd resulteerden onder meer (tijdelijk) baanverlies of een keuze voor minder uren werk in een koopkrachtdaling bij 35 procent van de werknemers.

Voor gepensioneerden steeg de koopkracht in 2019 in doorsnee met 0,5 procent. In 2018 en 2017 daalde hun koopkracht nog. In tegenstelling tot werknemers hebben gepensioneerden weinig tot geen mogelijkheden om hun koopkracht zelf te verbe-

teren en zijn ze veel meer afhankelijk van overheidsbeleid dat de koopkracht beïnvloedt. Gepensioneerden hadden in 2019 relatief veel profijt van het verhogen van de algemene heffingskorting.

5.2.1 Dynamische koopkrachtontwikkeling in Nederland, 2017-2019* (%)

5.3 Jaar-op-jaar koopkrachtontwikkelingen vanaf 1977

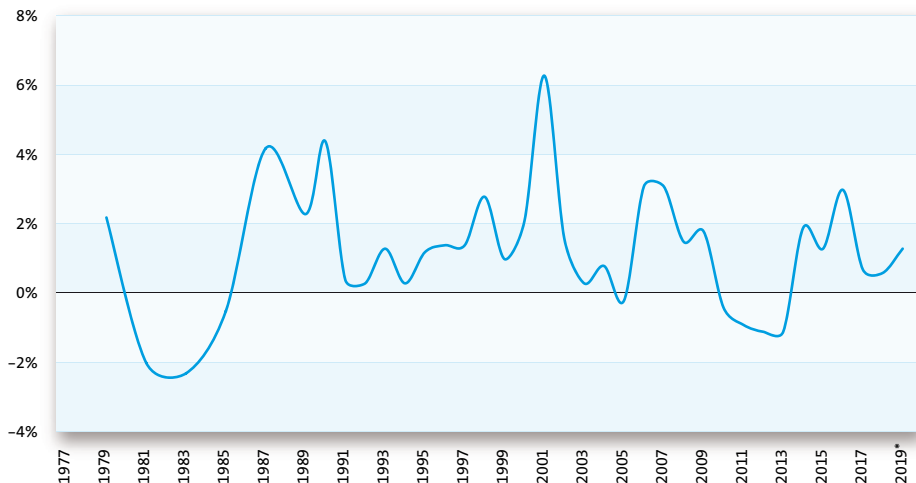
Veertig jaar historie in één reeks

In deze paragraaf wordt de dynamische koopkrachtontwikkeling van de gehele Nederlandse bevolking sinds 1977 gepresenteerd. De lange tijdreeks combineert herziene inkomensgegevens over de periode 1989 t/m 2011 met actuele inkomensgegevens vanaf 2011 (Bos, 2021). Vóór 1989 zijn herziene inkomensgegevens enkel fragmentarisch beschikbaar (alleen 1977, 1981 en 1985) en is het niet mogelijk gebleken om een nieuwe, herziene tijdreeks van jaarlijkse koopkrachtontwikkelingen te produceren. Vanaf 1977 tot en met 1989 beschikt het CBS echter wel over een oudere, niet-herziene tijdreeks (CBS, 2005), deels bestaande uit 3-jaars koopkrachtveranderingen, steeds van jaar t ten opzichte van jaar $t-2$. Omdat afzonderlijke koopkrachtontwikkelingen steeds berekend zijn op basis van vergelijkbare koopkrachtniveaus, beiden herzien dan wel beiden niet-herzien, kunnen de verschillende tijdreeksen gecombineerd worden.

De lange tijdreeks van de doorsnee dynamische koopkrachtontwikkeling (figuur 5.3.1) loopt van 1977 tot en met 2019 en toont de volgende historische ontwikkelingen: economische malaise in de eerste helft van de jaren tachtig; een grote koopkracht-

stijging in 1990; de hoogste koopkrachtstijging in 2001; economische voorspoed in 2006 en 2007; een economische crises van 2010 t/m 2013; en 5 miljard euro lastenverlichting in 2016 om het economisch herstel te bespoedigen. Dit wordt hieronder verder toegelicht.

5.3.1 Dynamische koopkrachtontwikkeling 1977-2019* (%)

Economische malaise in de jaren tachtig

In de eerste helft van de jaren tachtig kende Nederland zware economische tijden na de tweede oliecrisis in 1979. De koopkracht van de Nederlandse bevolking ging ongekend lang en sterk omlaag en belandde in 1985 op een dieptepunt.

Eén na hoogste koopkrachtstijging in 1990

Richting de jaren negentig herstelde de koopkracht krachtig met een sterke impuls in 1990, toen een herziening van het belastingstelsel plaatsvond, destijds na aanbevelingen van de commissie Oort. Werknemers gingen vanaf toen zelf de premies AAW (Algemene Arbeidsongeschiktheidswet) en AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten) betalen en werden daarvoor gecompenseerd via de overhevelingstoeslag. Daarnaast gingen tweeverdieners erop vooruit door belastingvoordelen (Meeles, 1986). De koopkracht nam door deze operaties in doorsnee met 4,4 procent toe.

Hoogste koopkrachtstijging in 2001

Ook in 2001 is het Nederlandse belastingstelsel herzien. Een van de bepalende kenmerken van deze herziening was een verschuiving van directe inning via loon-, inkomsten- en vermogensbelasting naar indirecte inning via verhoogde btw en energiebelasting. Ook werd onder meer de arbeidskorting geïntroduceerd, een heffingskorting voor werkenden (CPB, 1999).

De belastingherziening betekende uiteindelijk een lastenverlichting voor huishoudens. Inkomens namen in 2001 relatief fors toe (zie hoofdstuk 4) en hoewel de inflatie in 2001 relatief hoog was, nam de koopkracht in doorsnee met 6,3 procent toe.

Economische voorspoed in 2006 en 2007

In 2006 en 2007 trok de Nederlandse economie hard aan (CBS, 2008). Toegenomen werkgelegenheid onder impuls van een stijgende uitvoer en investeringen en tegelijkertijd slechts gematigde prijsstijgingen, zorgden er mede voor dat de koopkracht van de bevolking in beide jaren met meer dan 3 procent per jaar toenam.

Koopkrachtdaling tussen 2009 en 2013

Eind 2008 luidde de val van de Amerikaanse effectenbank Lehmann Brothers een wereldwijde kredietcrisis in. Banken leenden elkaar in toenemende mate geen geld meer, waardoor overheden steeds vaker moesten ingrijpen in nationale financiële sectoren via miljardeninjecties en garantstellingen. Dat leidde er vervolgens toe dat de kredietcrisis evolueerde in een Europese staatsschuldencrisis waarbij de financiële positie van enkele Europese landen onder druk kwam.

De crises leidden ook in Nederland tot economische malaise, met onder meer een ingezakte woningmarkt en oplopende werkloosheid. Dat resulteerde onder andere in loonbevrozing, versoberingen in de toeslagen en het niet indexeren of zelfs korten van pensioenuitkeringen. Het betekende dat de koopkracht na 2009 vier jaren op rij in doorsnee daalde, met in 2012 en 2013 minnen van 1,1 procent. In deze jaren was de inflatie (CBS, 2021a) ook duidelijk hoger dan de stijging van de cao-lonen (CBS, 2021b), wat resulteerde in reële loondalingen van meer dan 1 procent.

5 miljard euro lastenverlichting in 2016

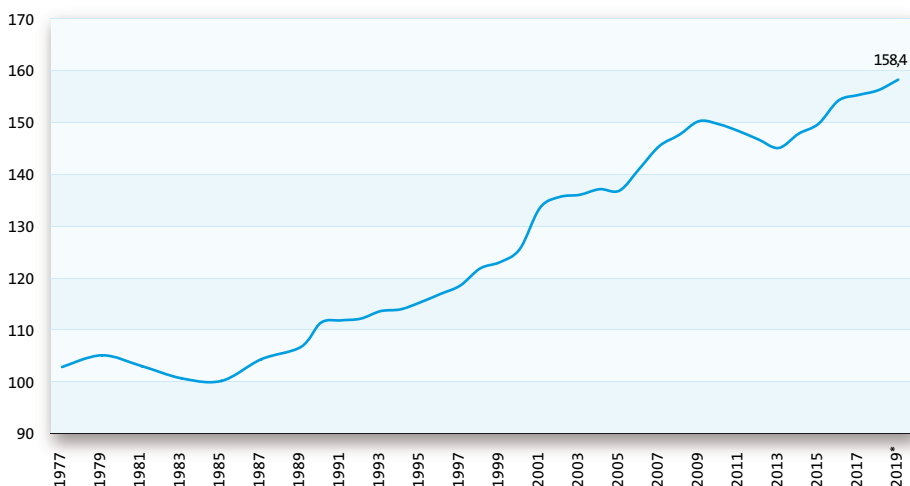
Na de economische crisis krabbelt de Nederlandse economie vanaf 2014 uit het dal. Het kabinet komt in 2016 met een uitgebreid pakket aan beleidsmaatregelen die een lastenverlichting van 5 miljard bewerkstelligen. Uiteindelijk leidt dat tot een doorsnee koopkrachttoename van 3 procent.

5.4 Trendmatige groei van de koopkracht

58 procent meer koopkracht sinds 1985

Wanneer de afzonderlijke jaar-op-jaar koopkrachtontwikkelingen gecumuleerd worden en als index (zie kader) worden gevisualiseerd, dan wordt zichtbaar hoeveel de koopkracht van Nederlanders in veertig jaar tijd is verbeterd (zie figuur 5.4.1). En dan blijkt de trendmatige groei van de doorsnee koopkracht, die in 2019 58 procent hoger was dan het minimum in 1985. Een bevinding die overeenkomt met de eerder geconstateerde groei van het gemiddelde huishoudensinkomen (zie paragraaf 4.5).

5.4.1 Dynamische koopkrachtontwikkeling 1977-2019, cumulatief (1985=100)

KOOPKRACHTINDEX: CUMULATIEVE KOOPKRACHTMUTATIES

Door procentuele, mediane koopkrachtmutaties vanaf een bepaald startjaar (met waarde 100) te vermenigvuldigen, kan van (groepen in) de bevolking in kaart worden gebracht hoe de koopkracht zich in doorsnee vanaf het startjaar heeft ontwikkeld.

Met de koopkrachtindex kan op eenvoudige wijze getoond worden hoe de koopkracht van een bevolkingsgroep zich in doorsnee ontwikkelt in de tijd. Daarmee is het vervolgens mogelijk om de koopkrachtontwikkeling van verschillende bevolkingsgroepen te vergelijken. Wel met de kanttekening dat bij een koopkrachtindex voorbij wordt gegaan aan het feit dat bevolkingsgroepen telkens van samenstelling veranderen.

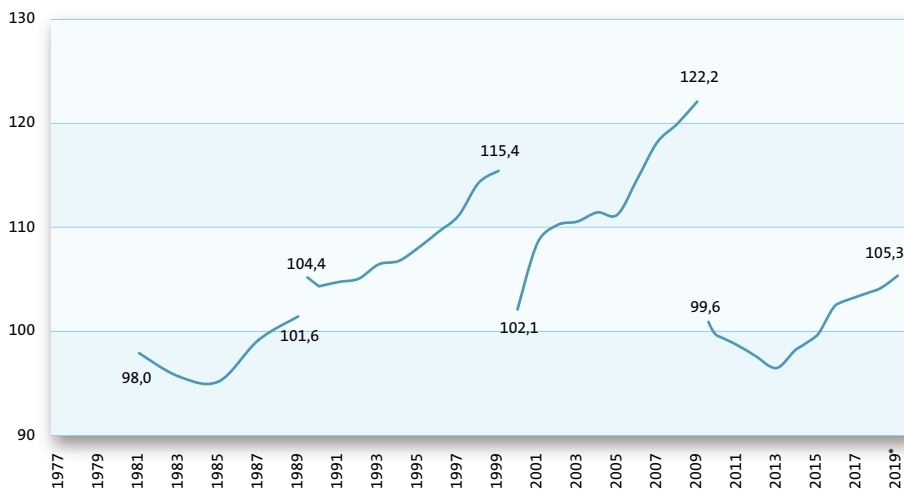
Koopkracht groeit vooral hard in de decennia rondom eeuwwisseling

Uit de koopkrachtindex blijkt dat de doorsnee koopkracht in Nederland verschillende groeitempo's heeft gekend in de afgelopen decennia. Dat komt nog sterker naar voren uit een alternatieve opstelling van de koopkrachtindex in figuur 5.4.2. In deze figuur wordt de index voorafgaand aan een decennium gereset naar 100. Met deze opstelling kunnen decennia onderling worden vergeleken. Dan blijken onderstaande groeipercentages per decennium: de jaren tachtig: 1,5 procent; de jaren negentig: 15,4 procent; de jaren nul: 22,2 procent en de jaren tien: 5,3 procent.

In de jaren negentig kende Nederland een gestaag oplopende groei van de koopkracht na de kickstart in 1990. In het daaropvolgende decennium kende de koopkracht positieve impulsen in 2001, 2006 en 2007, maar daartussen slechts een beschei-

den groei. De koopkrachtgroei in de decennia waarin Nederland een economische crisis kende, was beperkt als gevolg van perioden van koopkrachtdaling gevolgd door jaren van koopkrachtherstel.

5.4.2 Dynamische koopkrachtontwikkeling 1977-2019, cumulatief per decennium¹

¹ De afzonderlijke decennia starten met een (niet-zichtbare) indexwaarde 100. Voor de jaren tachtig geldt 1979=100, voor de jaren negentig geldt 1989=100, etc.

Spreiding in koopkrachtmutaties belangrijke kanttekening

Wanneer de doorsnee dynamische koopkrachtontwikkeling van de bevolking negatief is, zoals tijdens de verschillende crises, betekent het dat meer dan de helft van de bevolking een koopkrachtdaling had. Zo had in 1983 63 procent van de bevolking een koopkrachtdaling en in 2013 56 procent. In 2001, het jaar met de hoogste doorsnee koopkrachtstijging, was dit aandeel het laagst en daalde de koopkracht slechts bij 28 procent van de bevolking.

In de beschrijving van de koopkrachttrends staat steeds de doorsnee of mediane ontwikkeling binnen bevolkingsgroepen centraal. Uit de beschikbare cijfers blijkt echter dat slechts een klein deel van de personen in een bevolkingsgroep doorgaans de exacte doorsnee koopkrachtontwikkeling ervaart. De verschillen in de individuele koopkrachtmutaties, de spreiding, zijn empirisch gezien fors. Spreiding in individuele koopkrachtmutaties kan ontstaan door persoonlijke gebeurtenissen, zoals echtscheiding (Van den Brakel et al., 2020) of verweduwing (Van den Brakel et al., 2021).

Door spreiding kunnen individuele koopkrachtmutaties licht of sterk afwijken van de doorsnee koopkrachtontwikkeling. Dat betekent dat de trendmatige groei van de doorsnee koopkrachtontwikkeling (58 procent tussen 1985 en 2019) voor individuele personen (beduidend) lager of hoger kan uitvallen, afhankelijk van de persoonlijke gebeurtenissen in hun leven.

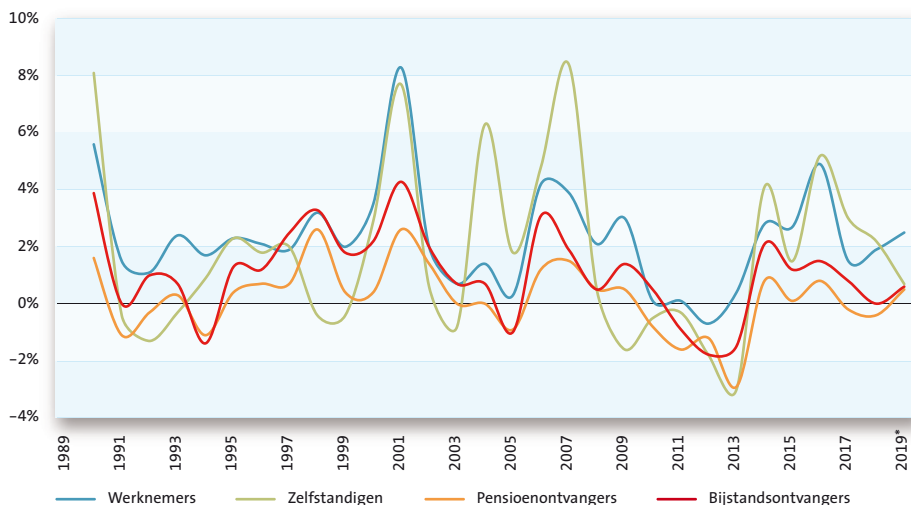
5.5 Koopkrachttrends voor afzonderlijke bevolkingsgroepen vanaf 1989

In deze slotparagraaf wordt de historische koopkrachtontwikkeling van afzonderlijke bevolkingsgroepen vergeleken. Daartoe zijn personen in groepen verdeeld op basis van kenmerken van het huishouden waar ze toe behoren, zoals de voornaamste inkomensbron van het huishouden en de huishoudenssamenstelling. Dit zijn historisch gezien ook de bevolkingsgroepen waar koopkrachtbeleid op gericht is. Herziene tijdreeksen voor afzonderlijke bevolkingsgroepen zijn beschikbaar vanaf 1989.

Koopkrachtontwikkeling werknemers steeds hoger dan voor gepensioneerden

Sinds 1989 is de jaarlijkse doorsnee koopkrachtontwikkeling van werknemers (huishoudens) steeds hoger geweest dan die van gepensioneerden (figuur 5.5.1).

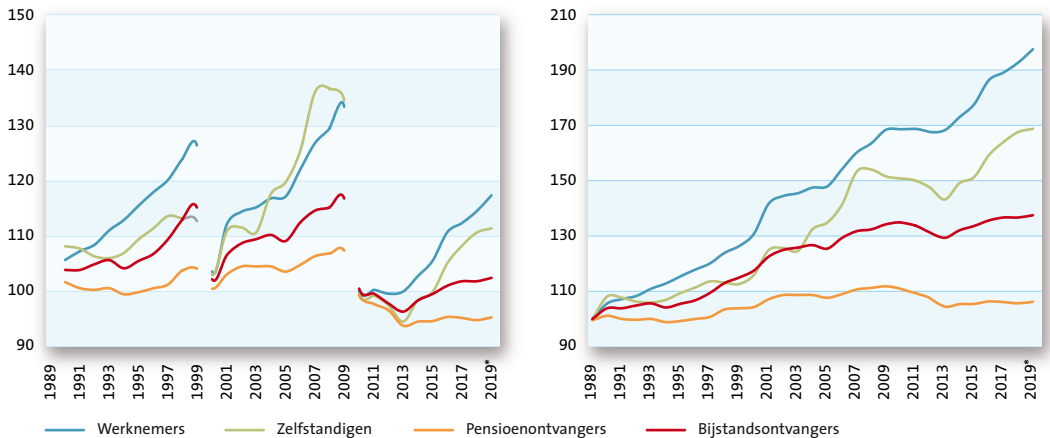
5.5.1 *Dynamische koopkrachtontwikkeling naar voornaamste inkomensbron huishouden, 1989-2019 (%)*

Werknemers kunnen doorgaans zelf het heft in handen nemen en op zoek gaan naar meer inkomen, bv. via een beter betaalde baan of door meer uren te gaan werken. Ook kunnen werknemers profiteren van afspraken in hun cao, denk aan een toeslag voor overwerk, jaarlijkse periodieken in hun salarisschaal of eenmalige bonussen. Voor gepensioneerden is dit niet meer aan de orde. Zij ontvangen jaarlijks hun AOW-uitkering en eventueel aanvullend pensioen. De pensioenuitkering heeft lange tijd de trend van de cao-loonontwikkeling gevolgd, maar zeker in de jaren tien werd deze voor een deel van de gepensioneerden niet meer geïndexeerd of zelfs gekort. Het doorsnee koopkrachtverlies dat gepensioneerden moesten incasseren tijdens de economische crisis, werd in het vervolg van het decennium niet meer hersteld. Dit wordt geaccentueerd in figuur 5.5.2, waarin opnieuw de eerder geïntroduceerde cumulatieve koopkrachtverandering per decennium wordt getoond, nu voor afzonderlijke be-

volkingsgroepen in de afgelopen drie decennia. Ook is de cumulatieve toename sinds 1989 zichtbaar gemaakt.

5.5.2 *Dynamische koopkrachtontwikkeling naar voornaamste inkomensbron huishouden, 1989-2019 cumulatief per decennium (links)¹ en cumulatief sinds 1989 (rechts)²*

1 De afzonderlijke decennia starten met een (niet-zichtbare) indexwaarde 100. Voor de jaren negentig geldt 1989=100, voor de jaren nul geldt 1999=100, etc.

2 1989=100.

In het verleden hebben specifieke fiscale beleidsmaatregelen voor koopkrachtimpulsen gezorgd bij de ene bevolkingsgroep, maar niet bij de andere. Een voorbeeld hiervan is de introductie van de arbeidskorting in 2001. Dit is een heffingskorting specifiek voor werkenden, waar gepensioneerden niet van profiteren. De korting droeg destijds bij aan een doorsnee koopkrachtontwikkeling van 8,3 procent voor werknemers, met afstand de hoogste ontwikkeling in de periode 1990-2019. In de jaren nul was de koopkrachtgroei van werknemers met 34 procent groter dan in de jaren tien en de jaren negentig van de twintigste eeuw (figuur 5.5.2).

In 1998 hadden gepensioneerden een hoge doorsnee koopkrachtontwikkeling van 2,6 procent. Het kabinet trok destijds een fors bedrag uit voor ‘koopkrachtreparatie’ voor onder andere de gepensioneerden met op maat gesneden beleidsmaatregelen, zoals een tariefverlaging in de eerste schijf van de inkomstenbelasting voor ouderen, een verhoging van de algemene ouderenaftrek, een verhoging van de speciale aftrek voor alleenstaande ouderen en een verhoging van het inactievenforfait.

Na de eeuwwisseling een goed decennium voor zelfstandigen

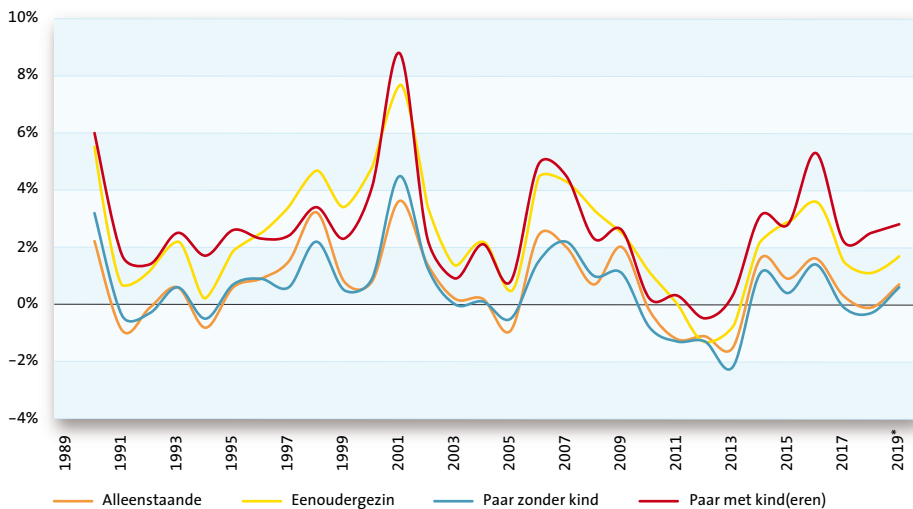
Zelfstandigen hadden in 2007 een zeer hoge dynamische koopkrachtontwikkeling van in doorsnee 8,4 procent. Naast de economische groei die hierin een belangrijke rol speelde, werd in dat jaar ook de winstbelasting verlaagd en was er een extra belastingkorting voor ondernemers die inkomstenbelasting betalen. Tegelijkertijd

hadden zij in 2009 als eersten een doorsnee koopkrachtverlies tijdens de beginfase van de economische crisis. Uiteindelijk sloten zelfstandigen de jaren nul af met een doorsnee koopkrachtgroei van ruim 34 procent (figuur 5.5.2).

Structureel hogere koopkrachtgroei bij huishoudens met kinderen

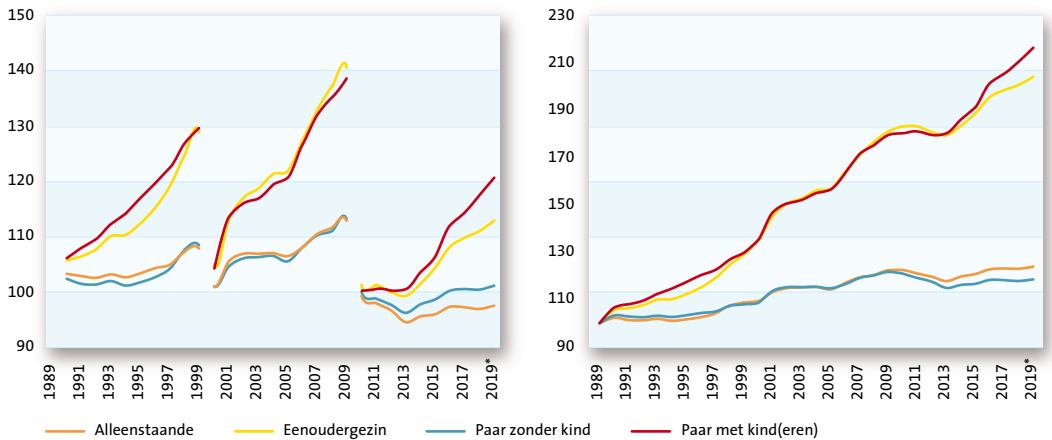
De doorsnee koopkrachtontwikkeling van personen in huishoudens met kinderen is sinds 1989 structureel hoger dan van personen in huishoudens zonder kinderen (figuur 5.5.3). Deels is dit terug te voeren op de sterke overlap tussen huishoudens met kinderen en de zojuist uitgelichte werknemers, hoewel er ook een zekere overlap is tussen eenoudergezinnen en bijstandsontvangers. Maar ook beleid ligt hieraan ten grondslag. Zo is voor ouders met jonge kinderen na de eeuwwisseling de inkomensafhankelijke combinatiekorting geïntroduceerd, een heffingskorting voor een werkende alleenstaande ouder of de minstverdienende ouder van twee werkende partners.

5.5.3 Dynamische koopkrachtontwikkeling naar huishoudenssamenstelling, 1989-2019 (%)

In 2006 werd de nieuwe zorgverzekering, ook wel basisverzekering geïntroduceerd, waarmee het onderscheid tussen particuliere ziektekostenverzekeringen en ziekenfonds kwam te vervallen. De nieuwe verzekering had wisselende gevolgen voor de koopkracht van verschillende bevolkingsgroepen. Voor huishoudens met kinderen die voorheen particulier verzekerd waren, betekende de nieuwe verzekering een koopkrachtverbetering, omdat de premie voor de kinderen verviel (CPB, 2005). Hun doorsnee koopkracht verbeterde in 2006 met meer dan 4 procent en met 40 procent in dat decennium, zoals blijkt uit figuur 5.5.4. Hierin is ook zichtbaar dat de doorsnee koopkrachtontwikkeling van eenoudergezinnen in recente jaren voor het eerst wat langer achterblijft bij paren met kinderen, nadat hun koopkracht jarenlang een nagevoeg identieke ontwikkeling had.

5.5.4 Dynamische koopkrachtontwikkeling naar huishoudenssamenstelling, 1989-2019 cumulatief per decennium (links)¹ en cumulatief sinds 1989 (rechts)²

- 1 De afzonderlijke decennia starten met een (niet-zichtbare) indexwaarde 100. Voor de jaren negentig geldt 1989=100, voor de jaren nul geldt 1999=100, etc.
- 2 1989=100.

Geraadpleegde bronnen

- Bos W (2021) *Herziening van de Inkomensstatistiek, 1977-2011*, CBS Rapport, via www.cbs.nl.
- Brakel M van den, Herbers D & Arts K (2020) *Financiële gevolgen van verweeduwing*, Statistische Trends, Centraal Bureau voor de Statistiek (<https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/financiele-gevolgen-van-echtscheiding?onepage=true>).
- Brakel M van den, Herbers D & Arts K. (2021) *Financiële gevolgen van verweeduwing*, Statistische Trends, Centraal Bureau voor de Statistiek (<https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/financiele-gevolgen-van-verweeduwing?onepage=true#:text=Bij%20verweeduwing%20stijgt%20het%20persoonlijk,groot%20in%20hun%20portemonnee.>).
- CBS (2005) *Dynamische koopkrachtontwikkeling per kenmerk; 1977-2000*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline (<https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/70182ned/table?dl=52EEC>).
- CBS (2008) *De Nederlandse economie 2007*, Centraal Bureau voor de Statistiek (<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2008/37/de-nederlandse-economie-2007>).
- CBS (2017) *2,7 procent meer koopkracht in 2016*, Centraal Bureau voor de Statistiek (<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/37/2-7-procent-meer-koopkracht-in-2016>).
- CBS (2018) *Koopkracht groeide in 2017 een half procent*, Centraal Bureau voor de Statistiek (<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/37/koopkracht-groeide-in-2017-een-half-procent>).
- CBS (2020a) *Ruim 1 procent meer koopkracht in 2019*, Centraal Bureau voor de Statistiek (<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/37/ruim-1-procent-meer-koopkracht-in-2019>).
- CBS (2020b) *In 2019 grootste cao-loonstijging in 10 jaar*, Centraal Bureau voor de Statistiek (<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/01/in-2019-grootste-cao-loonstijging-in-10-jaar>).

- CBS (2020c) *Grootste stijging consumentenprijzen na 2002*, Centraal Bureau voor de Statistiek
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/02/grootste-stijging-consumentenprijzen-na-2002>).
- CBS (2021a) *Jaarmutatie consumentenprijsindex; vanaf 1963*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline
(<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/70936ned/table?dl=530F2>).
- CBS (2021b) *Cao-lonen, contractuele loonkosten en arbeidsduur; indexcijfers (2010=100)*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline
(<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82838NED/table?dl=530F3>).
- CPB (1999) *Economische gevolgen van de Belastingherziening 2001*, Werkdocument No 115. Centraal Planbureau, Den Haag
(<https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/economische-gevolgen-van-de-belastingherziening-2001.pdf>).
- CPB (2005) *Macro Economische Verkenning 2006*, Den Haag
(<https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/mev2006.pdf>).
- CPB (2015) *Macro Economische Verkenning 2016*, Den Haag
(<https://www.cpb.nl/publicatie/macro-economische-verkenning-mev-2016>).
- CPB (2016) *Macro Economische Verkenning 2017*, Den Haag
(<https://www.cpb.nl/publicatie/macro-economische-verkenning-mev-2017#cijfers>).
- CPB (2020) *Macro Economische Verkenning 2021. Verzamelde bijlagen met lange reeksen t/m 2025 (MLT)*, Den Haag
(<https://www.cpb.nl/macro-economische-verkenning-mev-2021>).
- Meeles D (1986) Belastingvereenvoudiging: Het rapport Oort, *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 60(11): 427-440
(<https://doi.org/10.5117/mab.60.12516>).

6 Lage inkomens en de kans op armoede

Ferdy Otten, Koos Arts, Koen Caminada en Kees Goudswaard

Korte samenvatting

In grote lijnen volgt de ontwikkeling van het armoederisico sinds 1977 de conjunctuur: in tijden van economische neergang stijgt de kans op armoede, in tijden van economische voorspoed daalt de armoedekans. In de vorige eeuw piekte het armoederisico van huishoudens in 1985 op het historisch hoge niveau van 22,5 procent. Dat was pal na de economische crisis 1981-1983. Met de eind jaren tachtig ingezette verbetering van de economie begon ook het armoederisico weer te dalen om in de jaren negentig van de vorige eeuw op gemiddeld bijna 15 procent uit te komen. Inmiddels is het percentage huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens vrijwel gehalveerd naar 7,7 procent in 2019. Het percentage kinderen dat leeft in een gezin met een inkomen onder de lage-inkomensgrens is in vergelijking tot de jaren negentig van de vorige eeuw sterker gedaald, en wel van rond de 17 procent naar 7,8 procent in 2019. In de groep (kinderen in) huishoudens met armoederisico speelt de migratieachtergrond een steeds grotere rol, ook als er rekening wordt gehouden met verschillen in opleidingsniveau van de hoofdkostwinner. In internationaal perspectief is het armoederisico in Nederland laag en ligt onder het Europees gemiddelde.

6.1 Inleiding: armoede vanuit het inkomensperspectief

In Nederland is armoede door het sociale vangnet geen kwestie van fysiek overleven. Armoede staat veeleer in relatie tot het algemeen welvaartsniveau van de samenleving. Armoede, of beter gezegd inkomensarmoede komt dan neer op het hebben van onvoldoende geld (inkomen) om een bepaald consumptieniveau te realiseren dat in Nederland als minimaal noodzakelijk wordt geacht. Hiervoor zijn verschillende inkomensafbakeningen mogelijk. In deze publicatie staat de lage-inkomensgrens van het CBS centraal. Deze grens vertegenwoordigt door de tijd heen een vast koopkrachtniveau. Omdat de inzichten van wat armoede precies is subjectief zijn, gebruikt het CBS liever niet de term arme huishoudens. Bij een inkomen onder de lage-inkomensgrens spreekt het CBS van een huishouden met een laag inkomen of een huishouden met risico op armoede.

Naast de lage-inkomensgrens worden in Nederland ook de beleidsmatige inkomensgrens, de Europese armoedegrens (CBS, 2019) en de budgetgrens van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Soede, 2006) gebruikt om inkomensarmoede in beeld te brengen.

Lage-inkomensgrens: een vast koopkrachtbedrag

De lage-inkomensgrens weerspiegelt een vast koopkrachtbedrag in de tijd en wordt jaarlijks alleen voor de prijsontwikkeling aangepast. De grens van dit (netto) inkomen is afgeleid van het bijstandsniveau voor een alleenstaande in 1979, toen dit in koopkracht op een relatief hoog niveau lag (Bos, 1996). De lage-inkomensgrens was bedoeld als een langjarige bovengrens voor alle wettelijke minima. In 1996, toen het CBS is begonnen met de monitoring van het armoederisico, lagen alle wettelijke minima onder de lage-inkomensgrens. Voor meerpersoonshuishoudens is deze grens met behulp van equivalentiefactoren aangepast aan omvang en samenstelling van het huishouden (zie hoofdstuk 1). Om de besteedbare ruimte van huishoudens aan de onderkant van de inkomensverdeling optimaal vergelijkbaar te houden, wordt in het onderliggende inkomen de huurtoeslag niet meegeteld. Hiermee wordt bewerkstelligd dat huishoudens die volledig afhankelijk zijn van de bijstand, ongeacht of ze nu wel of niet huurtoeslag ontvangen, per definitie tot de groep met een laag inkomen behoren. In de reguliere Inkomensstatistiek van het CBS wordt de huurtoeslag (een inkomensgebonden overdracht) wel tot het inkomen gerekend. Omdat de lage-inkomensgrens alleen voor de prijsontwikkeling wordt geïndexeerd, is dit criterium bij uitstek geschikt voor vergelijkingen in de tijd. In 2019 bedroeg deze grens op maandbasis 1.090 euro voor een alleenstaande, 1.660 euro voor een alleenstaande ouder met twee minderjarige kinderen en 2.080 euro voor een paar met twee minderjarige kinderen. Huishoudens die ten minste vier jaar achtereen moesten rondkomen van een laag inkomen zijn als langdurig laag aangemerkt.

De doelpopulatie omvat (personen in) huishoudens waarvan de hoofdkostwinner gedurende het gehele jaar een inkomen had. Studentenuishoudens en bewoners van instellingen, inrichtingen en tehuizen blijven buiten beschouwing.

6.2 Lage inkomens hier en nu

Volgens de voorlopige gegevens van 2019 hadden 574 duizend huishoudens van de bijna 7,5 miljoen huishoudens in dat jaar een inkomen onder de lage-inkomensgrens, 7 duizend minder dan in 2018. Het aandeel huishoudens met een armoederisico daalde daarmee van 7,9 naar 7,7 procent; zie tabel 6.2.1. Wel steeg het percentage huishoudens dat al ten minste vier jaar van een inkomen onder de lage-inkomensgrens moet rondkomen van 3,3 naar 3,4 procent.

6.2.1 Huishoudens met (langdurig) laag inkomen, 2019*

	Totaal	Laag inkomen	Laag	Langdurig laag
	x 1.000	x 1.000	%	%
Totaal	7.460	574	7,7	3,4
Voornaamste inkomensbron				
Inkomen als werknemer	3.943	80	2,0	0,4
Inkomen als zelfstandige	721	64	8,9	1,9
Uitkering werkloosheid	46	8	16,8	1,7
Uitkering arbeidsongeschiktheid	264	54	20,4	9,9
Pensioenuitkering	2.095	79	3,8	1,3
Uitkering sociale voorziening	391	289	73,9	49,1
Migratieachtergrond hoofdkostwinner				
Zonder migratieachtergrond	5.844	307	5,3	2,2
Westers, waarvan	782	71	9,1	4,2
- Duits	174	11	6,4	2,9
- Pools	76	7	9,6	3,6
Niet-westers, waarvan	834	195	23,4	12,2
- Turks (1e generatie)	103	23	21,8	11,7
- Turks (2e generatie)	42	6	15,1	5,4
- Marokkaans (1e generatie)	96	26	27,5	15,3
- Marokkaans (2e generatie)	37	8	22,7	9,5
- Syrisch	30	18	61,3	40,0
Huishoudenssamenstelling				
Alleenstaande onder AOW-leeftijd	1.699	328	19,3	10,9
Alleenstaande vanaf AOW-leeftijd	951	33	3,5	1,2
Eenouder, uitsluitend minderjarig kind	277	51	18,3	6,4
Eenouder, minstens één meerderjarig kind	254	20	7,9	2,2
Paar zonderen kinderen	1.242	41	3,3	1,2
Paar, uitsluitend minderjarig kind	1.237	59	4,7	1,9
Paar, minstens één meerderjarig kind	718	14	2,0	0,6
Opleidingsniveau hoofdkostwinner				
Laag	1.543	256	16,6	8,8
Middelbaar	2.971	208	7,0	2,8
Hoog	2.946	96	3,3	1,1

De geharmoniseerde inkomensbestanden 1977-2019 voorzien niet in gegevens over opleidingsniveau. Bedacht moet worden dat opleiding in de causale keten doorgaans vooraf gaat aan de inkomensverwerving. Verschillen in armoederisico tussen risicogroepen zijn dan ook deels terug te voeren op opleidingsverschillen; zie verder paragraaf 6.4.

Hoog risico voor bijstandshuishoudens en niet-westerse huishoudens

Bijna driekwart van de huishoudens die voornamelijk van een bijstandsuitkering of een verwante sociale voorziening (bijvoorbeeld een Wajonguitkering) moesten rondkomen, had in 2019 een laag inkomen. Bijna de helft van deze uitkeringsontvangers had bovendien al ten minste vier jaar een laag inkomen. Ook onder ontvangers van een werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkering lag het aandeel huishoudens met een laag inkomen ruim boven het gemiddelde. Van de huishoudens met voornamelijk inkomen uit werk liepen zelfstandigen het grootste risico op (langdurige) armoede. Bij deze risicohuishoudens gaat het veelal om zelfstandigen die slechts een geringe winst boekten of met een verlies te kampen hadden. Van alle huishoudens met een overdrachtsinkomen als belangrijkste inkomensbron, hebben de pensioenontvangers de meest gunstige positie. Dat komt doordat het volledige AOW-pensioen al meer dan een decennium boven de lage-inkomensgrens uitkomt (CBS, 2019). Bij AOW-huishoudens met (langdurig) een laag inkomen gaat het merendeels om een onvolledige AOW-opbouw en geen of weinig aanvullend pensioen (CBS, 2019).

Bijna een kwart van de huishoudens met een hoofdkostwinner met een niet-westerse migratieachtergrond had in 2019 een laag inkomen, bij ruim 1 op de 10 was dat ten minste 4 jaar het geval. De niet-westerse groep is heel divers, tussen huishoudens worden aanzienlijke verschillen zichtbaar als wordt ingezoomd op herkomstland en generatie. Turkse huishoudens lopen minder risico op (langdurige) armoede dan Marokkaanse huishoudens, van beide groepen loopt de tweede generatie een substantieel lager risico dan de eerste. Wel is dit risico nog steeds bovengemiddeld. Van de Syrische huishoudens, wier omvang pas sinds de vluchtelingencrisis in 2015 substantieel is toegenomen, hadden 6 op de 10 huishoudens een inkomen onder de lage-inkomensgrens, bij 4 op de 10 was dat langdurig.

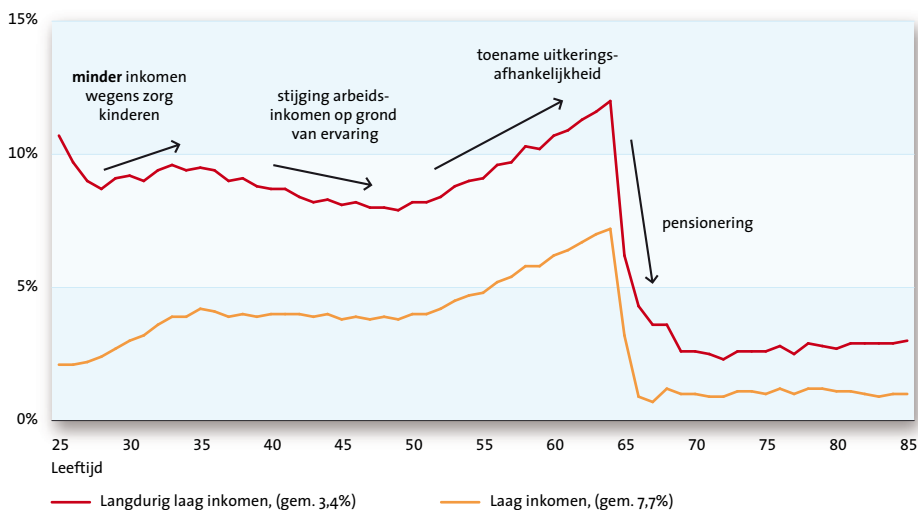
... alsmede eenoudergezinnen en alleenstaanden tot AOW-leeftijd

Van alle huishoudenstypen kwam een inkomen onder de lage-inkomensgrens het vaakst voor bij alleenstaanden onder de AOW-gerechtigde leeftijd (19,3 procent in 2019). Ook gaat deze groep het vaakst langdurig gebukt onder een laag inkomen (10,9 procent). Vanwege de grote omvang weegt het hoge armoederisico van deze groep relatief zwaar in het landelijke cijfer. Eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen lopen met 18,3 procent eveneens een sterk verhoogd risico. Ze verkeren bovendien vaak langdurig in deze weinig rooskleurige inkomenspositie: 6,4 procent in 2019. Veelal gaat het alleenstaande moeders die met hun gezin van de bijstand moeten leven. Bij eenoudergezinnen met ten minste één meerderjarig kind, is de situatie aanmerkelijk beter en ligt het armoederisico op vrijwel hetzelfde niveau als het landelijk gemiddelde. Bij hen is de zorg voor kleine kinderen minder en is er voor de hoofdkostwinner meer ruimte om betaald werk te verrichten. Daarnaast kunnen er inkomsten van de volwassen kinderen zijn.

... en jonge huishoudens en huishoudens vlak voor de AOW

De hoogte van het huishoudensinkomen en daarmee het risico op armoede varieert per levensfase; zie figuur 6.2.2. De overstap van opleiding naar betaald werk vindt doorgaans plaats in de loop van het jaar en sluit niet altijd rimpelloos op elkaar aan. Jonge huishoudens worden in het overstapjaar dan ook relatief vaak geconfronteerd met een laag jaarinkomen. Veelal is dat tijdelijk van aard en komt er in het navolgende jaar genoeg inkomen binnen om boven de lage-inkomensgrens uit te komen. Het percentage dat langdurig van een laag inkomen moet rondkomen, is bij hen in 2019 met iets meer dan 2 procent dan ook relatief laag. Met het vorderen van de jaren stijgt het arbeidsinkomen op grond van werk, werkervaring en het aanvaarden van beter betaalde functies. Op latere leeftijd, tussen 55 en 65 jaar, raken echter steeds meer mensen door arbeidsongeschiktheid en werkloosheid afhankelijk van een uitkering (CBS, 2019). En eenmaal uit het arbeidsproces is het voor de oudere groep bijzonder lastig om weer aan de slag te komen. In deze leeftijdsgroep is het aandeel met een armoederisico dan ook wat hoger. Aangezien de AOW-uitkering al enige jaren boven de lage-inkomensgrens uitkomt, gaat het bereiken van de AOW-gerechtigde leeftijd gepaard met een drastische verlaging van het (langdurig) armoederisico. Toch moesten van de AOW-gerechtigde huishoudens in 2019 nog steeds zo'n 3 procent van een laag inkomen rondkomen (1 op de 100 kampte met een langdurig laag inkomen). Merendeels betreft het dan huishoudens met een onvolledige AOW-opbouw. De eerste generatie niet-westerse migranten waren hierin met een derde deel ruimschoots oververtegenwoordigd. Ook westerse migranten maakten met een zesde deel naar verhouding bovenmatig deel uit van de groep met onvolledige AOW-opbouw, krap de helft had geen migratieachtergrond.

6.2.2 Huishoudens met een (langdurig) laag inkomen naar leeftijd hoofdkostwinner, 2019* (%)

6.3 Trends in lage inkomens en (langdurige) armoede

Effecten van economische en maatschappelijke ontwikkelingen soms lastig te duiden

Pas vanaf 1989 toen het inkomensonderzoek als een panel werd ingericht was het mogelijk personen en bijbehorende huishoudens in de tijd te volgen en inkomensspecificaties over meerdere jaren te berekenen. 1992 was het eerste verslagjaar waarvoor, met de panelgegevens vanaf 1989, het voorkomen van een langdurig laag inkomen (ten minste vier jaar aaneen een inkomen onder de lage-inkomensgrens) kon worden bepaald. De ontwikkeling van zowel het jaarlijkse armoederisico als het langdurige armoederisico houdt verband met diverse, verschillend werkzame, factoren. Conjuncturele, demografische en sociaal-economische ontwikkelingen maar ook het gevoerde armoedebelief speelden een rol. Gezamenlijk hadden deze hun weerslag op de omvang van risicogroepen en de hoogte van het bijbehorende armoederisico en daarmee op de ontwikkeling van de armoedeproblematiek. Conjuncturele schommelingen zijn doorgaans het duidelijkst zichtbaar in de armoedecijfers. Bij demografische ontwikkelingen zoals de ontgroening, vergrijzing, instroom van migranten en de vorming van alsmaar meer en kleinere huishoudens is dit al een stuk lastiger. Dat geldt ook voor belangrijke sociaal-economische ontwikkelingen zoals de onderliggende, structurele stijging van de welvaart (CBS, 2019), de alsmaar verder oplopende arbeidsparticipatie en economische zelfstandigheid van vrouwen en de stijging van het gemiddelde opleidingsniveau (CBS/SCP, 2020). Al deze effecten zijn niet of veel minder goed zichtbaar in de armoedecijfers. Deels ook omdat ze met elkaar verweven zijn. Het is bijzonder lastig om deze kluwen van werkzame factoren in afzonderlijke bijdragen uiteen te leggen. Dat is ook niet de insteek van dit hoofdstuk. In de hiernavolgende bespreking van de landelijke cijfers worden de ontwikkelingen voornamelijk in de context geplaatst van de conjuncturele ontwikkelingen gedurende de periode 1977-2019. In paragraaf 6.4 wordt ingezoomd op de trends in de verschillende risicogroepen en worden de uitkomsten daar waar mogelijk in de context van conjuncturele en demografische ontwikkelingen geplaatst.

Hogere armoederisico's bij crises

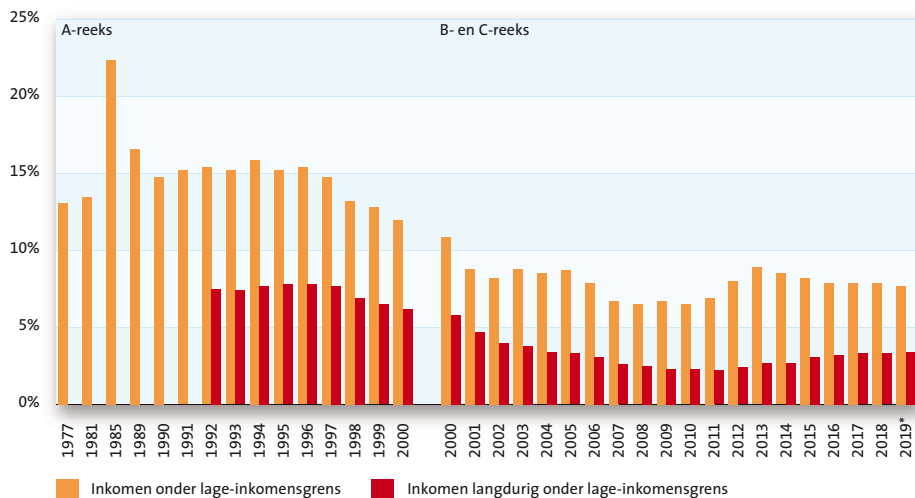
De conjuncturele schommelingen zijn in belangrijke mate zichtbaar in de reeksen van het armoederisico, zie figuur 6.3.1. Vanaf de Tweede Wereldoorlog tot en met de eerste oliecrisis in 1973 kende Nederland behoudens een kleine inzinking in 1958 feitelijk een voortdurende economische groei met bijbehorende welvaartsverbetering. In deze periode werd de verzorgingsstaat gevormd en verder uitgebouwd. De oliecrisis in 1973 leidde tot forse inflatie in de industriële landen en Nederland werd in de jaren daarna voor het eerst sinds de oorlog geconfronteerd met economische terugloop, gekenmerkt door koopkrachtdaling en een oplopende werkloosheid. De meting van het aandeel huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens pakte in 1977, het eerste waarnemingsjaar van de Inkomensstatistiek, met 13,1 procent dan ook verhoudingsgewijs hoog uit. Na de schrik van de eerste oliecrisis volgde in 1979 een tweede oliecrisis en werd Nederland in de periode 1981-1983 opnieuw getroffen door een nog zwaardere economische crisis met hoge inflatie, snel oplopende werk-

loosheid, dalende koopkracht en sterk oplopende begrotingstekorten. De overheid reageerde op deze precaire economische situatie door fors te bezuinigen op de dan toe opgebouwde sociale voorzieningen en door in te zetten op een algehele loonsverlaging. De economische malaise resulteerde in 1985 in een tot op heden ongeëvenaarde piek van het percentage huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens (22,5 procent).

Het strenge saneringsbeleid wierp zijn vruchten af en gaandeweg verbeterde het economische tij, met in de jaren negentig van de vorige eeuw een relatief stabiele periode van economisch herstel. Toch bleef het armoederisico in het merendeel van dit decennium op een relatief hoog niveau van rond de 15 procent steken. Ook het percentage huishoudens dat langdurig van een laag inkomen moest rondkomen was met meer dan 7,5 procent in verhouding groot. Pas aan het eind van de jaren negentig zette met de verdere verbetering van de economie ook een daling in het (langdurige) armoederisico in. Ondanks dat de inkomensgegevens van vóór de belastingherziening in 2000 niet helemaal consistent konden worden gemaakt met de gegevens van na de belastingherziening (zie Bos, 2021), is duidelijk zichtbaar dat ook in de aanvangsjaren van het nieuwe belastingregime het (langdurige) armoederisico verder daalde. Tussen 2003 en 2005 kreeg de economie een terugval te verwerken en steeg het percentage huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Het percentage met een langdurig laag inkomen bleef evenwel dalen. In 2006 en 2007 bloeide de economie weer op, daalde de werkloosheid en ging de koopkracht omhoog. De economische crisis die vervolgens in 2009 toesloeg, heeft deze positieve ontwikkeling teniet gedaan en in vier jaar tijd nam het aandeel huishoudens met een laag inkomen sterk toe om in 2013 op 8,9 procent uit te komen.

Na 2013 herstelde de economie, de werkloosheid begon te dalen en de koopkracht steeg weer voor het eerst sinds jaren en daarmee zette ook de daling in van het aandeel huishoudens met een laag inkomen. In 2016 bedroeg het percentage 7,9 procent maar bleef in de twee navolgende jaren op dit niveau steken om pas in 2019 licht te dalen naar 7,7 procent. In het vanaf 2016 stabiliserende cijfer werkt de een jaar eerder ingezette, massale toestroom van vluchtelingen naar Europa en Nederland door. Deze mensen zijn gaandeweg als statushouder deel uit gaan maken van de Nederlandse bevolking, maar bleven merendeels afhankelijk van een bijstandsuitkering. Opvallend is dat sinds 2011 het aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen vrijwel voortdurend is toegenomen (van 2,2 naar 3,4 procent in 2019). De toename komt voornamelijk doordat meer huishoudens langdurig afhankelijk zijn geraakt van een bijstandsuitkering. Veel huishoudens, en dan vooral de huishoudens met een kostwinner van 55 jaar tot aan de AOW-leeftijd, die door toedoen van de economische crisis toentertijd onder de streep zijn terecht gekomen, hebben zich hieraan niet weten te onttrekken (zie paragraaf 6.2).

6.3.1 Huishoudens met een (langdurig) laag inkomen (%)

6.4 Trends in armoede bij risicogroepen

Armoederisico bijstandshuishoudens sinds 1977 groot

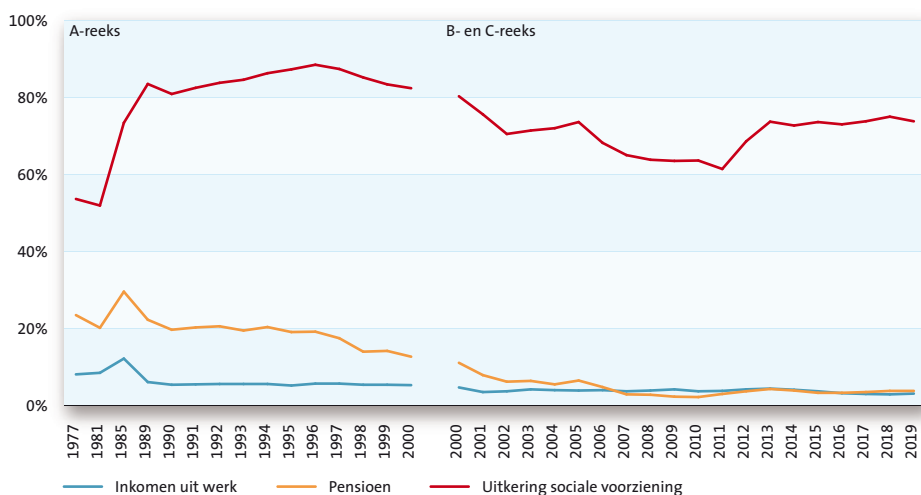
De verbijzondering van het armoederisico naar voornaamste inkomensbron van het huishouden laat zien dat huishoudens die vooral van bijstand of een andere sociale voorziening moesten rondkomen in vergelijking met andere economisch niet-actieven en werkenden in de periode 1977-2019 steeds het vaakst een (langdurig) laag inkomen hadden. Wel lag in de beginjaren het percentage met een inkomen onder de lage-inkomensgrens in deze groep aanzienlijk lager dan nadien. In 1977 en 1981 kwam het percentage net boven de 50 procent uit. Zelfs in 1985 met de landelijke piek in het armoederisico (22,5 procent) was onder huishoudens met een sociale voorziening het percentage met een laag inkomen nog 10 procentpunt lager dan in de economisch veel stabielere jaren negentig. Dit komt doordat in de jaren zeventig en de eerste helft van de jaren tachtig de koopkracht van een bijstandsuitkering op een hoger niveau lag dan in alle navolgende jaren. Huishoudens met vooral bijstand maar wel met nog andere (kleinere) inkomsten kwamen met hun jaarinkomen dan relatief vaker boven de lage-inkomensgrens uit dan nadien. Met uitzondering van de periode 2003-2005 is vanaf de midden jaren negentig tot en met 2011 sprake van een daling van het armoederisico onder ontvangers van een sociale voorziening. In 2012 en 2013 liep het risico weer op en stabiliseerde vervolgens op dit hogere niveau.

AOW-huishoudens sinds 2007 grotendeels uit de kritische zone

Het armoederisico van huishoudens met vooral inkomen uit betaald werk (hetzij als werknemer hetzij als zelfstandige) was in de vorige eeuw substantieel lager dan het armoederisico van huishoudens met een pensioenuitkering. De kloof werd

gaandeweg steeds kleiner; zie figuur 6.4.1. De voortdurende inspanningen van de verschillende regeringen vanaf de jaren negentig om de koopkracht van AOW'ers te verbeteren hebben ertoe geleid dat de AOW-uitkering in het eerste decennium van deze eeuw (eerst van een eenpersoonshuishouden en daarna ook van een tweepersoonshuishouden) boven de lage-inkomensgrens uitkwam. Daardoor kwam in 2007 het armoederisico van huishoudens met een pensioenuitkering voor het eerst onder het niveau van huishoudens met inkomen uit arbeid te liggen (2,9 tegen 3,7 procent). Het percentage werkenden met een inkomen onder de lage-inkomensgrens lag in alle jaren op een verhoudingsgewijs laag niveau maar volgde met een zekere vertraging wel de conjuncturele ontwikkeling. Zowel het verhoogde percentage in 1985 als de oplopende percentages gedurende de jaren 2010-2013 kwamen voort uit de eerder ingezette economische crises. Volgens verdiepende analyses naar werkenden liepen in laatstgenoemde periode vooral deeltijdwerknemers en zelfstandigen zonder personeel een verhoogd risico op armoede (CBS, 2019). Bij werknemers in deeltijd gaat het dan in toenemende mate om flexwerkers met onzekere arbeidscontracten.

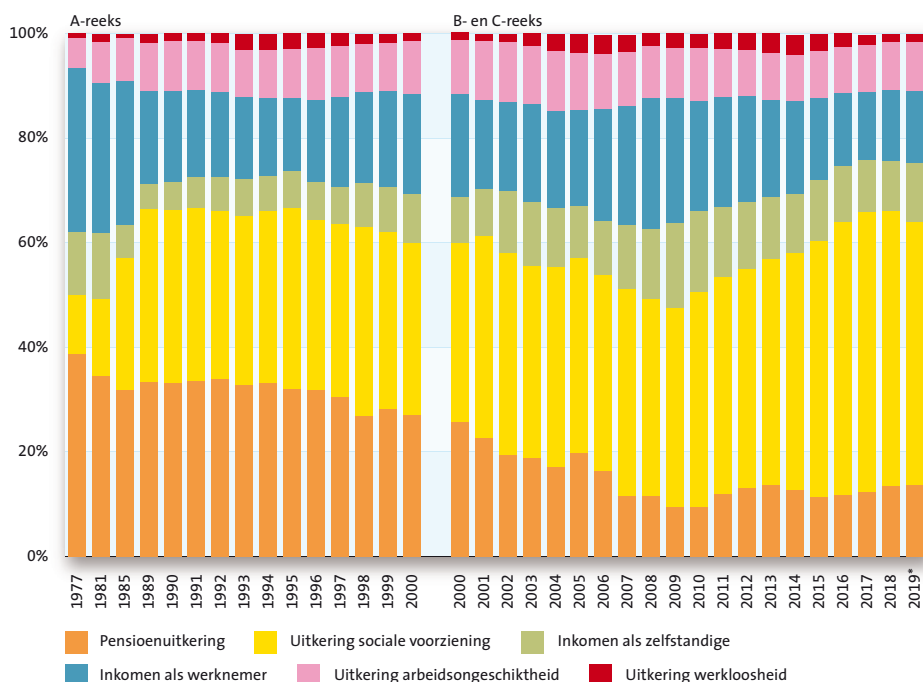
6.4.1 Huishoudens met een laag inkomen naar voornaamste inkomensbron, 1977-2019* (%)

Overeenkomstig de reële stijging van de AOW-uitkering is ondanks de voortschrijdende vergrijzing in de groep huishoudens met een laag inkomen het percentage met een pensioenuitkering substantieel geslonken tussen 1977 en 2019 (van 39 naar 14 procent). De AOW-huishoudens die wel nog onder de lage-inkomensgrens uitkwamen hadden merendeels een onvolledige AOW-opbouw (CBS, 2019). Het aandeel huishoudens met bijstand of een andere sociale voorziening werd in de groep met lage inkomens daarentegen voortdurend groter, van iets meer dan 1 op de 10 in 1977 naar ruim de helft in 2019. Het percentage huishoudens met een hoofdkostwinner met een

niet-westerse migratieachtergrond is in deze groep ontvangers van een sociale voorziening opgelopen van 31 in 2000, naar 37 in 2010, naar 41 procent in 2019.

6.4.2 Huishoudens met een laag inkomen, voornaamste inkomensbron, 1977-2019* (%)

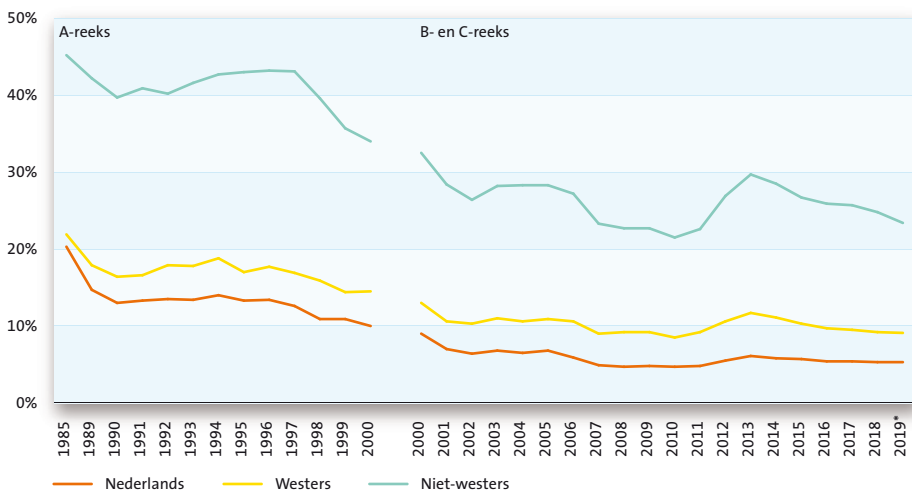

Omvang niet-westerse huishoudens in risicogroep neemt toe

Vanuit het demografische perspectief vormt de migratieachtergrond van huishoudens een belangrijke onderscheidende factor in het armoederisico. Pas vanaf 1995 zijn compleet dekkende indelingen van de migratieachtergrond beschikbaar. Bezien over de periode 1995-2019 hadden huishoudens met een niet-westerse kostwinner in alle jaren substantieel vaker een laag inkomen dan huishoudens met een westerse en een Nederlandse hoofdkostwinner (figuur 6.4.3). Onder huishoudens zonder migratieachtergrond lag de armoedekans in alle jaren weer lager dan onder huishoudens met een westerse migratieachtergrond. Vooral de niet-westerse huishoudens waren ontvankelijk voor conjuncturele ontwikkelingen. In de tijden van economische tegenspoed steeg bij hen het percentage met een laag inkomen sneller dan bij de westerse en Nederlandse huishoudens. De sneller oplopende cijfers in de crisesperiodes 2003-2005 en 2011-2013 illustreren dit. De versnelling houdt mede verband met de gemiddeld jongere leeftijd van niet-westerse hoofdkostwinners. Jongere werkenden verliezen in tijden van crisis vanwege minder baanzekerheid, onder meer door flexcontracten, sneller hun baan dan ouderen. In tijden van economische voorspoed was de situatie juist omgekeerd en daalde het armoederisico bij niet-westerse huishou-

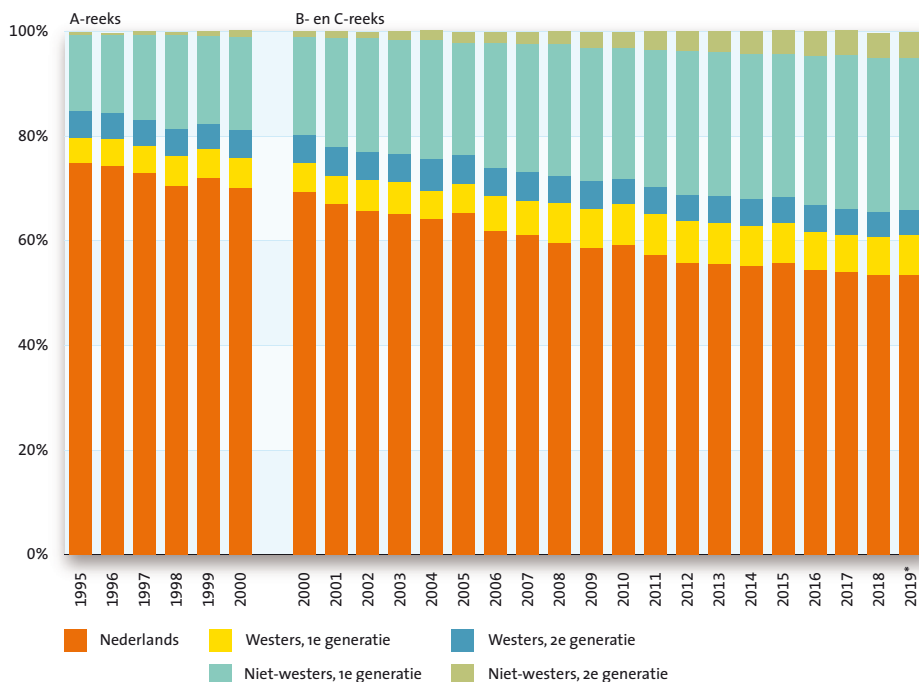
dens sneller. Dat is zichtbaar in de jaren 1997-2003, 2005-2008 en in de herstelperiode na de meest recente crisis van voor de coronapandemie, dus in de periode 2013-2019. De cijferreeks maakt duidelijk dat het armoederisico van niet-westerse huishoudens is gedaald. Moesten in 1995 nog ruim 4 op de 10 niet-westerse huishoudens van een inkomen onder lage-inkomensgrens rondkomen, in 2019 waren dat er met ruim 2 op de 10 vrijwel de helft minder. Wel is onder huishoudens zonder migratieachtergrond het percentage met een inkomen onder de lage-inkomensgrens in deze periode sterker gedaald (van 13,3 naar 5,3 procent). Daarmee liepen niet-westerse huishoudens in 1995 3,2 keer zo vaak als huishoudens zonder migratieachtergrond risico op armoede en was dat in 2019 4,4 keer zo vaak. Wel geldt dat deze relatieve risico's kleiner worden als er rekening wordt gehouden met verschillen in opleidingsniveau en leeftijd (zie kader).

6.4.3 Huishoudens met een laag inkomen naar migratieachtergrond, 1995-2019* (%)

In de afgelopen decennia is de migratie naar Nederland fors toegenomen. Het percentage huishoudens met een migratieachtergrond steeg in de doelpopulatie van 14,3 procent in 1995 naar 21,7 procent in 2019. Dientengevolge is de samenleving steeds diverser geworden (zie kader). Ondanks het dalende armoederisico van huishoudens met een niet-westerse achtergrond nam door de voortdurende instroom van nieuwe niet-westerse huishoudens hun aandeel in de groep met een laag inkomen fors toe. In 1995 had nog 15 procent van de huishoudens met een laag inkomen een niet-westerse migratieachtergrond, in 2019 was hun aandeel met 34 procent meer dan verdubbeld. Ruim de helft hiervan had een traditionele migratieachtergrond (Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of (voormalig) Antilliaanse oftewel TMSA-huishoudens). Een kwart betrof huishoudens uit de nieuwere migratielanden Iran, Irak, Syrië, Afghanistan, Somalië en Eritrea. In de laatste jaren is tevens een substantiële aanwas van de tweede generatie van voornamelijk TMSA-huishoudens te zien.

6.4.4 Huishoudens met een laag inkomen, migratieachtergrond, 1995-2019* (%)

HOGER ARMOEDERISICO VAN MIGRATIEGROEPEN DEELS GEBASEERD OP VERSCHILLEN IN OPLEIDINGSNIVEAU

Het is lastig om huishoudens met een migratieachtergrond onder een generieke noemer te vervatten. De voortdurende instroom van migranten in de afgelopen decennia ging gepaard met een toenemende diversiteit in herkomstlanden. De val van de Berlijnse Muur, het slechten van het IJzeren Gordijn met aansluitend de uitbreiding van de EU, leidden ertoe dat de tot dan toe courante Europese migrantengroepen vooral uit Duitsland, België en Verenigd Koninkrijk werden uitgebreid met migranten uit de voormalige Oostbloklanden, met name uit Polen, Bulgarije en Roemenië. Van de niet-westerse huishoudens vormden gastarbeiders uit Turkije en Marokko en (voormalige) rijksgenoten uit Suriname en de Nederlandse Antillen in de jaren zeventig en tachtig de kern. Gaandeweg kwam daar een steeds grotere variëteit aan herkomstlanden bij door mensen die als vluchteling of asielzoeker, of als kenniswerker maar ook als gelukszoeker van heinde en verre naar Nederland trokken. De Nederlandse samenleving werd daarmee steeds diverser in cultuur, religie, leefgewoonten en sociaal-economische status. De containerbegrippen westers en niet-westers zijn gaandeweg steeds minder geschikt geworden om deze uitdijende diversiteit eensluidend te duiden. Het CBS streeft ernaar deze begrippen te vervangen door een nieuwe typologie die deugdelijker recht doet aan de toegenomen

diversiteit. Tot het gereedkomen van de nieuwe typologie blijft de indeling in westers en niet-westers met inachtneming van enkele voorbehouden de standaard. In deze bijdrage wordt het demografische onderscheid tussen westers en niet-westers vooral gezien als een aanvullend sociaal-economisch criterium. Omdat er sprake is van enige misclassificatie –een Indiase kenniswerker bijvoorbeeld is in sociaal-economisch opzicht niet vergelijkbaar met een Somalische vluchteling– worden risicolanden soms ook afzonderlijk benoemd.

In dit kader is op basis van een eenmalige analyse weergegeven of en in hoeverre de samenhang tussen migratieachtergrond en armoederisico anno 2019 gehandhaafd blijft als rekening wordt gehouden met verschillen in opleidingsniveau en leeftijd. Daarbij is migratieachtergrond eenmalig gespecificeerd naar *alle* (qua omvang) belangrijke herkomstlanden. Met Cox' *proportional hazard* regressieanalyse zijn onder constanthouding van de tijd (Lee, 1994) lage-inkomens-gebeurtenissen van 2019 stapsgewijs geregresseerd op achtereenvolgens migratieachtergrond, opleidingsniveau en leeftijdsgroepen van telkens de hoofdkostwinner. Op huishoudensniveau is dat voor de gehele doelpopulatie huishoudens gedaan en op persoonsniveau voor alleen de deelpopulatie minderjarige kinderen. Het voordeel van deze Cox' analyse is dat de regressiecoëfficiënten voorzien in exacte puntschattingen van de voor onderlinge samenhang gecorrigeerde relatieve risico's (RR). Uit de analyses komt naar voren dat de verhoogde armoederisico's van huishoudens en kinderen met een migratieachtergrond iets kleiner worden als er rekening wordt gehouden met verschillen in opleidingsniveau en leeftijd van de hoofdkostwinner maar zeker voor de groepen uit niet-westerse herkomstlanden overeind blijven. Zo hadden van de niet-westerse huishoudens na correctie voor opleiding en leeftijd met name de Syriërs, Irakezen, Iraniërs, Afghanen, Somaliërs, Eritreeërs alsmede de eerste generatie uit Turkije, Marokko, Suriname en de voormalige Nederlandse Antillen een substantieel grotere kans op een laag inkomen dan huishoudens zonder migratieachtergrond. Belgische, Duitse en Engelse huishoudens hadden na correctie nauwelijks nog een hoger risico. Bij Poolse huishoudens is het gecorrigeerde armoederisico zelfs kleiner dan bij Nederlandse huishoudens. De regressie op het langdurig laag inkomen levert vrijwel eenzelfde beeld, zij het dat bij de onderscheiden niet-westerse herkomstlanden de relatieve risico's op een hoger niveau liggen. Syrische huishoudens bijten de spits af: ze hebben een 7,1 keer zo groot langdurig armoederisico als Nederlandse huishoudens, daarna volgens Irakese, Somalische en Eritrese huishoudens met een RR van respectievelijk 5,8; 5,6 en 5,5. Zie tabel 6.4.5.

Worden niet huishoudens maar alleen minderjarige kinderen bezien dan geldt ook hier dat voor de genoemde niet-westerse landen het armoederisico van minderjarige kinderen substantieel groter is dan van minderjarige kinderen zonder migratieachtergrond. In mindere mate lopen ook kinderen van Duitse, Belgische, Engelse, Poolse en met name van Bulgaarse en Roemeense huishoudens een verhoogd risico. Syrische kinderen hebben na correctie voor opleidingsniveau en leeftijd van de hoofdkostwinner een 9,5 keer zo groot risico om deel uit te maken van een huis-

houden met een inkomen onder de lage-inkomensgrens als kinderen zonder migratieachtergrond. Ook Iraakse, Somalische, Afghaanse en Eritrese worden gekenmerkt door een substantieel verhoogd armoederisico, net als kinderen uit een huishouden met een Marokkaanse hoofdkostwinner van de 1^e generatie. De regressie op het langdurig laag inkomen levert afgezien van de substantieel hogere risico's een vergelijkbaar beeld. Syrische kinderen lopen liefst een 24 keer zo groot risico op langdurige armoede als Nederlandse kinderen. Ook onder Somalische, Irakese, Eritrese en Marokkaanse kinderen (2^e generatie kostwinner) zijn de langdurige armoederisico's substantieel verhoogd.

6.4.5 Relatieve armoederisico's naar migratieachtergrond, 2019*

	Huishoudens		Minderjarige kinderen	
	Laag inkomen	Langdurig laag	Laag inkomen	Langdurig laag
<i>RR gecorrigeerd¹</i>				
Geen migratieachtergrond	1,0	1,0	1,0	1,0
België	1,1	1,0	1,4	1,7
Duitsland	1,1	1,1	1,3	1,5
Verenigd Koninkrijk	1,3	1,2	1,3	1,4
Polen	0,9	0,8	1,5	1,1
Bulgarije	1,9	1,8	2,6	2,8
Roemenië	1,4	1,4	1,9	1,8
Indonesië	1,1	1,1	1,2	1,3
Turkije (1e generatie)	3,5	4,0	3,4	5,0
Turkije (2e generatie)	1,6	1,5	3,1	4,5
Marokko (1e generatie)	4,1	4,9	6,5	6,6
Marokko (2e generatie)	2,5	2,7	5,1	9,3
Suriname (1e generatie)	2,8	3,3	2,4	3,7
Suriname (2e generatie)	1,5	1,3	2,8	3,8
Vmlg. Nederlandse Antillen (1e gen.)	3,2	4,4	3,4	3,9
Vmlg. Nederlandse Antillen (2e gen.)	1,7	1,6	3,5	5,5
Syrië	4,2	7,1	9,5	24,0
Irak	4,3	5,8	7,7	16,1
Iran	3,7	5,2	4,9	7,8
Afghanistan	3,6	4,8	6,8	13,4
Somalië	3,4	5,6	7,2	17,2
Eritrea	2,2	5,5	6,5	15,8
Overig	1,8	2,0	3,2	4,9

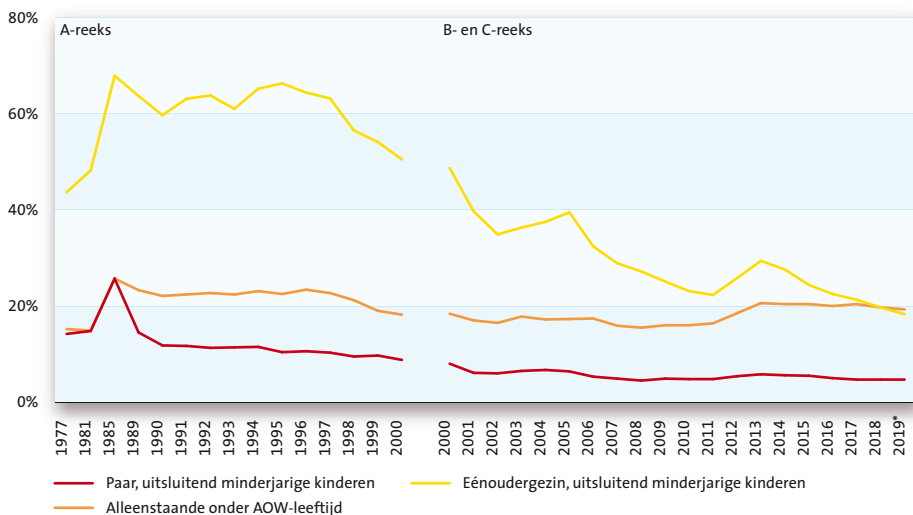
1 Gecorrigeerd voor opleidingsniveau en leeftijd hoofdkostwinner.

Armoederisico onder eenoudergezinnen sterk gedaald

De huishoudenssamenstelling is een volgende demografische factor met onderscheidend vermogen in het armoederisico. Vier decennia lang was het hoogste armoederisico voorbehouden aan eenoudergezinnen met minderjarige kinderen, zie figuur 6.4.6. In 1985 moesten bijna 7 op de 10 van deze gezinnen rondkomen van een inkomen onder de lage-inkomensgrens. In de tweede helft van de jaren negentig in de vorige eeuw begon dit percentage substantieel te dalen. Dit onder invloed van de aantrekkende conjunctuur, maar deels ook door verbetering van de sociale voorzieningen voor deze gezinnen met veelal een niet of weinig werkende moeder als hoofkostwiner. In de navolgende perioden van conjuncturele neergang liep het armoederisico voor deze gezinnen weer kortstondig op om vervolgens in het kielzog van het economische herstel opnieuw te dalen. De daling vanaf 2015 houdt mede verband met een belangrijke verandering in de kindregelingen: vanaf 2015 krijgen alleenstaande ouders een extra hoog kindgebonden budget waardoor met name werkende alleenstaande ouders vaker dan voorheen boven de kritische grens uitkomen.

In 2018 kwam bij eenoudergezinnen met minderjarige kinderen het percentage met een laag inkomen met 19,7 procent voor het eerst op gelijke hoogte te liggen met dat in de andere belangrijke risicogroep, te weten de in omvang aanmerkelijk grotere groep alleenstaanden onder de AOW-leeftijd. In 2019 dook het armoederisico van de eenoudergezinnen zelfs onder het niveau van de alleenstaanden. Eind jaren tachtig en gedurende het merendeel van de jaren negentig lag het armoederisico van alleenstaanden onder de AOW-leeftijd ruim boven de 20 procent. Daarna zette een daling in en bleef het risico relatief stabiel op een wat lager niveau steken om vervolgens vanaf 2013 weer rond de 20 procent uit te komen. Het lagere percentage in de jaren 1977 en 1981 heeft te maken te maken met de hogere koopkracht van een sociale voorziening in vergelijking met navolgende jaren. Bij paren met minderjarige kinderen is vanaf de beginjaren negentig een daling in het percentage met een inkomen onder de lage-inkomensgrens te zien. De daling houdt verband met de toename van de arbeidsparticipatie en -duur van vrouwen.

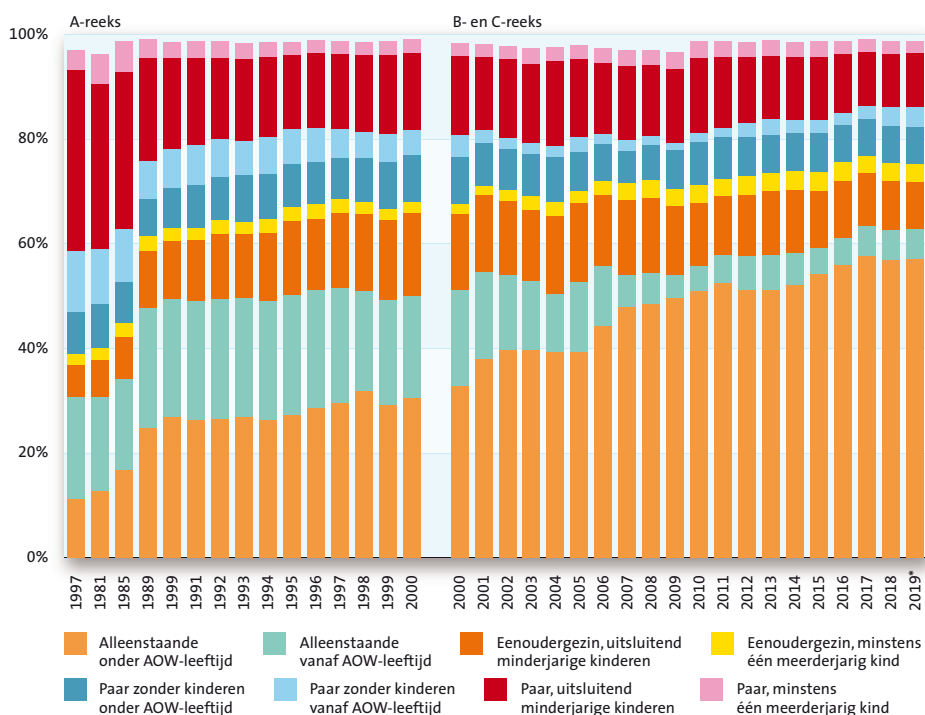
6.4.6 Huishoudens met een laag inkomen naar huishoudenssamenstelling, 1977-2019* (%)

Alleenstaanden tot AOW-leeftijd steeds bepalender voor omvang groep lage inkomens

Het hoge armoederisico onder alleenstaanden tot de AOW-leeftijd houdt mede verband met het gegeven dat ze bij tegenspoed geen beroep kunnen doen op eventueel een inkomen van een partner. Door de voortschrijdende individualisering van de samenleving ontstonden gedurende de periode 1977-1989 alsmaar meer en kleinere huishoudens. Door deze ‘verdunding’ is het aantal eenpersoonshuishoudens onder de AOW-leeftijd sterk gestegen. In de jaren 1977 en 1981 bedroeg hun aandeel in de doelpopulatie gemiddeld rond de 10 procent, in 2018 en 2019 was dit met zo’n 23 procent meer dan het dubbele. Bij een hoog en vanaf 1989 in de tijd relatief stabiel gebleven armoederisico betekent deze ontwikkeling dat het aandeel alleenstaanden in de groep met een laag inkomen steeds groter werd. Was in 1977 nog 1 op de 10 huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens een alleenstaande onder de AOW-leeftijd, in 2019 is dit opgelopen naar bijna 6 op de 10. Het aandeel eenoudergezinnen in de lage inkomens was ondanks hun hoge armoederisico ook in vroegere jaren verhoudingswijs klein. Dat komt doordat eenoudergezinnen toen (2 procent) maar ook in 2019 (4 procent) een kleine fractie vormden van de totale populatie huishoudens.

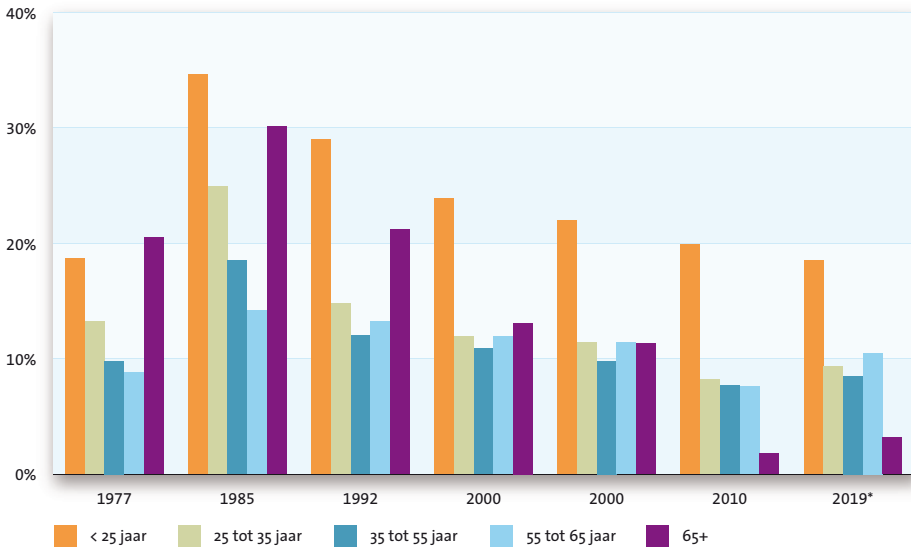
6.4.7 Huishoudens met een laag inkomen, huishoudenssamenstelling, 1977-2019* (%)

Jonge huishoudens hebben een hoog incidenteel armoederisico

Jonge huishoudens en huishoudens met een hoofdkostwinner van 55 tot 65 jaar hadden in 2019 de grootste kans op armoede (zie ook paragraaf 6.2). De 65-plus huishoudens hadden juist het laagste risico op zowel incidentele als langdurige armoede. Deze lage risico's zijn pas vanaf 2007 van toepassing. Met de pensionering verbeterde toen voor velen de inkomenssituatie doordat het (volledige) AOW-pensioen vanaf dan boven de lage-inkomensgrens kwam te liggen. Bovendien hadden de meeste ouderen gaandeweg het nieuwe millennium naast de AOW in toenemende mate nog aanvullend pensioen en inkomsten uit vermogen (CBS, 2020). Vooral in de vorige eeuw was dat nog wezenlijk anders. De AOW lag onder de lage-inkomensgrens en de meeste AOW-gerechtigden hadden geen of vaak maar een relatief klein aanvullend pensioen, doorgaans gebaseerd op de vroegere inkomsten van (meestal) de man. Wel zijn de risicopatronen van de verschillende leeftijdsgroepen met de daarbij behorende levensfasen behoudens de groep van AOW-gerechtigden min of meer vergelijkbaar in de tijd. Alleen bewegen de niveaus van het armoederisico mee met de conjunctuur.

6.4.8 Huishoudens met een laag inkomen naar leeftijdsgroepen, 1977-2019* (%)

Een uitzondering hierop wordt vooral gevormd door de groep huishoudens tussen 55 en 65 jaar in de herstelperiode (2013-2019) van de vorige economische crisis. Bij hen bleef het aandeel met een laag inkomen (ook met een langdurig laag inkomen) licht stijgen. Voor deze groep is het lastig vanuit een uitkeringssituatie weer aan het werk te komen (zie paragraaf 6.2). Voorts speelt ook dat de AOW-leeftijd vanaf 1 januari 2013 geleidelijk is verhoogd. In 2019 kregen personen vanaf 66 jaar en vier maanden een AOW-uitkering. Hierdoor loopt mede de pensioenleeftijd van werkenden op (CBS, 2021), maar het rekt ook de leeftijdsspanne van de oudere pre AOW-groep met armoedeproblematiek alsmaar verder op.

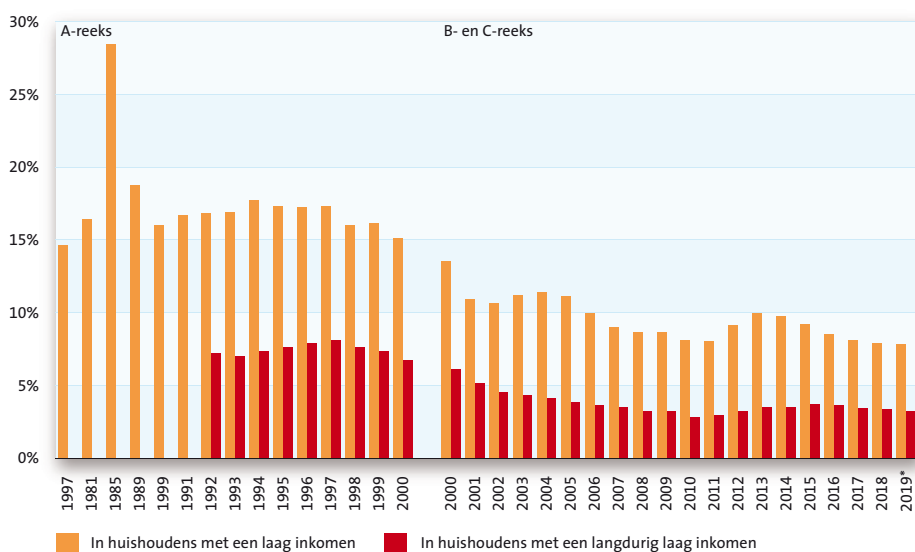
6.5 Trends in armoederisico van kinderen

Armoederisico minderjarigen meer dan gehalveerd

In de vorige eeuw fluctueerde het percentage minderjarige kinderen dat deel uitmaakte van een huishouden met een inkomen onder de lage-inkomensgrens rond de 17 procent. Uitzondering hierop was het crisisjaar 1985 toen bijna 3 op de 10 kinderen, oftewel bijna 1 miljoen kinderen, een armoederisico hadden. Zie figuur 6.5.1. Ook in 1989, toen de economie weer aan de beterende hand was, lag het percentage met bijna 19 procent nog bovengemiddeld hoog. In de jaren negentig stabiliseerde het risico en begon aan het einde van dit decennium mede door de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen duidelijk te dalen. Deze daling zette, weliswaar kort onderbroken door de economisch mindere jaren 2003-2005, ook in het nieuwe millennium verder door en kwam in de vorige economische crisis tot stilstand. In 2012 en 2013 gingen de cijfers omhoog om vervolgens met de aantrekkende economie aanvankelijk mondjesmaat maar daarna toch weer in wat sterkere mate te dalen naar 7,8 procent in 2019. Gedurende het merendeel van de jaren negentig leefden zo'n 550 duizend minderjarige kinderen in een huishouden onder de armoedegrens, in 2019 was dit aantal teruggelopen naar 251 duizend.

Het percentage kinderen dat is blootgesteld aan een langdurig armoederisico lag in de jaren negentig van de vorige eeuw merendeels rond de 7,5 procent en was daarmee ruim twee keer zo groot als in 2019. Vanaf 1998 zette een daling in die feitelijk voortduurde tot aan de vorige crisis, met in 2010 het laagste percentage kinderen met kans op langdurige armoede (2,8 procent) dat ooit werd waargenomen in de geschiedenis van de Inkomensstatistiek. In de navolgende jaren liep dit percentage weer op tot 3,7 procent in 2015 om daarna enigszins vertraagd op de al eerder aangetrokken economie te dalen tot 3,2 procent in 2019.

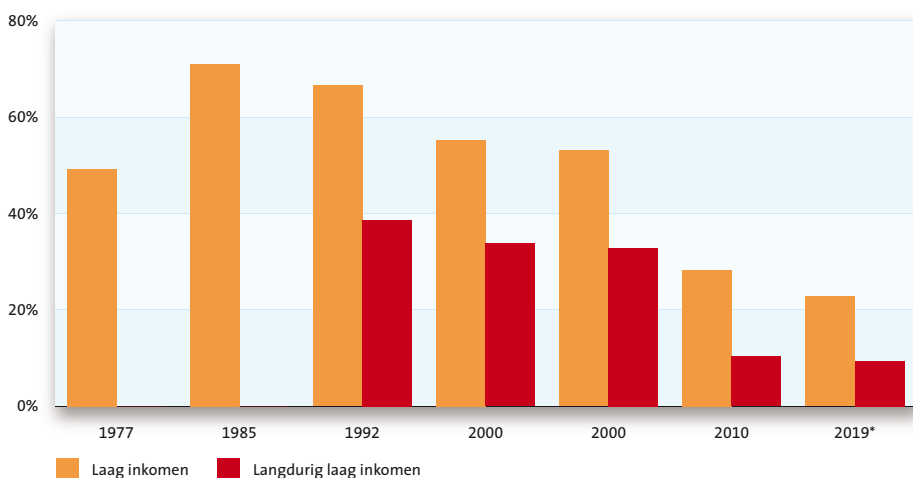
6.5.1 Minderjarige kinderen in huishoudens met een (langdurig) laag inkomen, 1977-2019* (%)

Kinderen uit eenoudergezinnen lopen steeds een bovengemiddeld risico

De eerder op huishoudensniveau geconstateerde sterke daling van het percentage eenoudergezinnen met alleen minderjarige kinderen met kans op (langdurige) armoede is op persoonsniveau bij de kinderen zelf uiteraard ook zichtbaar. Het armoederisico liep terug van ruim 7 op de 10 kinderen in 1985 naar ruim 2 op de 10 in 2019, maar was daarmee nog steeds drie keer groter dan het landelijk gemiddelde van 7,8 procent onder minderjarige kinderen in dat jaar. In absolute aantallen daalde in deze tijdspanne het aantal minderjarige kinderen in eenoudergezinnen met kans op armoede van 160 duizend kinderen naar 98 duizend. Het percentage minderjarige kinderen dat ten minste vier jaar deel uitmaakte van een eenoudergezin met een laag inkomen daalde van 38,7 procent in 1992 naar 9,4 procent in 2019, zie figuur 6.5.2.

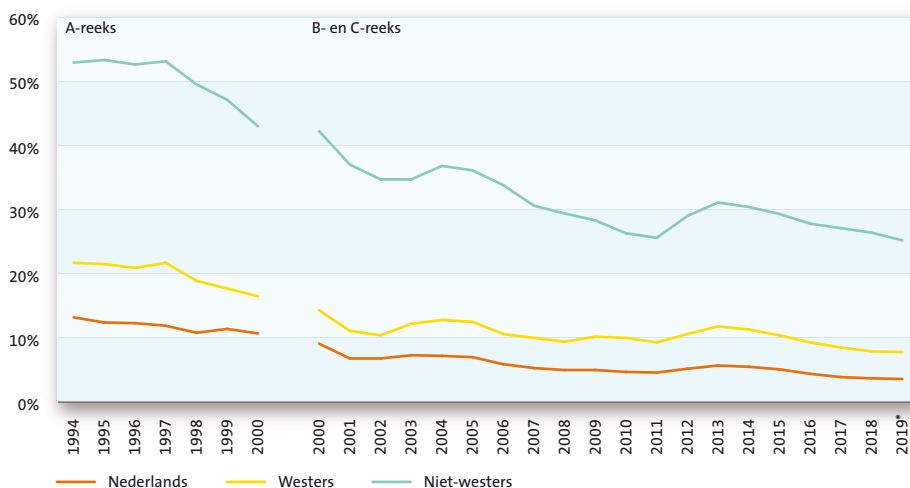
6.5.2 Minderjarige kinderen in eenoudergezinnen met (langdurig) laag inkomen, 1977-2019* (%)

Kloof armoederisico tussen kinderen met en zonder migratieachtergrond gegroeid

Min of meer langs conjuncturele lijnen daalde het percentage minderjarige kinderen van huishoudens met een niet-westerse hoofdkostwinner met een inkomen onder de lage-inkomensgrens van 53,3 procent in 1995 naar 25,2 procent in 2019. Zie figuur 6.5.3. De ruime halvering is evenwel kleiner dan de daling bij kinderen van Nederlandse huishoudens. Bij hen daalde het armoederisico van 12,4 procent in 1995 naar 3,6 procent in 2019. In 1995 liepen niet-westerse kinderen ruim 4 keer zo veel kans op armoede dan kinderen zonder migratieachtergrond, in 2019 was dat 7 keer zo veel. Bij minderjarige kinderen met een westerse migratieachtergrond was eveneens sprake van een toename van het relatief armoederisico, maar deze was veel minder groot. In 1995 liepen kinderen met een westerse migratieachtergrond 1,7 keer zo vaak risico op armoede dan Nederlandse kinderen, in 2019 was dat 2,2 keer zo vaak.

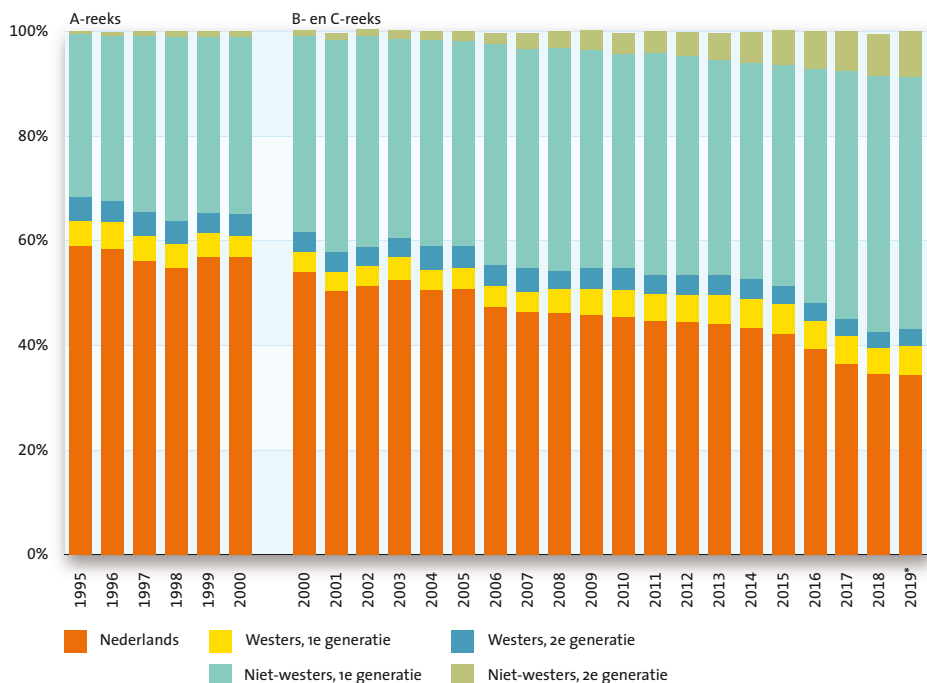
6.5.3 Minderjarige kinderen met armoederisico naar migratieachtergrond, 1995-2019* (%)

Risicokinderen hebben steeds vaker een migratieachtergrond

Met de instroom van migranten steeg ook het aantal kinderen met een migratieachtergrond (zie hoofdstuk 2.). In de doelpopulatie steeg het aantal minderjarige kinderen behorend tot een huishouden met een kostwinner met een niet-westerse migratieachtergrond van 331 duizend in 1995 naar 570 duizend in 2019. Het aantal kinderen met een westerse migratieachtergrond steeg aanmerkelijk minder, en wel van 241 duizend in 1995 naar 278 duizend in 2019. De toenemende instroom in combinatie met het toenemende relatieve armoederisico van niet-westerse minderjarige kinderen leidden tot een steeds groter aandeel minderjarige niet-westerse kinderen in de totale groep kinderen met een armoederisico. Van elke 10 minderjarige kinderen met armoederisico in 1995 hadden er ruim 3 een niet-westerse migratieachtergrond, bijna 1 een westerse migratieachtergrond en bijna 6 een Nederlandse achtergrond. In 2019 hadden bijna 6 op de 10 een niet-westerse achtergrond, waarvan bijna 2 met een Turkse of Marokkaanse achtergrond en 1 met een Syrische achtergrond. Krap 1 op de 10 had een westerse achtergrond en ruim 3 een Nederlandse achtergrond. Bijna 1 op de 10 risicokinderen was inmiddels van de tweede generatie niet-westers, in 2000 was dat nog 1 op de 100.

6.5.4 Minderjarige kinderen met armoederisico, migratieachtergrond, 1995-2019* (%)

6.6 Internationale vergelijking armoederisico

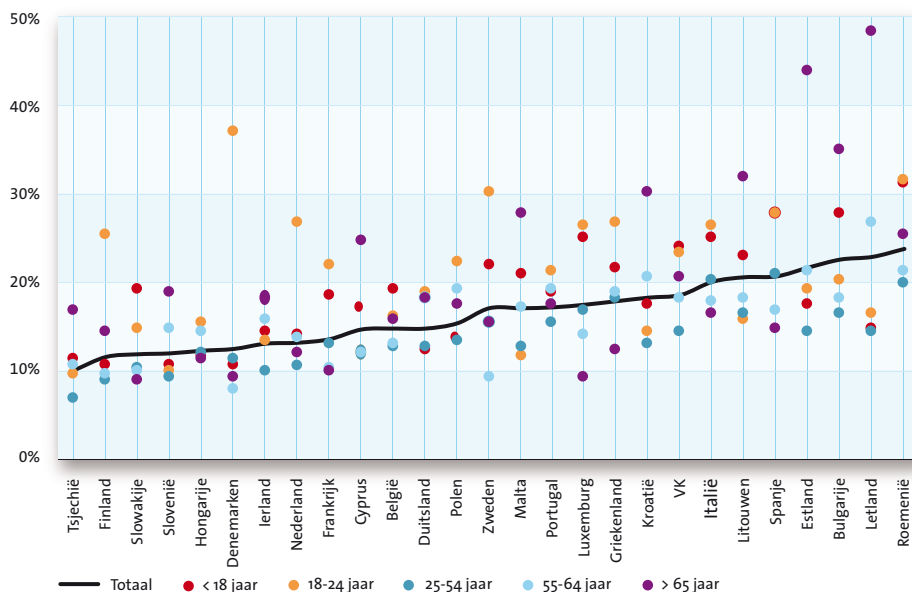
Armoederisico in Nederland lager dan het Europees gemiddelde

Volgens de Europese definitie lopen mensen risico op inkomensarmoede (*at risk of poverty*) als hun inkomen lager is dan 60 procent van het mediane besteedbaar inkomen van huishoudens in hun land, na correctie voor de grootte en samenstelling van huishoudens. Overigens werd in 2010 een breder armoedeconcept geïntroduceerd: het risico op armoede en/of sociale uitsluiting (*at risk of poverty and/or social exclusion*). Deze indicator geeft aan hoe groot het aandeel van de bevolking is dat risico loopt op inkomensarmoede en/of ernstige materiële deprivatie kent en/of deel uitmaakt van een huishouden met een zeer lage werkintensiteit.

De jaarlijks door Eurostat gepresenteerde cijfers van het risico op armoede op basis van de Europese grens zijn op persoonsniveau weergegeven. In de 28 lidstaten van de Europese Unie (inclusief het Verenigd Koninkrijk) leefden in 2019 bijna 86 miljoen mensen van een inkomen onder de Europese inkomensgrens. Dat komt overeen met 16,8 procent van de EU-bevolking (Eurostat, 2021). Een vijfde is kind en 16 procent is ouder dan 65 jaar. De armoedecijfers variëren overigens sterk per land: van 10,1 procent in Tsjechië tot 23,8 procent in Roemenië. In Nederland liep in 2019 13,2 procent van de bevolking risico op armoede volgens de Europese maatstaf. Dat is duidelijk onder het Europese gemiddelde. Nederland staat op de ranglijst van de 28 landen op

de achtste plek. Als het gaat om de subgroep jongvolwassenen scoort Nederland echter ruim bovengemiddeld (plek 24). Daartegenover staat dat het risico op armoede van Nederlandse senioren relatief laag is (plek 6).

6.6.1 Armoederisico in de Europese Unie, 2019 (%)

Bron: Eurostat / EU-SILC survey [download 11/02/2021]

Nederlandse armoedereductie door sociale uitkeringen rond Europees gemiddelde

In alle landen van de Europese Unie daalt het armoederisico wanneer we het marktinkomen (primair inkomen) vergelijken met het besteedbaar inkomen; zie tabel 6.6.2. Vooral via sociale uitkeringen wordt een deel van de bevolking boven de armoedegrens getrokken. De mate waarin dat gebeurt verschilt echter per land. De meest omvangrijke armoedereductie vindt plaats in Ierland, Finland, Oostenrijk, Zweden, Denemarken, België, het Verenigd Koninkrijk en Slovenië waar meer dan 10 procent van de bevolking boven de Europese armoedegrens wordt getrokken. Daarentegen scoren Kroatië, Portugal, Griekenland, Italië en Roemenië ruim ondergemiddeld (6 procent van de bevolking of minder). In de Europese Unie wordt 8,3 procent van de bevolking boven de armoedegrens getrokken via sociale uitkeringen. Nederland scoort hier met een 14e plek gemiddeld (8,2 procent).

6.6.2 Deel bevolking dat via sociale uitkeringen boven de armoedegrens wordt getrokken, 2019¹

	Armoederisico marktinkomen (%)	Armoederisico besteedbaar inkomen (%)	Boven armoedegrens getrokken (%)
België	25,4	14,8	10,6
Bulgarije	29,6	22,6	7,0
Cyprus	22,7	14,7	8,0
Denemarken	23,7	12,5	11,2
Duitsland	23,2	14,8	8,4
Estland	30,2	21,7	8,5
Finland	25,2	11,6	13,6
Frankrijk	23,5	13,6	9,9
Griekenland	23,2	17,9	5,3
Hongarije	20,0	12,3	7,7
Ierland	31,0	13,1	17,9
Italië	25,2	20,1	5,1
Kroatië	24,3	18,3	6,0
Letland	29,9	22,9	7,0
Litouwen	30,1	20,6	9,5
Luxemburg	26,5	17,5	9,0
Malta	23,2	17,1	6,1
Nederland	21,4	13,2	8,2
Oostenrijk	26,2	13,3	12,9
Polen	24,4	15,4	9,0
Portugal	22,7	17,2	5,5
Roemenië	28,1	23,8	4,3
Slovenië	22,0	12,0	10,0
Slowakije	19,2	11,9	7,3
Spanje	26,9	20,7	6,2
Tsjechië	16,6	10,1	6,5
Verenigd Koninkrijk	29,1	18,6	10,5
Zweden	28,9	17,1	11,8
EU-28	25,1	16,8	8,3

¹ Cijfers Verenigd Koninkrijk betreffen 2018.
Bron: Eurostat / EU-SILC survey [download 9/05/2021]

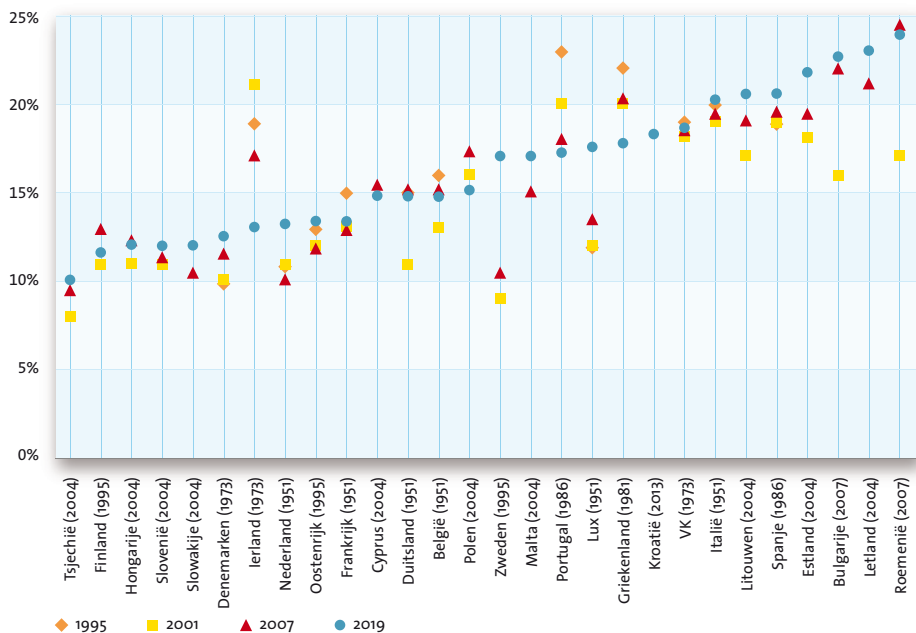
Licht stijgende trend armoederisico in Europa

Figuur 6.6.3 toont de armoedepercentages in EU-lidstaten voor de jaren 1995, 2001, 2007 en 2019, waarbij aangetekend moet worden dat de meetkwaliteit van de inkomens vóór 2005 in diverse landen in vergelijking met eerdere jaren, maar ook in vergelijking met andere lidstaten lastig is vanwege allerlei trendbreuken. Landen worden gerangschikt in volgorde van hun armoederisico van klein naar groot in 2019. Het

jaar van toetreding tot de Unie (of voorgangers daarvan) wordt tussen haakjes weer-gegeven. Er is een doorlopende tijdreeks voor 13 landen sinds 1995 en 23 landen sinds 2001. Van 19 van die 23 lidstaten is de kans op inkomensarmoede in 2019 hoger dan in 2001. Gemiddeld steeg het cijfer met 1,8 procentpunt sinds 2001. Slechts vier lidstaten realiseerden sinds 2001 een daling van de kans op inkomensarmoede, namelijk Griekenland, Ierland, Polen en Portugal. In de periode 2001-2007 steeg het aandeel met kans op armoede gemiddeld met 1,3%-punt tot 15,7 procent van de bevolking. In de navolgende periode 2007-2019 steeg het armoederisico in 17 van de 23 landen van de Unie, gemiddeld met 0,4 procentpunt tot 16,2 procent van de bevolking. Dit is opmerkelijk. Armoedebestrijding is altijd een belangrijke doelstelling van de EU geweest en die doelstelling is aangescherpt met de Lissabon-agenda in 2000. Desalniettemin is in het grootste deel van de lidstaten het risico op armoede sinds 2001 toegenomen (Caminada & Goudswaard, 2020).

Ten slotte laat nadere analyse zien dat de spreiding in de armoedecijfers tussen EU-lidstaten is afgenomen sinds 1995. Met andere woorden: er is convergentie van de armoederisico's opgetreden.

6.6.3 Armoederisico in de Europese Unie, 1995, 2001, 2007 en 2019 (%)

Bron: Eurostat EU-SILC (2021) en eigen berekeningen

Geraadpleegde bronnen

- Bos W (1996) Lage inkomens 1990-1993, *Sociaal-economische maandstatistiek* 13 (3): 16-18 (https://historisch.cbs.nl/detail.php?nav_id=1-1&id=264657769&index=5).
- Caminada K & Goudswaard KP (2020) Combating poverty in the European Union, in: Ellian A & Blommestijn R (red.) *Reflections on democracy in the European Union*, The Hague: Eleven International Publishing: 3-26 (<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/136937>).
- CBS (2019) *Armoede en sociale uitsluiting 2019*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag (<https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2019/50/armoede-en-sociale-uitsluiting-2019>).
- CBS (2020) *Materiele Welvaart in Nederland 2020*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag, Heerlen, Bonaire (<https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2020/>)
- CBS (2020) *(Langdurig) laag inkomen en inkomen onder beleidsgrens, huishoudens*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline (<http://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83841NED/table?ts=1618392476640>).
- CBS (2021) *Meer werknemers met pensioen gegaan in 2020*, Centraal Bureau voor de Statistiek (<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/15/meer-werknemers-met-pensioen-gegaan-in-2020>).
- CBS/SCP (2020) *Emancipatiemonitor 2020*, Centraal Bureau voor de Statistiek en Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag (<https://digitaal.scp.nl/emancipatiemonitor2020/>).
- Eurostat (2021) European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC), (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions>).
- Lee J (1994) Odds ratio or relative risk for cross-sectional data?, *International Journal of Epidemiology* 23: 201-203 (<https://academic.oup.com/ije/article-abstract/23/1/201/727906>).
- Soede A (2006) *Naar een nieuwe armoedegrens? Basisbestedingen als maatstaf voor een tekortschietend inkomen*, SCP-werkdocument 126, Den Haag.

7 Topinkomens

Egbert Jongen, Koen Caminada en Noortje Pouwels-Urlings

Korte samenvatting

In 2019 nam de top 1% van de inkomensverdeling 6,5 procent van het inkomen uit werk voor haar rekening. Het aandeel vrouwen binnen de top 1% was slechts 16 procent. Van de top 1% was 23 procent zelfstandige. Het inkomensaandeel van de top 1% is in de afgelopen veertig jaar vrij stabiel gebleven. Het aandeel vrouwen nam weliswaar toe, maar in het tempo van de afgelopen decennia duurt het bijvoorbeeld nog 33 jaar voordat het aandeel vrouwen in de top 1% gelijk is aan 30 procent. Het aandeel zelfstandigen binnen de top 1% is de afgelopen veertig jaar afgenomen, maar is in het afgelopen decennium wel gestabiliseerd. In 2019 was er voor zover bekend geen enkel ander land waar het inkomensaandeel van de topinkomens zo laag was als in Nederland. In tegenstelling tot Nederland is het aandeel van de topinkomens in veel andere landen de afgelopen veertig jaar gegroeid, met name in Angelsaksische landen.

7.1 Inleiding

Topinkomens staan volop in de belangstelling, in de krant (zie bijvoorbeeld het interview met Koen Caminada en Wiemer Salverda in *De Volkskrant* van 9 mei 2015), in academia (Alvaredo et al., 2013) en in beleid (zie bijvoorbeeld de Wet normering topinkomens). De sterke toename in het inkomensaandeel van de topinkomens in Angelsaksische landen roept vragen op. Hoe groot is het inkomensaandeel van de topinkomens in Nederland eigenlijk, en neemt dit aandeel ook toe? En wie zijn eigenlijk die personen met topinkomens, wat is het aandeel vrouwen en zelfstandigen, en zit daar een ontwikkeling in over de tijd?

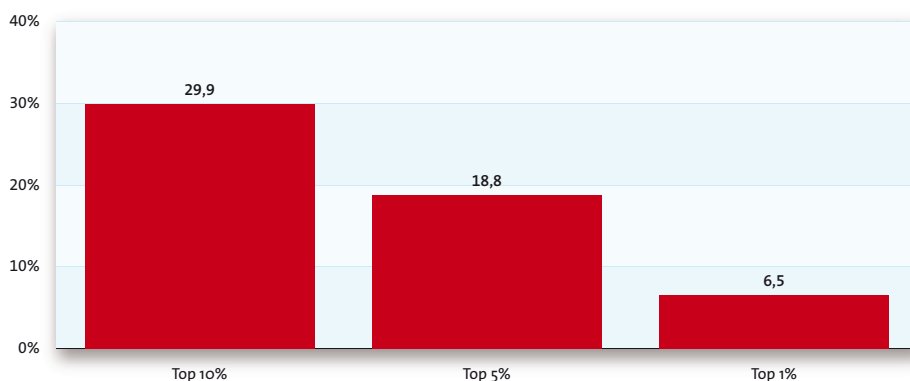
Dit hoofdstuk presenteert de ontwikkeling van het inkomensaandeel van de topinkomens over de afgelopen veertig jaar. Paragraaf 7.2 begint daarbij aan het einde van de periode, in 2019, met een analyse van het inkomensaandeel van de top 10, 5 en 1% van de inkomensverdeling, enkele persoonskenmerken (geslacht en leeftijd) en de voornaamste inkomensbron (zoals het aandeel werknemers en het aandeel zelfstandigen). Vervolgens analyseert paragraaf 7.3 de ontwikkeling in het inkomensaandeel en de kenmerken van de topinkomens over de periode 1977-2019. Daarna maakt paragraaf 7.4 een internationale vergelijking van het inkomensaandeel aan de top en de ontwikkeling daarin. De analyse bouwt voort op eerdere analyses van het inkomensaandeel van de topinkomens, zoals Salverda & Atkinson (2007), Jacobs et al. (2013a, b), Caminada et al. (2014) en CBS (2020).

7.2 Inkomensaandeel topinkomens in 2019

Inkomensconcentratie neemt toe naar de top

Figuur 7.2.1 geeft het inkomensaandeel van de top 10, 5 en 1% van inkomensverdeling van het zogenaamde persoonlijk primair inkomen (de som van inkomen uit werk, box 7.1 geeft de definitie van de inkomensbegrippen die in dit hoofdstuk wordt gebruikt). De top 10% van de inkomensverdeling verdient bijna 30 procent van het totale primair inkomen. Het inkomen is nog meer geconcentreerd als we verder naar de top gaan. De top 5% heeft bijna 19 procent van het totale primair inkomen, en de top 1% heeft 6,5 procent van het primair inkomen.

7.2.1 Inkomensaandeel topinkomens in 2019*: persoonlijk primair inkomen (%)

DEFINITIES GEHANTEERDE INKOMENSBEGRIPPEN

Persoonlijk primair inkomen

Het persoonlijk primair inkomen omvat het inkomen werknemer en het inkomen zelfstandige. Inkomen werknemer bevat inkomen uit dienstverband en loon in natura. Het bedrag is inclusief de werknemers- en werkgeversbijdrage in de premies voor de sociale verzekeringen. Inkomen zelfstandige omvat inkomen zelfstandig ondernemer, inkomen directeur-grotaandeelhouder en inkomen overige zelfstandige. Omdat inkomen uit vermogen niet altijd eenduidig is toe te rekenen aan de afzonderlijke personen binnen een huishouden is dit bestanddeel in het persoonlijk primair inkomen buiten beschouwing gelaten.

Persoonlijk bruto inkomen

Het persoonlijk bruto inkomen omvat inkomen werknemer, inkomen zelfstandige, en uitkeringen uit inkomensverzekeringen en sociale voorzieningen, en ontvangen partneralimentatie. Inkomenscomponenten die niet eenduidig zijn toe te rekenen aan de afzonderlijke personen binnen een huishouden, blijven in het persoonlijk bruto inkomen buiten beschouwing. Behalve inkomen uit vermogen zijn dat huur-

toeslag, rijksbijdrage eigen woning, betaalde partneralimentatie, tegemoetkoming studiekosten en kinderbijslag.

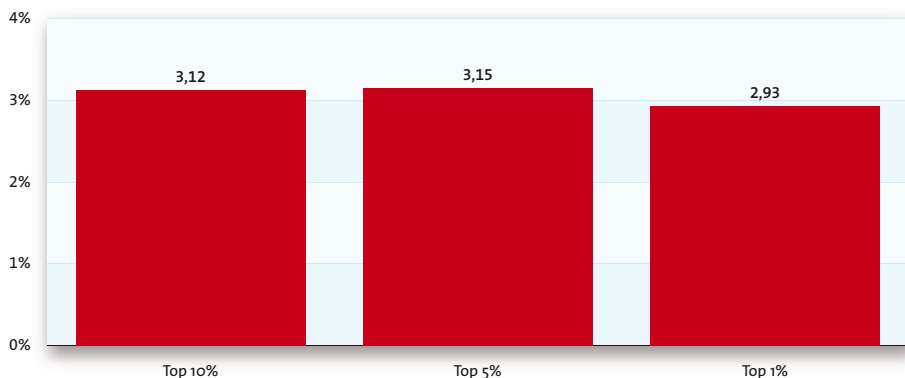
Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen

Het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen is het besteedbaar huishoudensinkomen gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Deze correctie vindt plaats met behulp van zogenoemde equivalentiefactoren, daarin komen de schaalvoordelen tot uitdrukking die het gevolg zijn van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Op deze wijze zijn de welvaartsniveaus van huishoudens onderling vergelijkbaar gemaakt, en resulteert een inkomen voor ieder huishoudenslid dat diens inkomenswelvaart weergeeft. Het besteedbaar huishoudensinkomen is het inkomen uit loon, winst, vermogen en uit ontvangen uitkeringen en andere toelagen van alle huishoudleden opgeteld, en verminderd met betaalde premies en belastingen.

De Pareto-parameter van de inkomensverdeling aan de top ligt rond de 3

Een andere veelgebruikte manier om de inkomensconcentratie aan de top van de inkomensverdeling te meten is met behulp van de zogenaamde Pareto-parameter. De Pareto-parameter is het gemiddelde inkomen in de top x% gedeeld door het inkomen waarbij de top x% start. Hoe hoger de Pareto-parameter, hoe dunner de staart van de inkomensverdeling aan de top. Eerder onderzoek van Jacobs et al. (2013b) laat zien dat de Pareto-verdeling een goede benadering is van de top van de inkomensverdeling in Nederland. Figuur 7.2.2 laat zien dat de Pareto-parameter van de topinkomens in Nederland rond de 3 ligt (dat is internationaal gezien vrij hoog, zie Alvaredo et al., 2013). De Pareto-parameter speelt een cruciale rol in het bepalen van de top van de Laffer-curve van de toptarieven in de inkomstenbelasting. Hoe hoger de Pareto-parameter, hoe lager *ceteris paribus* het opbrengstmaximaliserende toptarief in de inkomstenbelasting (Jacobs et al., 2013a).

7.2.2 Pareto-parameter topinkomens in 2019*: persoonlijk primair inkomen¹

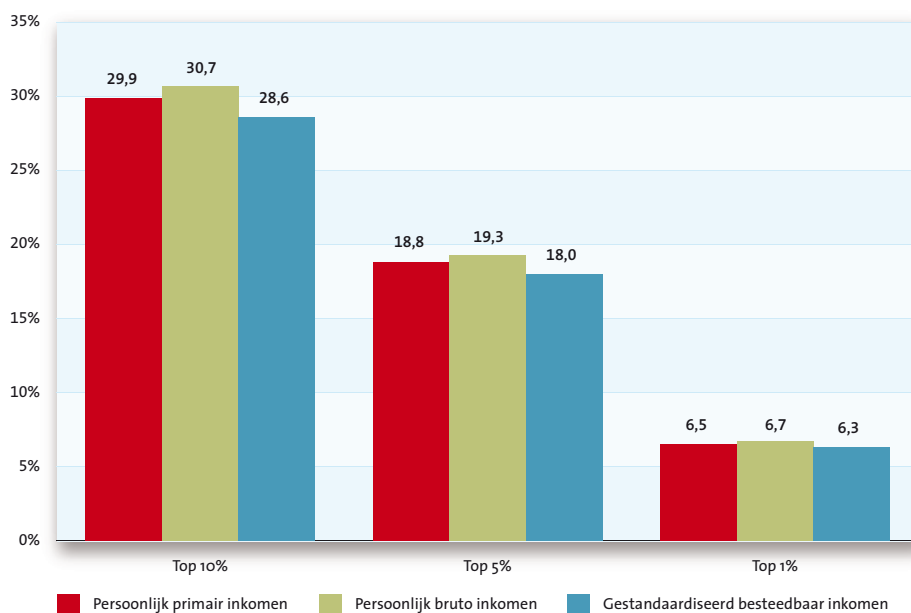

1 Geschatte Pareto-parameter met behulp van de Stata functie `paretofit`.

Inkomensaandeel topinkomens kleiner voor besteedbaar inkomen

Figuur 7.2.3 laat zien dat er weinig verschil zit in het inkomensaandeel van de topinkomens wanneer wordt gekeken naar het persoonlijk primair inkomen, het persoonlijk bruto inkomen en het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen (zie kader voor de definities van de verschillende inkomensbegrippen). Het inkomensaandeel van de top is doorgaans licht hoger bij het bruto inkomen dan bij het primair inkomen. Daarentegen is het inkomensaandeel van de top op basis van het besteedbaar inkomen, waarbij ook rekening wordt gehouden met schaalvoordelen in meerpersoonshuishoudens en belastingen en premies in mindering zijn gebracht op het inkomen, iets lager dan op basis van het primair inkomen.

7.2.3 Inkomensaandeel topinkomens in 2019*: verschillende inkomensbegrippen¹ (%)

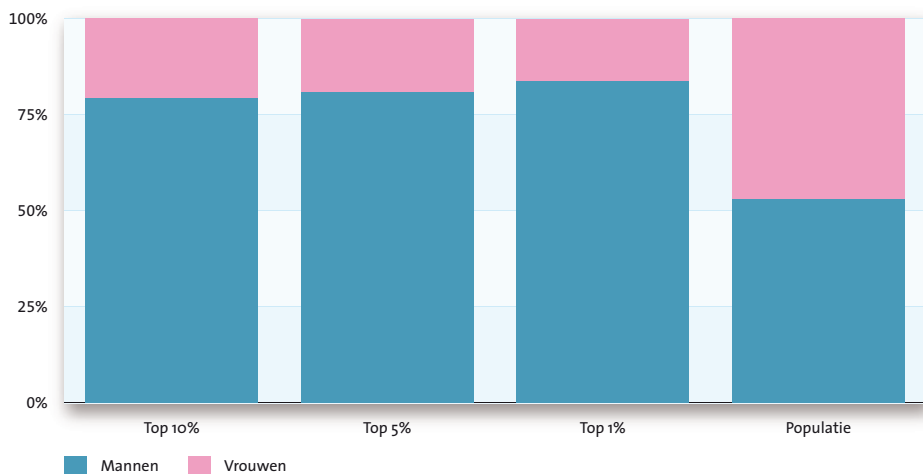

¹ De inkomensaandelen zijn bepaald op basis van de inkomensverdeling per inkomensbegrip.

Relatief veel mannen, zelfstandigen en 45-64 jarigen aan de top

Het aandeel vrouwen aan de top van de inkomensverdeling is relatief laag, en neemt verder af als we van de top 10% naar de top 1% van de inkomensverdeling gaan, zie figuur 7.2.4. Binnen de top 1% is slechts 16 procent vrouw. Dit hangt mogelijk samen met het hoge aandeel vrouwen dat in deeltijd werkt, waardoor de pijplijn richting de top beperkt wordt (CPB/SCP, 2019, CBS/SCP, 2020).

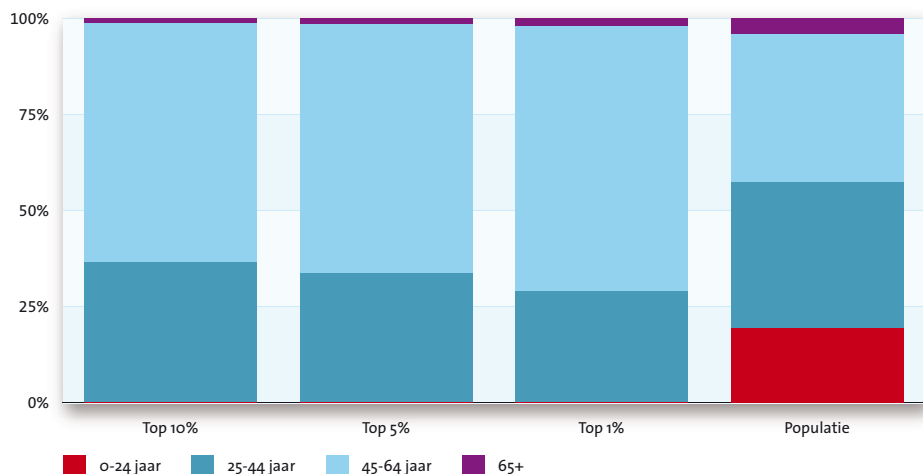
7.2.4 Aandeel mannen en vrouwen binnen de topinkomens in 2019*¹ (%)

1 Aandelen op basis van het persoonlijk primair inkomen.

Binnen de topinkomens zijn relatief veel personen 45-64 jaar oud, gevolgd door personen 25-44 jaar oud, zie figuur 7.2.5. Jongeren (tot 25 jaar) en ouderen (vanaf 65 jaar) komen relatief weinig voor in de topinkomens. Dit hangt samen met het profiel van inkomen uit werk over de levensloop (CBS, 2020). Vanaf jonge leeftijd loopt het inkomen uit werk eerst sterk op, en rond het pensioen loopt het inkomen uit werk weer af.

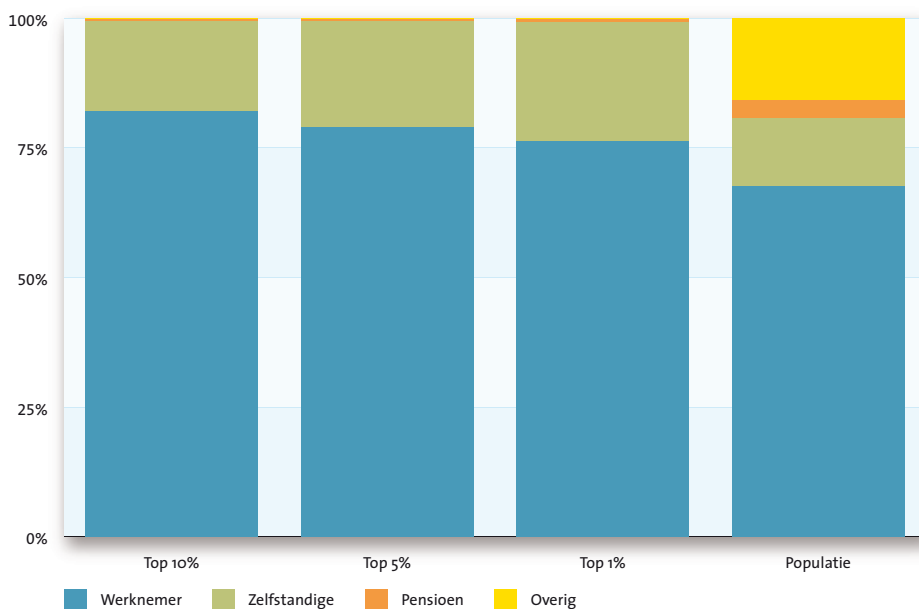
7.2.5 Aandeel leeftijdsgroepen binnen de topinkomens in 2019*¹ (%)

1 Aandelen op basis van het persoonlijk primair inkomen.

Zelfstandigen zijn oververtegenwoordigd binnen de topinkomens ten opzichte van de totale populatie van personen met persoonlijk primair inkomen, zie figuur 7.2.6. Datzelfde geldt in veel mindere mate ook voor werknemers. Hier speelt mee dat het doorsnee inkomen van zelfstandigen een stuk hoger ligt dan dat van werknemers (CBS, 2020). Merk verder op dat het aandeel personen met sociaal-economische categorie pensioeninkomen relatief laag is omdat hier gekeken wordt naar inkomen uit werk (persoonlijk primair inkomen). Het aandeel personen met sociaal-economische categorie pensioeninkomen in het totaal van personen met persoonlijk inkomen (inclusief uitkeringen) was 23 procent in 2019 (CBS Statline).

7.2.6 Aandelen sociaal-economische categorie binnen de topinkomens in 2019*¹ (%)

¹ Aandelen op basis van het persoonlijk primair inkomen.

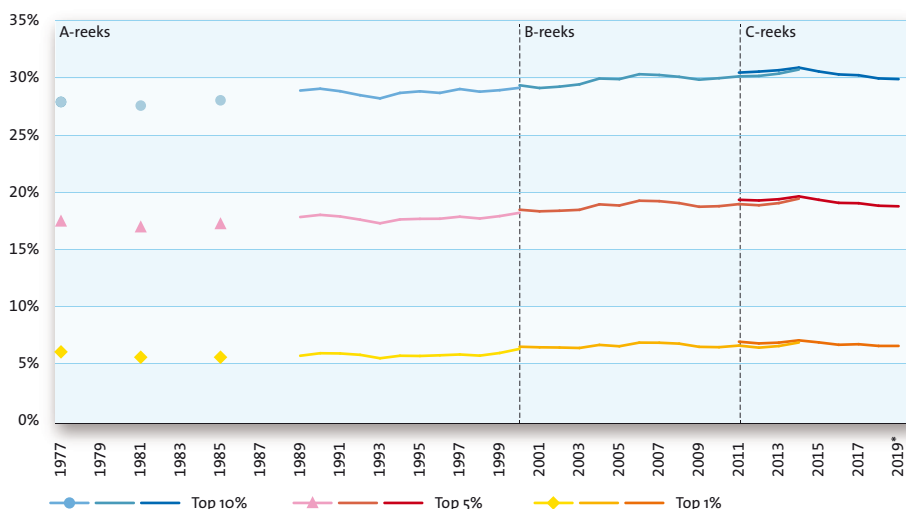
7.3 Trends in inkomensaandeel topinkomens

Inkomensaandeel topinkomens vrijwel stabiel over de tijd

De ontwikkeling van de inkomensaandelen van het persoonlijk primair inkomen van de topinkomens is over de afgelopen veertig jaar vrij stabiel, zie figuur 7.3.1. Tussen 1977 en 2019 lijkt er nog enige mate van toename in het inkomensaandeel van de top 10% van de inkomensverdeling, bij de top 5% en top 1% is er geen toename (zie p. 117). De reeksbreuken in 2000 en 2011 zijn beperkt, maar leiden tot een lichte opwaartse vertekening van de ontwikkeling van het inkomensaandelen over de tijd. In

2000 komt de reeksbreuk door een andere afleiding van de huishoudens (Bos, 2021), in 2011 komt de reeksbreuk door het niet langer afknotten van de hoogste inkomens vanaf 2011 (Bos & Lok, 2019).

7.3.1 Inkomensaandeel topinkomens in 1977-2019*: persoonlijk primair inkomen (%)

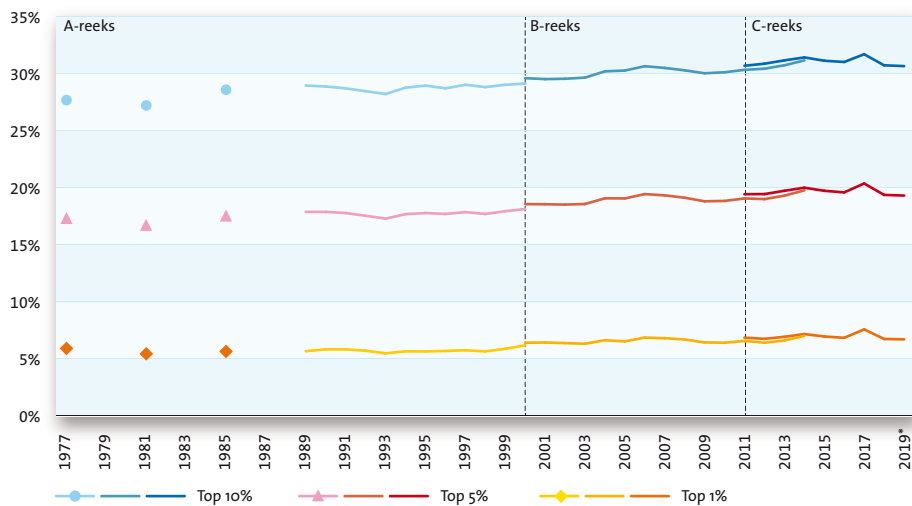

De figuur toont van links naar rechts drie reeksen: A-reeks (1977-2000), B-reeks (2000-2014) en C-reeks (2014-2019).

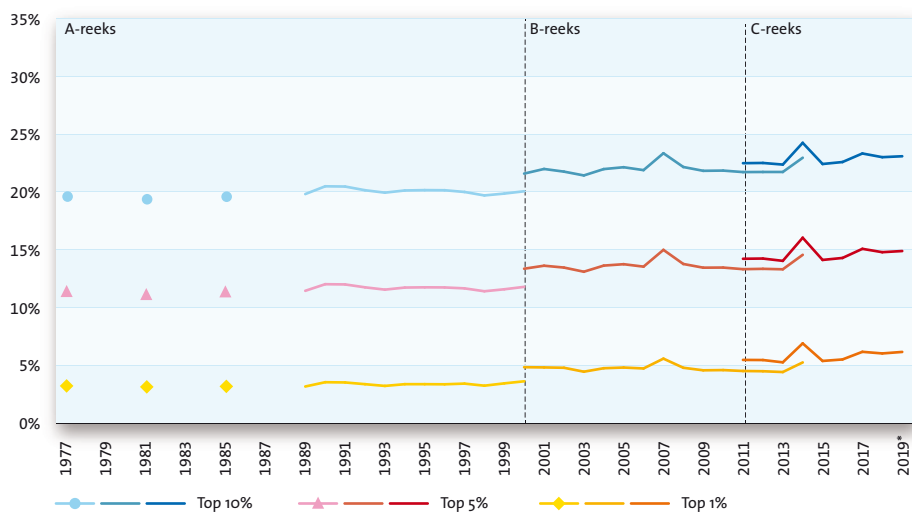
Ook voor andere definities is het aandeel van topinkomens vrijwel stabiel

Er is ook een vrij stabiele ontwikkeling in het inkomensaandeel van de top bij de bruto inkomens, zie figuur 7.3.2. Binnen de top 10% is er wederom sprake van een lichte stijging, waarbij de reeksbreuken in 2000 en 2011 de ontwikkeling licht opwaarts vertekenen. Bij het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen spelen de reeksbreuken in 2000 en 2011 een grotere rol. Daar lijkt sprake van een toename van het inkomensaandeel van de topinkomens tussen 1977 en 2019, maar dat komt grotendeels door de reeksbreuken, zie figuur 7.3.3. Opvallend zijn daarnaast de pieken in 2007 en 2014, deze zijn het gevolg van het verlaagde belastingtarief in die jaren voor DGA's.

7.3.2 Inkomensaandeel topinkomens 1977-2019*: persoonlijk bruto inkomen (%)

7.3.3 Inkomensaandeel topinkomens 1977-2019*: gestandaardiseerd besteedbaar inkomen (%)

De figuur toont van links naar rechts drie reeksen: A-reeks (1977-2000), B-reeks (2000-2014) en C-reeks (2014-2019).

INKOMENSAANDEEL TOPINKOMENS TOEGENOMEN?

De mate waarin de inkomensaandelen aan de top in de loop van de tijd zijn gestegen of gedaald, is bepaald met behulp van een eenvoudige regressieanalyse; zie tabel 7.3.4. In de regressies is het inkomensaandeel de te verklaren variabele. Deze wordt verklaard met een constante en een tijdtrend. Bepaald wordt in welke periode de inkomensaandelen zijn toe- of afgenomen aan de hand van een statistisch significante trend (p-waarde <0,05). Omdat er sprake is van twee trendbreuken (2000 en 2011) zijn hiervoor dummy's toegevoegd aan de te schatten regressievergelijking.

De regressieanalyse wijst uit dat de inkomensaandelen van het primair en bruto inkomen van de top 10 en 5% significant zijn gestegen in de periode 1977-2019, maar de toename is bescheiden. Er is geen sprake van toegenomen inkomensconcentratie bij de top 1%. De inkomensaandelen van het gestandaardiseerde besteedbaar inkomen van de top 10%, de top 5% en de top 1% zijn niet significant veranderd in de periode 1977-2019. De Nederlandse inkomensverhoudingen zijn de afgelopen decennia vrij stabiel, ook aan de top van de verdeling.

7.3.4 Regressie trend inkomensaandelen, 1977-2019*

	Periode 1977-2019				Periode 1990-2019			
	Constante	X-var	Adj R ²	F test	Constante	X-var	Adj R ²	F test
Primair inkomen								
top 10%	27,7** (0,000)	0,055** (0,000)	0,853	74,4 (0,000)	28,5** (0,000)	0,049** (0,004)	0,798	45,8 (0,000)
top 5%	17,2** (0,000)	0,028** (0,004)	0,849	72,3 (0,000)	17,6** (0,000)	0,027 (0,050)	0,813	50,3 (0,000)
top 1%	5,7** (0,000)	0,004 (0,462)	0,841	68,1 (0,000)	5,7** (0,000)	0,007 (0,448)	0,826	54,8 (0,000)
Bruto inkomen								
top 10%	27,6** (0,000)	0,066** (0,000)	0,908	126,7 (0,000)	28,4** (0,000)	0,066** (0,000)	0,898	100,4 (0,000)
top 5%	17,1** (0,000)	0,038** (0,000)	0,895	109,1 (0,000)	17,5** (0,000)	0,043** (0,003)	0,881	85,0 (0,000)
top 1%	5,6** (0,000)	0,011 (0,123)	0,854	74,9 (0,000)	5,7** (0,000)	0,018 (0,077)	0,839	60,0 (0,000)
Gest. besteedbaar inkomen								
top 10%	19,5** (0,000)	0,027 (0,077)	0,877	91,3 (0,000)	20,0** (0,000)	0,015 (0,516)	0,843	62,0 (0,000)
top 5%	11,3** (0,000)	0,022 (0,137)	0,883	96,1 (0,000)	11,6** (0,000)	0,016 (0,491)	0,853	66,6 (0,000)
top 1%	3,1** (0,000)	0,012 (0,266)	0,898	112,0 (0,000)	3,4** (0,000)	0,007 (0,659)	0,875	80,6 (0,000)

OLS-regressie. p-waarde tussen haakjes: ** p-waarde <0,01 en * p-waarde <0,05. Met dummy's voor de trendbreuken.

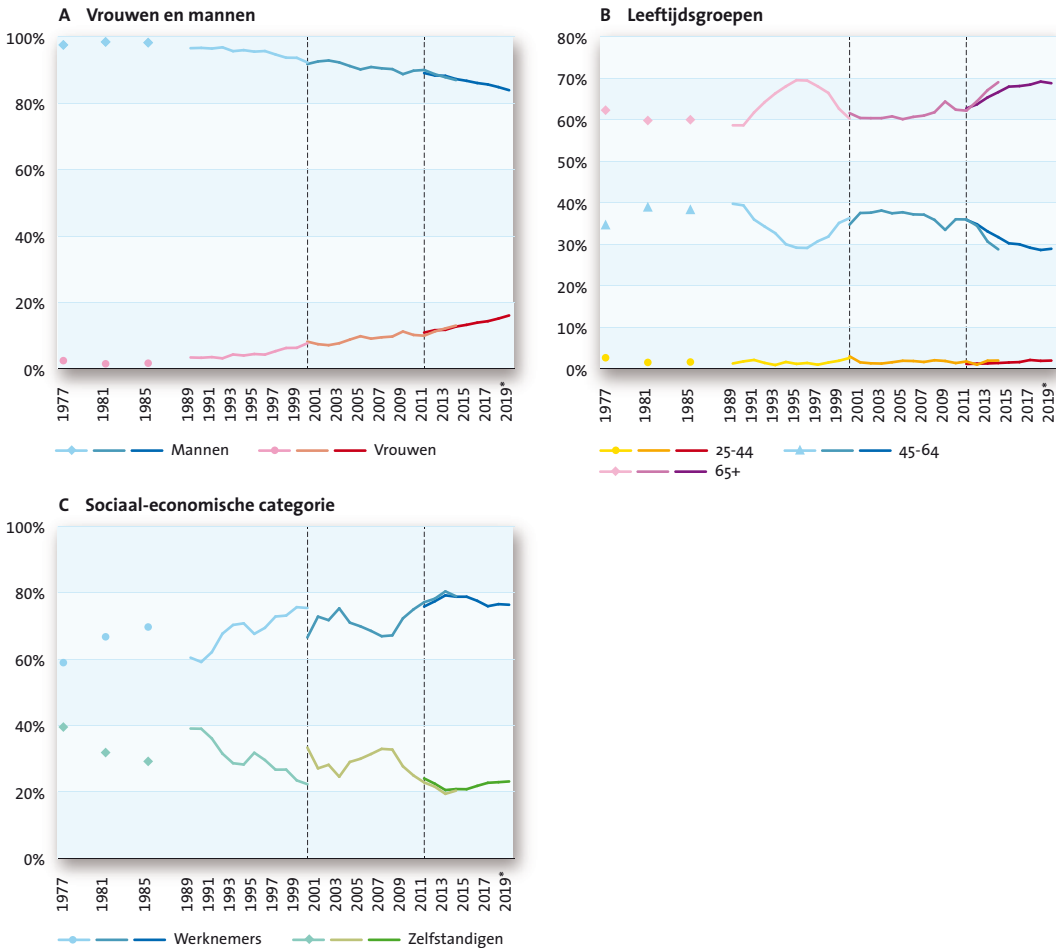
Aandeel vrouwen binnen de topinkomens toegenomen, aandeel zelfstandigen afgenomen

Het aandeel vrouwen aan de top is toegenomen over de tijd, zie figuur 7.3.5(a). Sinds 1989 neemt het aandeel vrouwen in de top 1% per jaar gemiddeld met 0,42 %-punt toe. Steeds vaker bezetten vrouwen minstens 30 procent van de topfuncties in een bedrijf of organisatie (tot 2021 het streefcijfer van het kabinet), maar bij de groei uit het verleden zal het nog 33 jaar duren voordat zij dat percentage van de topinkomens uitmaken. Recentelijk is het aandeel vrouwen binnen de topinkomens wel wat sneller toegenomen.

Bij de leeftijdsgroepen zien we vooral de veranderingen van de demografie terug, zie figuur 7.3.5(b). Begin jaren negentig van de vorige eeuw neemt het aandeel 45-64 jarigen in de topinkomens sterk toe, de babyboom generatie. Het aandeel 25-44 daalt vanaf 2010, door de dalende vruchtbaarheid sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw (CBS, 2021).

Over de afgelopen veertig jaar is het aandeel zelfstandigen binnen de topinkomens afgenomen. In de jaren tachtig van de vorige eeuw nam hun aandeel eerst af, mogelijk gerelateerd aan de economische crisis, om eind jaren tachtig weer toe te nemen. Daarna is er tussen 1990 en 2000 wederom sprake van een daling van het aandeel zelfstandigen binnen de topinkomens. Ook voor de periode 2000-2010 is er sprake van een daling, maar die lijkt grotendeels gedreven door de daling na het uitbreken van de financiële crisis in 2008. In het afgelopen decennium is het aandeel zelfstandigen binnen de topinkomens redelijk stabiel gebleven, met enig herstel sinds 2015, na de eurocrisis.

7.3.5 Aandelen subgroepen binnen de top 1% van de inkomens 1977-2019*¹ (%)

¹ Top 1% van het persoonlijk primair inkomen. Reeksbreuken in 2000 en 2011.

7.4 Internationale vergelijking inkomensaandeel topinkomens

Inkomensaandeel van de topinkomens in Nederland internationaal gezien zeer laag

Van de 177 landen in de *World Inequality Database* (WID, <https://wid.world>) had de top 1% in Nederland met 7,0 procent volgens de WID (6,5 procent volgens onze analyse met de laatste versie van de integrale bestanden voor 2019) het laagste aandeel, terwijl de top 1% in de VS maar liefst 18,7 procent van het totale inkomen voor haar rekening nam, zie tabel 7.4.1.

7.4.1 Internationale vergelijking inkomensaandeel top 1% van de inkomen in 2019 (%)¹

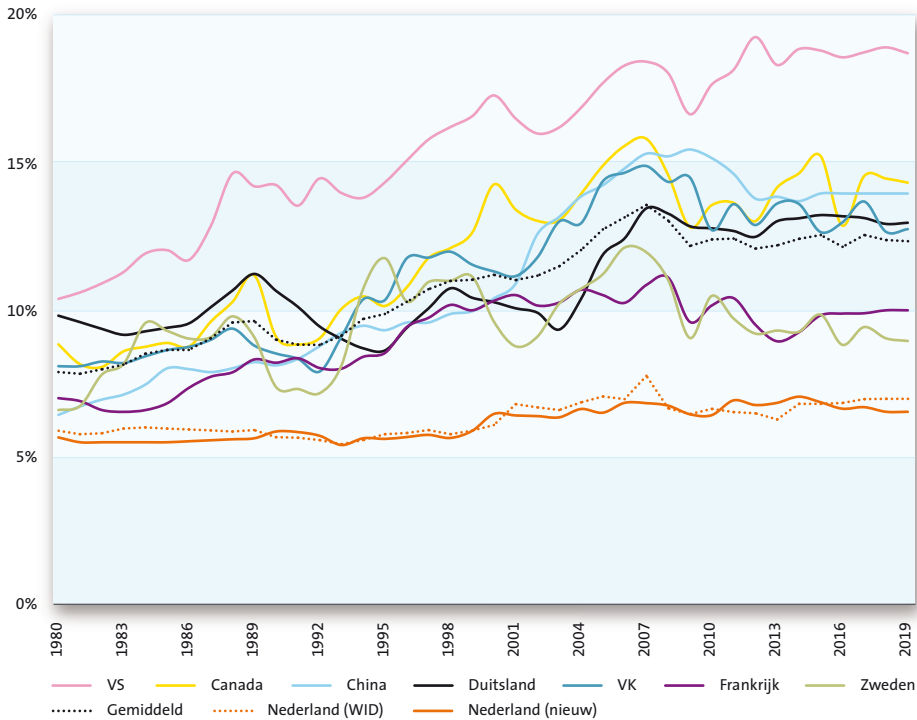
Verenigde Staten	18,7	Hongarije	12,4	Cyprus	9,8
Bulgarije	18,3	Spanje	12,2	Oostenrijk	9,2
Turkije	18,0	Litouwen	12,2	Luxemburg	9,2
Polen	14,6	Portugal	11,6	Letland	9,0
Israël	14,4	Ierland	11,6	Zweden	9,0
Canada	14,3	Nieuw Zeeland	11,4	Kroatië	9,0
Korea	14,1	Denemarken	11,2	Italië	8,8
China	13,9	Servië	11,2	Bosnië	8,6
Estland	13,9	Zwitserland	10,9	Kosovo	8,6
Roemenië	13,2	Slowakije	10,6	België	8,5
Duitsland	13,0	Noorwegen	10,4	Slovenië	8,3
Griekenland	12,9	Malta	10,3	IJsland	8,1
Verenigd Koninkrijk	12,7	Tsjechië	10,0	Macedonië	7,9
Australië	12,4	Frankrijk	10,0	Nederland (WID)	7,0
Japan	12,4	Finland	10,0	Nederland (nieuw)	6,5

¹ World Inequality Database, persoonlijk primair inkomen ('pre-tax market income'). 'Nederland (WID)' is het cijfer in de World Inequality Database, 'Nederland (nieuw)' is op basis van de integrale bestanden voor 2019.

In veel andere landen nam het inkomensaandeel van de topinkomens toe

In veel anderen landen is het inkomensaandeel van de topinkomens de afgelopen veertig jaar toegenomen, zie figuur 7.4.2. Dit geldt met name voor de Angelsaksische landen (zoals Canada, het VK en de VS), maar bijvoorbeeld ook voor China. Ook in enkele landen in continentaal Europa ging de inkomensconcentratie aan de top omhoog, zij het in veel mindere mate, en dan vooral tussen 1980 en 2000 (zoals in Duitsland en Frankrijk). Na een toename in Zweden tussen 1980 en 2000 is het inkomensaandeel van de topinkomens daar de afgelopen twintig jaar weer gedaald. Zoals al eerder geconstateerd, is het inkomensaandeel van de topinkomens in Nederland in tegenstelling tot deze andere landen stabiel gebleven over de afgelopen veertig jaar.

7.4.2 Ontwikkeling inkomensaandeel top 1% in geselecteerde landen: 1980-2019 (%)¹

1 Inkomensaandeel van de top 1% van het persoonlijk primair inkomen ('pre-tax market income'). 'Nederland (WID)' is het cijfer in de World Inequality Database, 'Nederland (nieuw)' is op basis van de laatste versie van het IPO 1977-2011 en de integrale bestanden voor 2011-2019 (inclusief kleine reeksbreuken in 2000 en 2011).

Geraadpleegde bronnen

- Alvaredo F, Atkinson A, Piketty T & Saez E (2013) The top 1 percent in international and historical perspective, *Journal of Economic Perspectives*, 22(3): 3-20
(<https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.27.3.3>).
- Bos W (2021) *Herziening van de Inkomensstatistiek, 1977-2011*, CBS Rapport, via www.cbs.nl.
- Bos W & Lok R (2019) *Herziening van de inkomensstatistiek 2011*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2019/21/herziening-van-de-inkomensstatistiek-2011>).
- Caminada K, Goudswaard K & Knoef M (2014) Belasting aan de top: geen spoor van groeiende ongelijkheid, *Me Judice*, 14 maart 2015
(<https://www.mejudice.nl/artikelen/detail/belasting-aan-de-top-geen-spoor-van-groeiende-ongelijkheid>).
- CBS (2020) *Materiele Welvaart in Nederland 2020*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire
(<https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2020/inkomen-van-huishoudens/>).

- CBS (2021) *Geboorte, kerncijfers*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline
(<https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/37422ned/table?dl=540D2>).
- CBS/SCP (2020) *Emancipatiemonitor 2020*, Centraal Bureau voor de Statistiek en Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag
(<https://digitaal.scp.nl/emancipatiemonitor2020/>).
- CPB/SCP (2019) *Vrouwen aan de top*, CPB/SCP notitie, Den Haag
(<https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/cpb-notitie-vrouwen-aan-de-top.pdf>).
- Jacobs B, Jongen E & Zoutman F (2013a) *Over de top*, CPB Policy Brief 2013/04, Den Haag
(<https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-policy-brief-2013-04-over-de-top.pdf>).
- Jacobs B, Jongen E & Zoutman F (2013b) *Meer over de top*, CPB Achtergronddocument, Den Haag
(<https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-achtergronddocument-meer-over-de-top.pdf>).
- Salverda W & Atkinson A (2007) Top incomes in the Netherlands over the Twentieth Century, in: Atkinson A & Piketty T (eds.), *Top Incomes over the 20th Century: A Contrast Between Continental European and English-Speaking Countries*, Oxford University Press: 426-471
(https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjCp-GC5tDxAhVL6qQKHbrLDdYQFjABegQIAxAD&url=https%3A%2F%2Fwid.world%2Fdocument%2Fsalverda-wierner-and-atkinson-anthony-b-2007-top-incomes-in-the-netherlands-over-the-twentieth-century-in-atkinson-a-b-and-piketty-t-editors-top-incomes-over-the-twentieth-century-a%2F&usg=AOvVaw3Y4SMGPODB1oS_GyTDHTP_).

8 Inkomenslevensloop van generaties van de bevolking

Wim Bos

Korte samenvatting

Het inkomen ontwikkelt zich gedurende de levensloop van mensen volgens een min of meer vast patroon. Hierbij bereikt een generatie zijn top in het inkomen rond 55-jarige leeftijd. In een vergelijkbare levensfase leven jongere generaties in meer welvaart dan voorafgaande generaties. Dit geldt zowel voor de tijd dat zij bij hun ouders opgroeien als voor de tijd dat zij zelf de kern van het huishouden vormen. De toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen is een belangrijke verklaring voor deze inkomensgroei.

8.1 Inleiding

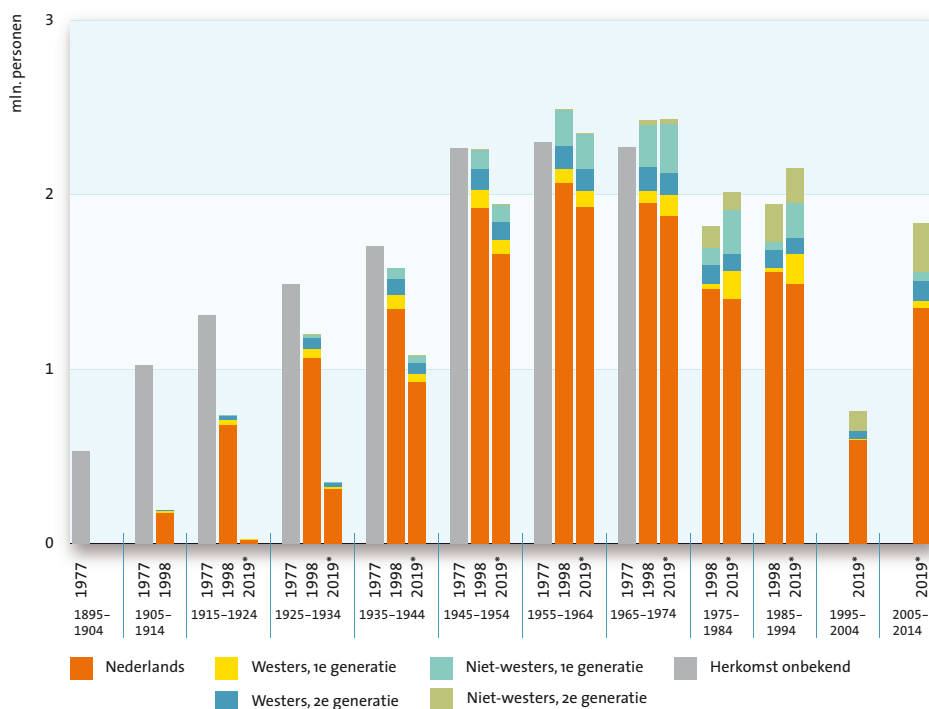
Inkomenslevensloop tussen 1977 en 2019

Met het beschikbaar komen van een meer consistente reeks van inkomensgegevens vanaf 1977 (zie hoofdstuk 1) kan de inkomenssituatie van diverse generaties over een periode van ruim veertig jaar, vooralsnog tot en met 2019, in beeld gebracht worden. Voor mensen die in of na 1977 geboren zijn, betreffen dat de eerste 42 levensjaren of minder, voor mensen die vóór 1977 geboren zijn, gaat het om een latere episode uit hun leven. De gegevens maken het mogelijk de inkomensontwikkeling van generaties gedurende hun levensloop te bepalen. Daarnaast kunnen we verschillen in inkomen tussen generaties vaststellen voor een vergelijkbare levensfase. In dit onderzoek gaat het daarbij niet om verschillen in inkomen tussen ouders en hun kinderen (zie hiertoe bijvoorbeeld CBS, 2016: 38).

Generaties: bevolking van steeds tien geboortegaargangen

De generaties zijn gevormd op basis van geboortegaar, waarbij steeds tien jaargangen zijn samengevoegd, beginnend bij de groep geboren in 1895-1904 en eindigend bij de nog onvolledige jaargangen 2015-2024. De omvang en samenstelling van een geboortecohort verandert door sterfte, (r)emigratie en immigratie. Zo kende de generatie 1965-1974 een instroom van (niet-) westerse leeftijdgenoten waardoor hun aantal per saldo in 1998 en 2019 gegroeid is ten opzichte van 1977. Bij jongere jaargangen vormt de tweede generatie (personen met migratieachtergrond die in Nederland geboren zijn) een steeds grotere groep. De uitkomsten in dit hoofdstuk beperken zich tot personen in particuliere huishoudens waarvoor inkomen waargenomen is. Personen in instellingen, inrichtingen en tehuizen blijven buiten beschouwing.

8.1.1 Bevolkingsomvang per geboortecohort naar migratieachtergrond, 1977, 1998 en 2019*

Inkomensbegrip: het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen

Voor de beschrijving van de inkomenspositie kan het inkomen van personen of van huishoudens centraal gesteld worden. Als het gaat om de welvaartspositie van mensen is niet alleen het eigen inkomen, maar ook het inkomen van de andere leden van het huishouden waarvan men deel uitmaakt, van belang. Daarom is hier uitgegaan van het besteedbaar huishoudensinkomen (zie CBS, 2020a: 21). Voor de bepaling van de welvaartspositie maakt het veel verschil hoeveel mensen afhankelijk zijn van dit inkomen. Een paar met kinderen, bijvoorbeeld, heeft een hoger inkomen nodig om een gelijk welvaartsniveau als een alleenstaande te bereiken. Daarom is het huishoudensinkomen door het te standaardiseren met een equivalentiefactor vergelijkbaar gemaakt met het inkomen van een alleenstaande (zie hoofdstuk 1, par. 1.5).

Voor de analyse is verondersteld, dat alle personen binnen een huishouden een even hoge welvaart ondervinden. De inkomensontwikkeling van personen die een aantal jaren tezamen een huishouden vormen heeft dus in die periode een gelijk verloop en zal pas uiteen gaan lopen als het huishouden uiteenvalt (bijvoorbeeld wanneer kinderen uit huis gaan of bij scheiding).

Ten behoeve van de vergelijking in de tijd zijn de gestandaardiseerde besteedbaar inkomens gecorrigeerd voor de prijsontwikkeling met behulp van de consumenten-

tenprijsindex (zie CBS, 2020a: 116). Het resultaat, het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen in prijzen van 2019, wordt hier kortweg aangeduid als inkomen of koopkracht.

Opzet van dit hoofdstuk

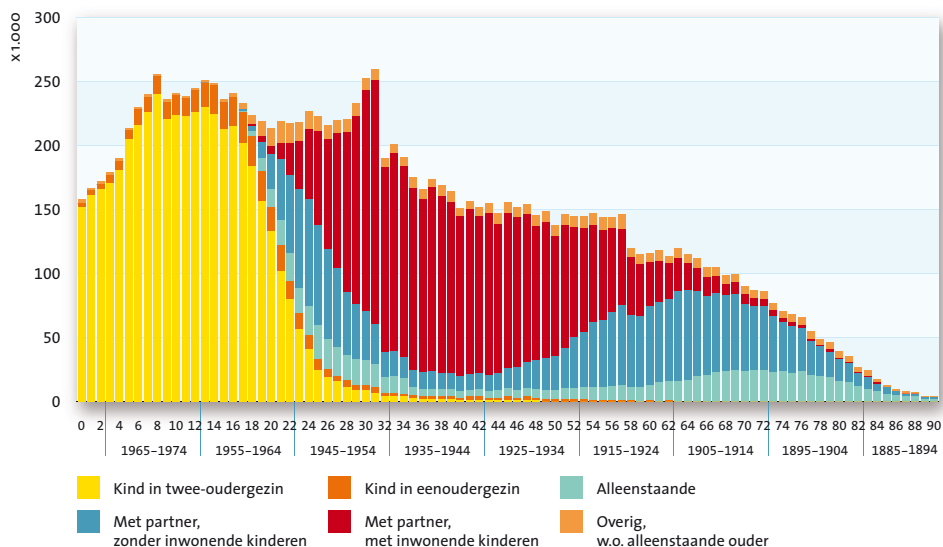
Eerst wordt ingegaan op diverse trends in de periode 1977-2019 die de inkomenslevensloop van de diverse generaties beïnvloed hebben. Paragraaf 8.2 bespreekt ontwikkelingen op demografisch gebied, vervolgens komen in paragraaf 8.3 trends op sociaal-economisch terrein aan bod. Paragraaf 8.4 schenkt aandacht aan incidentele gebeurtenissen die van invloed zijn geweest op de hoogte van het inkomen. Tot besluit wordt in paragraaf 8.5 de inkomenslevensloop van generaties van de bevolking gepresenteerd.

8.2 Demografische trends

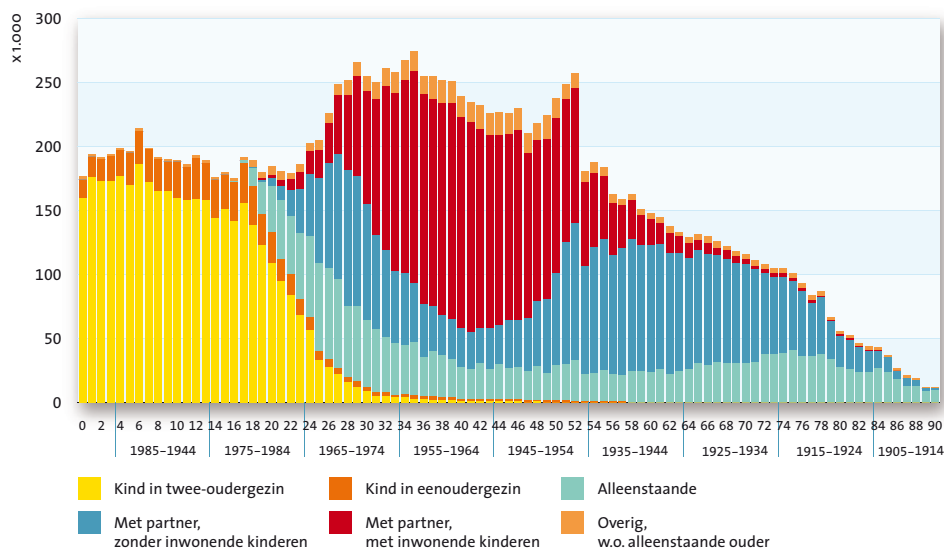
Demografische levensloop

De demografische levensloop van personen vertoont doorgaans een min of meer vast patroon (zie ook CBS/SCP, 2020). In hun jeugd groeien vrijwel alle kinderen op bij hun ouder(s). Rond hun twintigste levensjaar of later verlaten de meesten het ouderlijk huis en vormen een eigen huishouden, doorgaans eerst alleen, later samen met een partner. Na enige jaren vindt bij de meesten gezinsuitbreiding plaats. Nadat de kinderen op hun beurt als volwassenen het ouderlijk huis verlaten, wonen de meesten weer getweeën met hun partner. Naarmate de leeftijd stijgt, komen steeds meer ouderen alleen te wonen wegens overlijden van hun partner.

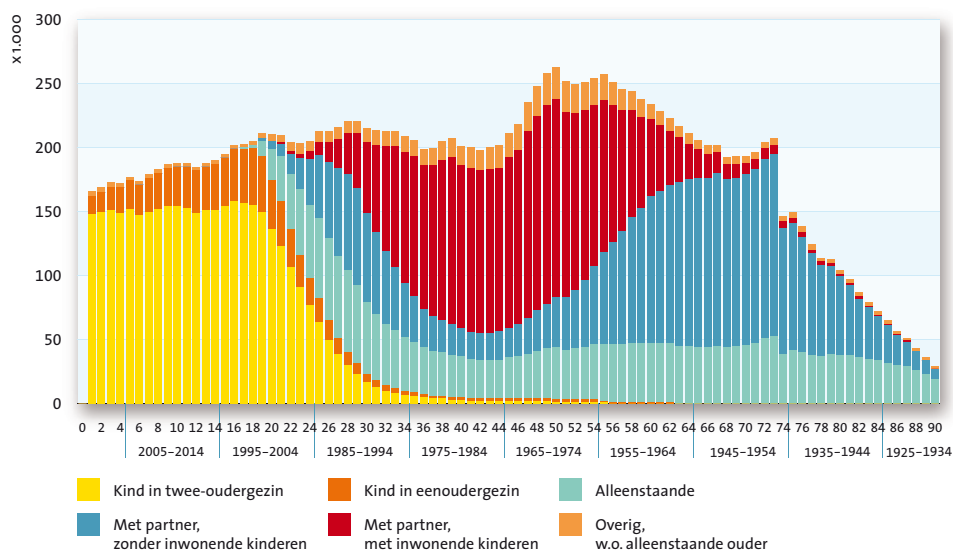
8.2.1 Bevolking naar positie in het huishouden en leeftijd, 1977

8.2.2 Bevolking naar positie in het huishouden en leeftijd, 1998

8.2.3 Bevolking naar positie in het huishouden en leeftijd, 2019*

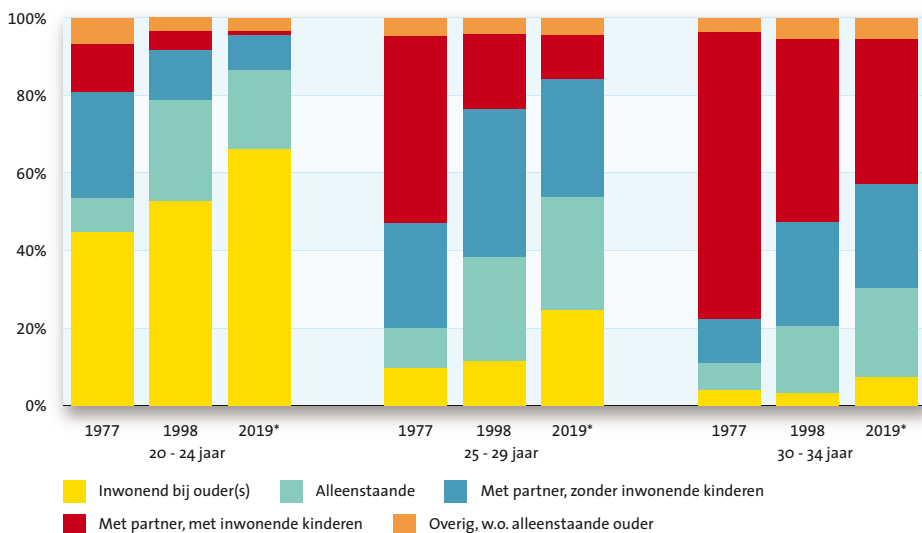
Stijgend aandeel van kinderen dat in eenoudergezinnen opgroeit

Diverse karakteristieken van de hier geschetste demografische levensloop zijn in de loop der tijd sterk veranderd. Zo groeide in 1977 ruim 5 procent van de kinderen tot 15 jaar op in een eenoudergezin, ruim veertig jaar later was dit bijna 15 procent. Van de alleenstaande ouders waren in 1977 ruim zes van de tien verweduwd, terwijl in 2019 ruim acht van de tien ongehuwd of gescheiden waren.

Steeds minder jongvolwassenen met partner en kinderen

Een tijd vol van verandering breekt aan voor de kinderen als zij volwassen worden. Van de 20-24-jarigen vormt de groep die bij de ouder(s) woont nog steeds de grootste groep. Hun aandeel is in de beschouwde periode gestegen, zodat deze groep in 1998 en 2019 zelfs de meerderheid vormt. In de groep van 25-29 jaar hebben zich eveneens grote veranderingen voorgedaan. In de loop der tijd is het aandeel van alleenstaanden gegroeid, ten koste van het aandeel dat met een partner samenwoont. Doordat de gemiddelde leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen, sterk gestegen is, en wel van 25,3 jaar in 1977 tot 29,1 jaar in 1998 en 30 jaar in 2019 (zie CBS, 2020b), is het aandeel dat samen met partner en met kinderen een huishouden vormde, gedaald. Bij de 30-34-jarigen vormt deze groep in 1977 de overgrote meerderheid, terwijl hun aandeel nadien is geslonken ten gunste van alleenstaanden en samenwonenden zonder kinderen.

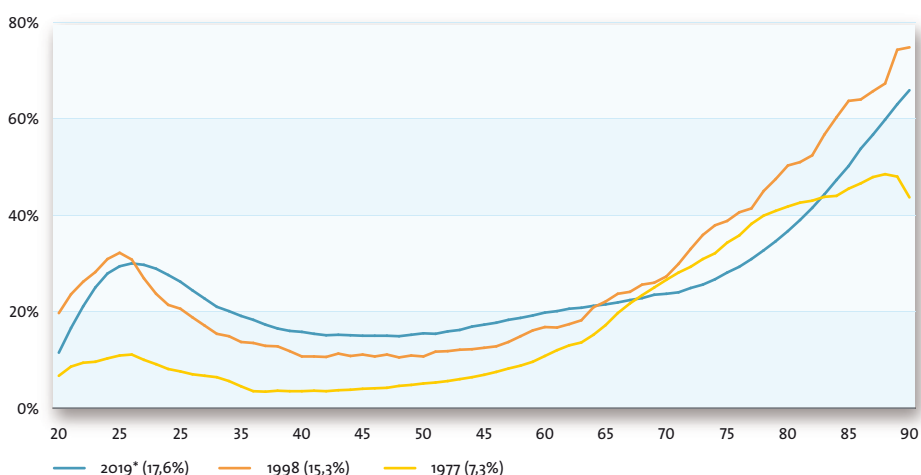
8.2.4 Jongvolwassenen naar positie in het huishouden (%)

Aandeel alleenstaanden toegenomen, maar daling onder ouderen

Het aandeel alleenstaanden is tussen 1977 en 2019 in de meeste leeftijdsgroepen gestegen. Door de toegenomen levensverwachting (mannen rond 1920 geboren, hadden op 65-jarige leeftijd naar verwachting nog 15,1 jaar te leven, voor mannen uit 1970 is dit gestegen naar 22,5 jaar; zie CBS, 2020d) is deze trend bij groepen met een hoge leeftijd minder sterk of juist andersom: steeds meer personen bereiken een hoge leeftijd samen met hun partner. Zo leefde in 1977 van de 75-79-jarigen 38 procent als alleenstaande, terwijl dit ruim veertig jaar later geslonken was naar 31 procent. Het aandeel mensen dat op deze leeftijd samenwoonde met (of inwoonde bij) hun kinderen of andere verwanten, is eveneens sterk afgenomen en wel van 10 procent in 1977 tot 3 procent in 2019.

8.2.5 Aandeel alleenstaanden in de bevolking naar leeftijd (%)

Effect op het doorsnee inkomen gedurende de levensloop

Doordat het inkomen tussen bevolkingsgroepen sterk verschilt, hebben bovengenoemde demografische veranderingen invloed op de hoogte van het doorsnee inkomen van de onderscheiden generaties. Zo moeten alleenstaanden en eenoudergezinnen in doorsnee van een lager inkomen rondkomen dan paren (zie hoofdstuk 2). Ook speelt de in paragraaf 8.1 genoemde ontwikkeling met betrekking tot de samenstelling naar migratieachtergrond een rol. Zo zijn personen met een niet-westerse migratieachtergrond oververtegenwoordigd onder de lage inkomens (zie hoofdstuk 6).

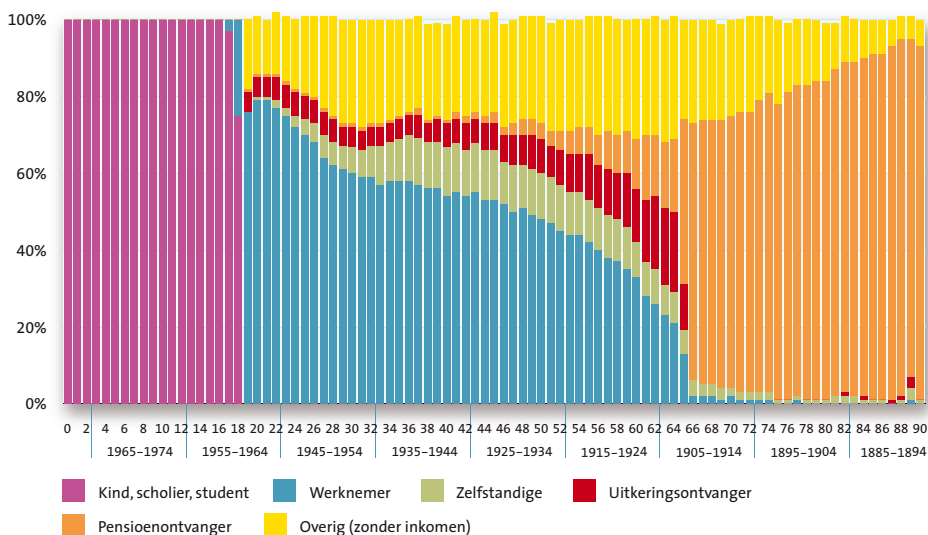
8.3 Sociaal-economische trends

Sociaal-economische levensloop

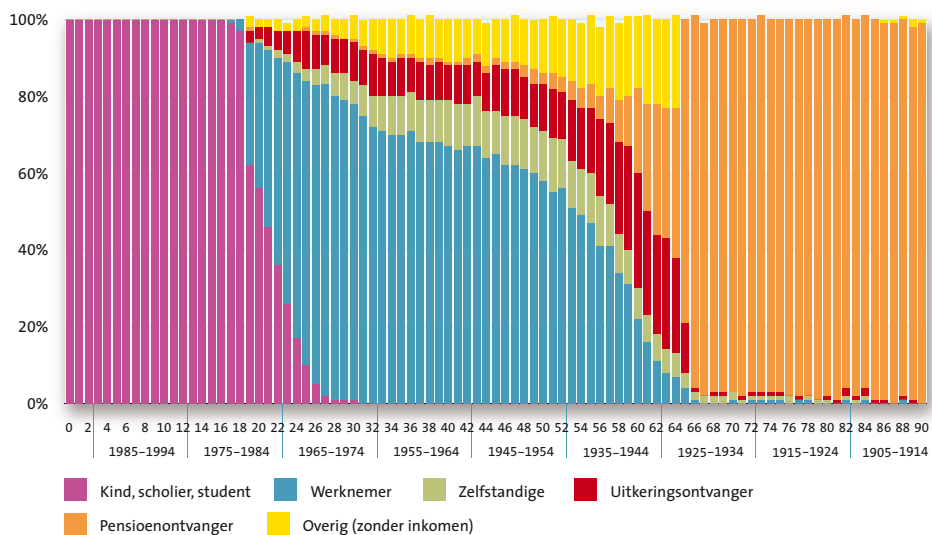
Ook de sociaal-economische levensloop van personen laat in grote lijnen een vast verloop zien. Jongeren sluiten tussen hun 18-25e jaar een opleiding af. Terwijl zij tot hun 18e jaar in de regel financieel afhankelijk zijn van hun ouders, is dat daarna minder door het ontvangen van studiefinanciering en eigen inkomsten uit werk naast de opleiding. De meesten vinden na hun opleiding een baan als werknemer, een kleinere groep verdient zijn brood als zelfstandige. De rest ontvangt een uitkering of heeft zelf geen inkomen, maar is afhankelijk van het inkomen van de partner. In de jaren voordat mensen AOW gaan ontvangen, raken er steeds meer afhankelijk van een uitkering wegens werkloosheid of arbeidsongeschiktheid. Ook stopt een deel van de mensen eerder met werken door gebruik te maken van een regeling van vervroegde uittreding. Na de pensioenleeftijd werken nog slechts weinigen door en ontvangt vrijwel iedereen AOW en vaak ook een aanvullend pensioen.

Diverse karakteristieken van de hier geschetste sociaal-economische levensloop zijn in de loop der tijd sterk veranderd. Hierop wordt in het vervolg nader ingegaan.

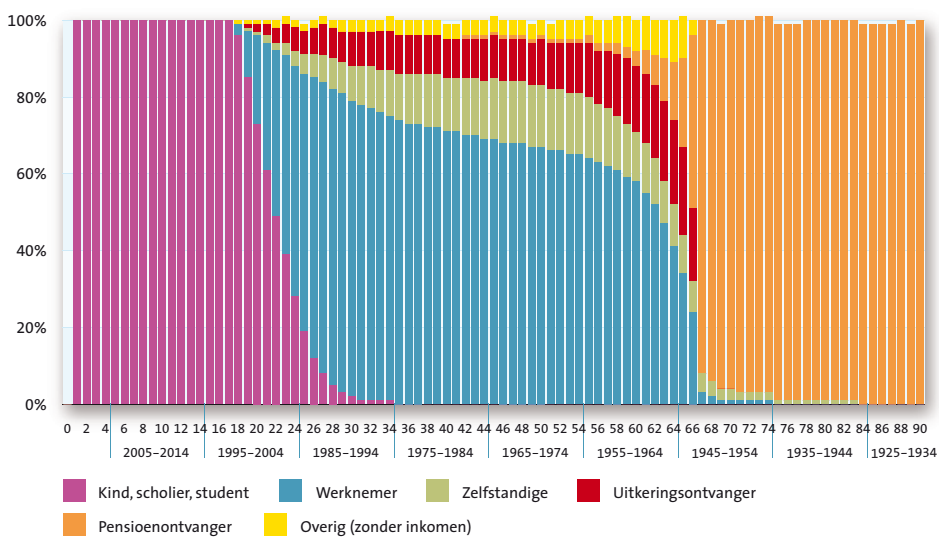
8.3.1 Bevolking naar sociaal-economische categorie en leeftijd, 1977 (%)

8.3.2 Bevolking naar sociaal-economische categorie en leeftijd, 1998 (%)

8.3.3 Bevolking naar sociaal-economische categorie en leeftijd, 2019* (%)

Hoog aandeel zonder inkomen in 1977

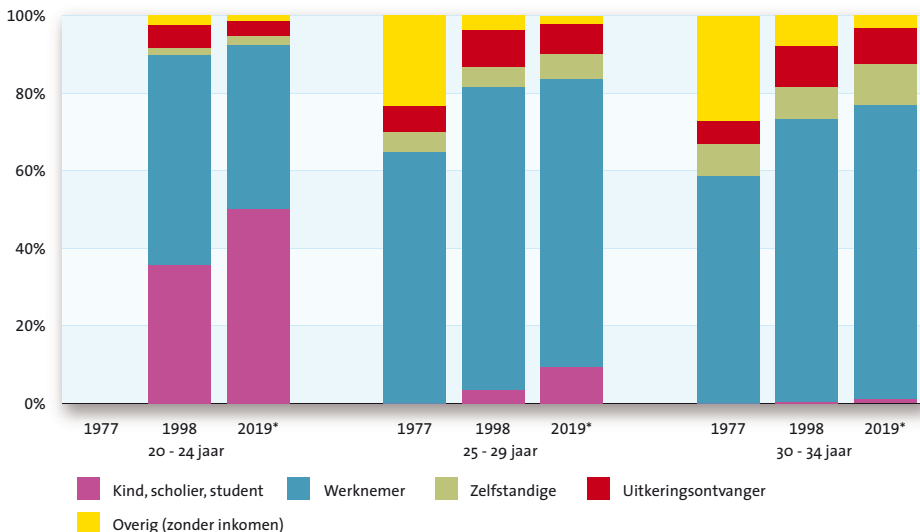
Opmerkelijk is het hoge aandeel van personen zonder inkomen in 1977. Dit heeft deels een institutioneel karakter: partners boven de 65 jaar ontvingen niet elk zelf hun AOW, maar dit bedrag werd als toeslag uitbetaald aan één van de partners, doorgaans de man. Bij het vorderen van de leeftijd, kwamen steeds meer partners er alleen voor te staan: dit betrof vooral vrouwen die hun man overleefden, zodat zij vanaf dat moment zelf AOW gingen ontvangen. Dit verklaart dat het aandeel zonder inkomen vanaf 65 jaar een dalende lijn laat zien. Met ingang van 1985 werd de uitbetaling geïndividualiseerd en kregen beide partners hun AOW afzonderlijk uitbetaald.

Voor personen onder 65 jaar gold voor de uitbetaling van de bijstandsuitkering aan partners tot 1985 een vergelijkbare regeling. In 1977 ging het hierbij om een zeer kleine groep. De hoge aantallen zonder inkomen betreffen hier echter vooral vrouwen in eenverdienersparen. De uitkomsten voor 1998 en 2019 laten zien dat het aandeel zonder inkomen sterk gedaald is. Het slot van deze paragraaf maakt duidelijk dat deze ontwikkeling samenging met een toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen.

Jongvolwassenen starten op latere leeftijd hun werkzame leven

De leeftijd waarop jongeren hun opleiding beëindigd hebben en betaald werk hun hoofdactiviteit gaat vormen, is tussen 1998 en 2019 gestegen (zie ook CBS, 2019a). Zo was van de jongeren tussen 20 en 25 jaar in 1998 bijna 56 procent werkzaam als werknemer of zelfstandige, terwijl dit in 2019 gedaald is naar bijna 45 procent. Doordat voor 1977 gegevens over onderwijsdeelname ontbreken, is voor dat jaar geen nauwkeurige informatie over de overgang van studie naar werk beschikbaar. Voor de leeftijdsgroepen 25 tot 35 jaar laten de uitkomsten zien dat het aandeel jongvolwassenen zonder inkomen tussen 1977 en 1998 sterk gedaald is.

8.3.4 Jongvolwassenen naar sociaal-economische categorie (%)

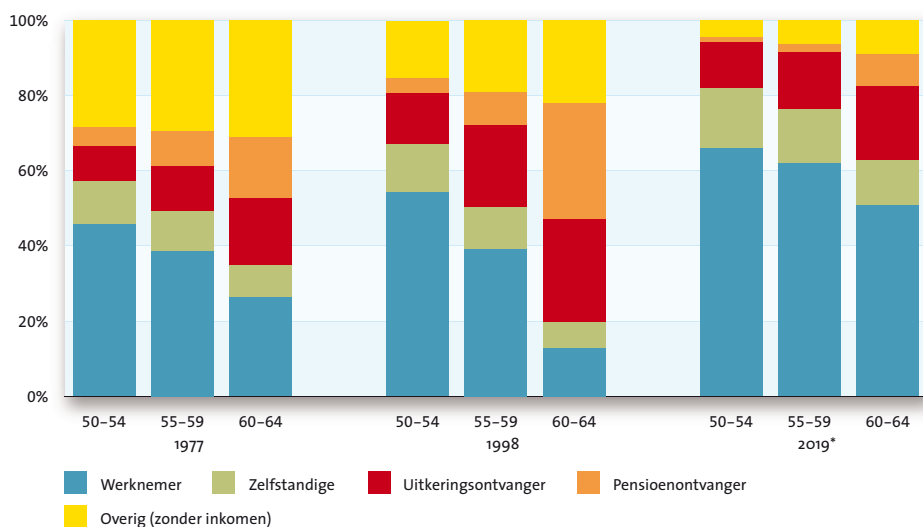
Eerst meer, daarna minder pensioenontvangers onder 50-64-jarigen

In de beschouwde periode hebben zich ook veranderingen voorgedaan met betrekking tot het moment waarop men met pensioen gaat. Eind jaren zeventig werden voor steeds meer werknemers regelingen voor vervroegde uittreding (VUT-regeling) van kracht, waardoor zij zonder of met weinig verlies aan koopkracht enkele jaren voordat ze AOW gingen ontvangen, konden stoppen met werken. Wegens problemen met de betaalbaarheid werden de VUT-regelingen in de jaren na 2010 stopgezet. Door de overheid zelf zijn nog diverse andere, vaak tijdelijke, regelingen in het leven geroepen om mensen de gelegenheid te geven eerder te stoppen met werk (bijvoorbeeld de levensloopregeling) of juist te stimuleren langer door te werken (bijvoorbeeld de doorwerkbonus, waar uiteindelijk alleen werkenden geboren tussen 1947 en 1950 van hebben kunnen profiteren).

Daarnaast is in recente jaren (eveneens met oog op de betaalbaarheid van de pensioenen als gevolg van demografische ontwikkelingen) de pensioenleeftijd verhoogd. Zo is de AOW-leeftijd, die tot dan toe 65 jaar was, met ingang van 2013 stapsgewijs verhoogd. Degenen die in 2019 voor het eerst AOW gingen ontvangen, kregen dit toen zij 66 jaar en 4 maanden oud waren. Al deze beleidsmaatregelen hadden als gevolg dat de gemiddelde leeftijd waarop werknemers met pensioen gaan, steeg van rond 61 jaar in de jaren 2002-2006 tot 65,1 jaar in 2019 (zie CBS, 2020c).

Mede deze ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat het aandeel werkenden onder de 50-64-jarigen in 2019 een stuk hoger lag dan in 1977 en 1998. Zo was in 2019 bijna 63 procent van de 60-64-jarigen werknemer of zelfstandige, terwijl dit in 1977 en 1998 respectievelijk 35 en 20 procent was. In 1998 was niet alleen het aandeel pensioenontvangers in vergelijking tot de jaren 1977 en 2019 hoog, maar ook het aandeel dat afhankelijk was van een uitkering. Onder de 60-64-jarigen maakten zij samen ruim 58 procent van de totale groep uit.

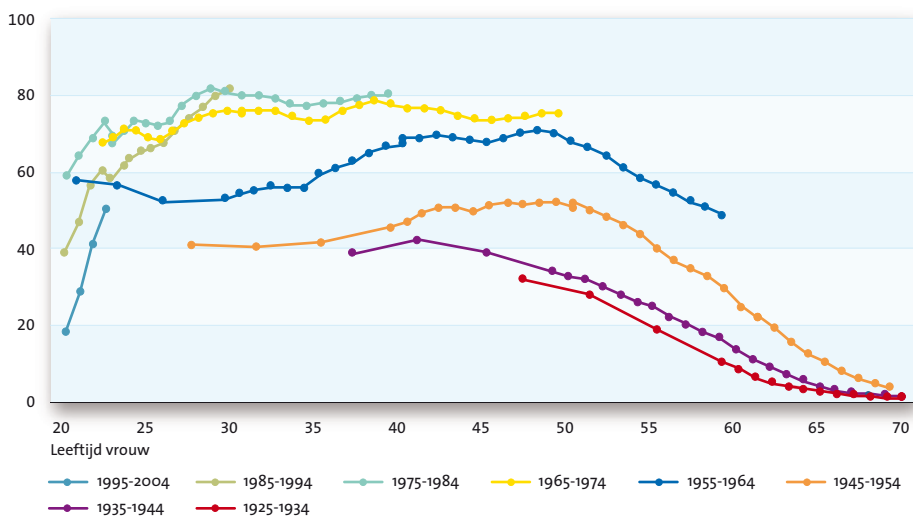
8.3.5 50-64-jarigen naar sociaal-economische categorie

Aandeel tweeverdienersparen gedurende de levensloop

We gaan nu dieper in op de ontwikkeling dat er in de loop der tijd steeds minder partners zonder inkomen en steeds meer paren tweeverdiener zijn. Tweeverdieners zijn hier gedefinieerd als samenwonende paren van wie beide partners hun persoonlijk inkomen vooral aan werk als werknemer of zelfstandige ontleen. Figuur 8.3.6 toont het aandeel tweeverdieners in het totaal van paren bestaande uit tweeverdieners, eenverdieners en paren die afhankelijk zijn van een uitkering. De aandelen hebben betrekking op verschillende generaties van vrouwen, en zijn afgezet tegen de gemiddelde leeftijd van de betreffende generatie vrouwen. Zo wordt, beginnend met 1977, 1981, 1985 en vervolgens jaarlijks vanaf 1989 tot en met 2019 het verloop van het aandeel gedurende een bepaalde levensfase van de verschillende generaties inzichtelijk gemaakt.

8.3.6 Aandeel tweeverdieners onder paren naar leeftijd van de vrouw, gedurende levensloop, 1977-2019*

Het algemene beeld dat hieruit ontstaat, laat zien dat het aandeel tweeverdieners aanvankelijk stijgt met de leeftijd van de vrouw, daarna gevolgd wordt door een gezinsdal wegens de zorg voor jonge kinderen, terwijl het aandeel vervolgens door herintreding en toenemende arbeidsparticipatie toeneemt gedurende de levensloop, totdat dit tegen het eind van het beroepsleven vanaf een bepaalde leeftijd gaat dalen. Kleinere inzinkingen in het verloop van het aandeel tweeverdieners vallen vaak samen met een periode van laagconjunctuur (zie paragraaf 8.4).

Sterke groei van aandeel tweeverdieners bij jaargangen 1955-1974

Bij de generaties die tussen 1925 en 1944 geboren zijn, ligt het aandeel tweeverdieners in de jaren 1977-2019 in vergelijkbare levensfasen een stuk onder dat van jongere generaties. Bovendien zet de daling van dit aandeel in de latere fase van het beroepsleven op jongere leeftijd van de vrouw in dan bij latere jaargangen. Wel speelt hier voor vrouwen geboren tussen 1935 en 1944 mogelijk een rol dat in de jaren kort voor 1985 (toen zij gemiddeld rond 45 jaar waren) de economische situatie weinig rooskleurig was en het moeilijk was om betaald werk te vinden.

De twee hierop volgende generaties vertonen min of meer eenzelfde karakteristiek verloop. De toename in de arbeidsparticipatie van vrouwen uit zich enerzijds in de toename van het aandeel tweeverdieners tussen het 30^e en 50^e leeftijdsjaar, anderzijds in de hoge ligging van het aandeel van de generatie 1955-1964 ten opzichte van de hieraan voorafgaande generatie in vergelijkbare levensfasen.

Ook bij de generaties die hierop volgen is het aandeel tweeverdieners een stuk hoger dan voor voorgaande generaties, maar hier blijkt dat een zeker plafond bereikt is: zo loopt bij de jaargangen 1965-1974 het aandeel tweeverdieners tussen het 30^e en 50^e levensjaar niet verder op, maar is betrekkelijk stabiel. De twee jongste generaties, geboren tussen 1985 en 2004, tonen juist een wat lager aandeel dan hun voorgangers, doordat zij gemiddeld genomen op wat latere leeftijd op de arbeidsmarkt kwamen (vergelijk figuur 8.3.4).

Bruto inkomen van vrouwen uit werk sterk gestegen

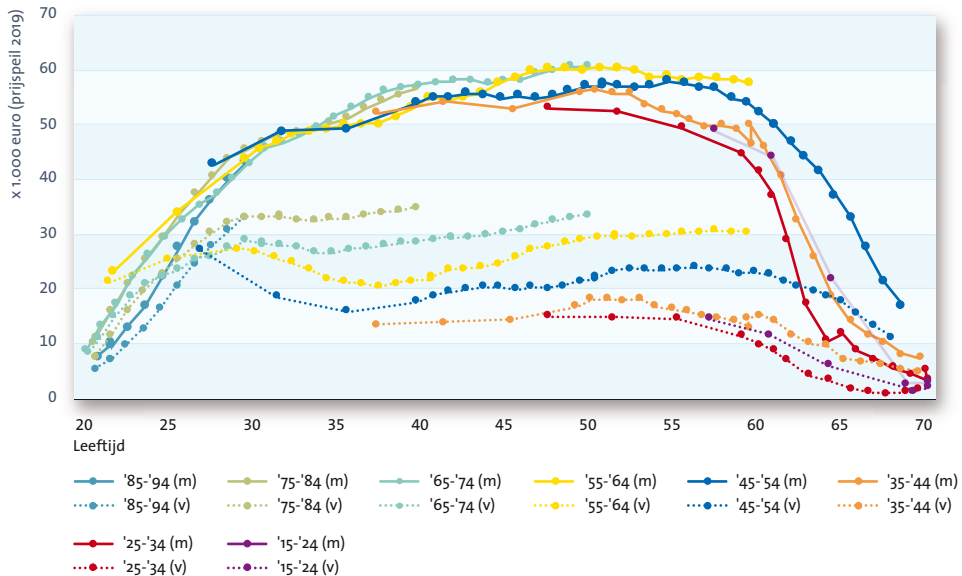
De toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen heeft geleid tot een stijging van de koopkracht van huishoudens. Daarnaast is de koopkracht ook gestegen doordat het (bruto)inkomen uit werk als werknemer en zelfstandige van vrouwen is toegenomen. Figuur 8.3.7 laat zien dat het bruto inkomen uit werk van vrouwen voor opeenvolgende generaties steeds hoger is komen te liggen. Vanaf rond het 35^e levensjaar stijgt dit inkomen gedurende 10 tot 15 jaren daarna. Bij mannen zijn de verschillen in het doorsnee bruto jaarinkomen uit werk tussen opeenvolgende generaties een stuk kleiner; bovendien varieert de omvang van de verschillen per levensfase. Doordat de belasting- en premiedruk vanaf 1985 is gedaald (zie hoofdstuk 4) nam het netto (be-steedbaar) inkomen meer toe dan het bruto inkomen.

Voor de jongste generatie, geboren tussen 1985 en 1994, is het doorsnee bruto inkomen uit werk juist lager dan bij voorgaande generaties. Dit hangt samen met het in doorsnee op latere leeftijd op de arbeidsmarkt komen van deze groep (zie paragraaf 8.3), maar ook dat deze groep in sterke mate werkzaam is in een flexibele arbeidsrelatie. Zo steeg bij jongeren van 20-24 jaar het aandeel met een flexibele baan tussen 2003 en 2019 van 34 naar 57 procent (zie CBS, 2021a). Vanaf het 60^e levensjaar komen verschillen in bruto inkomen uit werk tussen generaties naar voren komen die samenhangen met de verschuiving van het tijdstip waarop mensen met pensioen gaan (zie paragraaf 8.3).

De toegenomen arbeidsparticipatie en het hogere jaarinkomen bij vrouwen leiden ertoe dat steeds meer vrouwen een eigen pensioen opbouwen. Deze trend uit zich

al geruime tijd in het toenemend aandeel van vrouwen dat naast de AOW een aanvullend pensioen ontvangt (zie CBS, 2020a: 36-38).

8.3.7 Mediaan persoonlijk bruto inkomen uit werk van geboortecohorten gedurende levensloop, 1977-2019*

ARBEIDSDUUR EN BEROEPSNIVEAU VAN VROUWEN

Het bruto inkomen uit werk is afhankelijk van de arbeidsduur en de beloning per uur. Uitkomsten van de Enquête beroepsbevolking (CBS, 2021b) laten voor 5-jaarsgeboortecohorten zien dat de gemiddelde wekelijkse arbeidsduur van vrouwen in de levensfase van 20-28 jaar sterk oploopt met de leeftijd. Vervolgens zet (wegens de zorg voor jonge kinderen) een daling in die aanhoudt tot ca 35-jarige leeftijd. Daarna neemt de gemiddelde arbeidsduur weer toe totdat deze in de laatste fase van het beroepsleven weer begint te dalen. Uit de gegevens blijkt, dat in de levensfase tot zo'n 28 jaar (vanaf 28 jaar) geboortecohorten een lagere (hogere) arbeidsduur hebben dan voorafgaande generaties. De verschillen tussen opeenvolgende 5-jaarsgeboortecohorten belopen in de regel niet meer dan twee arbeidsuren per week.

De verschillen tussen generaties in inkomen uit werk bij vrouwen kunnen daarnaast toegeschreven worden aan veranderingen in het beroepsniveau. Zo werken jongere generaties van vrouwen vaker in een baan met een hoger of middelbaar beroepsniveau dan oudere generaties (zie Traag, 2020).

8.4 Incidentele effecten op de koopkracht

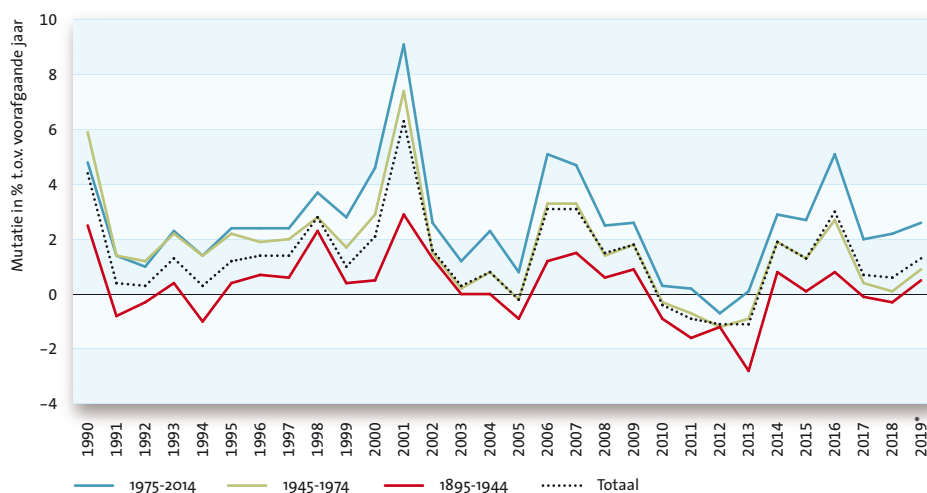
Welvaartsgroei afgewisseld door teruggang

Hoewel de welvaart in Nederland tussen 1977 en 2019 gestegen is, ondervinden mensen gedurende hun levensloop meermaals een daling van hun koopkracht als gevolg van een economische teruggang. In de periode 1977-2019 waren er kleinere conjuncturele inzinkingen rond 1994 en 2005. Na het begin van de economische crisis in 2009, volgden vier jaren waarin de koopkracht in doorsnee een daling vertoonde. Al eerder was er sprake van een forse inkomensdaling tussen 1981 en 1985. Een neergang in de economie voelen doorgaans alle groepen in de bevolking in hun portemonnee, maar het kan bepaalde jaargangen op een ongelukkig moment in hun leven treffen, bijvoorbeeld als zij juist op zoek zijn naar werk.

Koopkrachtontwikkeling van oudste generaties onder landelijk gemiddelde

Macro-economische ontwikkelingen vinden hun weerslag in de dynamische koopkrachtontwikkeling (zie hoofdstuk 5) waarvan gedetailleerde uitkomsten vanaf 1990 beschikbaar zijn. De koopkrachtmutaties vertonen voor de hier samengevoegde geboortecohorten van jaar tot jaar een min of meer gelijk verloop, maar zij verschillen wel in hoogte. De koopkrachtontwikkeling van oudere generaties geboren voor 1945 (waarvan de jongste persoon in 2010 als laatste AOW ging ontvangen) lag gemiddeld over de hele periode 1990-2019 jaarlijks 1,1 procentpunt onder dat van de totale bevolking. Voor de jongste generatie, geboren tussen 1975 en 2014 lag dit 1,6 procentpunt erboven. De koopkrachtontwikkeling van de derde groep (geboren tussen 1945-1974) kwam enige tijd boven het landelijk gemiddelde uit, daarna erop en vervolgens dook deze ontwikkeling eronder en zal in de loop der tijd naar verwachting steeds dichter aansluiten op de koopkrachtontwikkeling van de reeds gepensioneerden. Deze ontwikkelingen laten zich grotendeels verklaren aan de hand van het inkomensverloop gedurende de levensloop (zie paragraaf 8.5).

8.4.1 Koopkrachtontwikkeling per geboortecohort, 1990-2019*

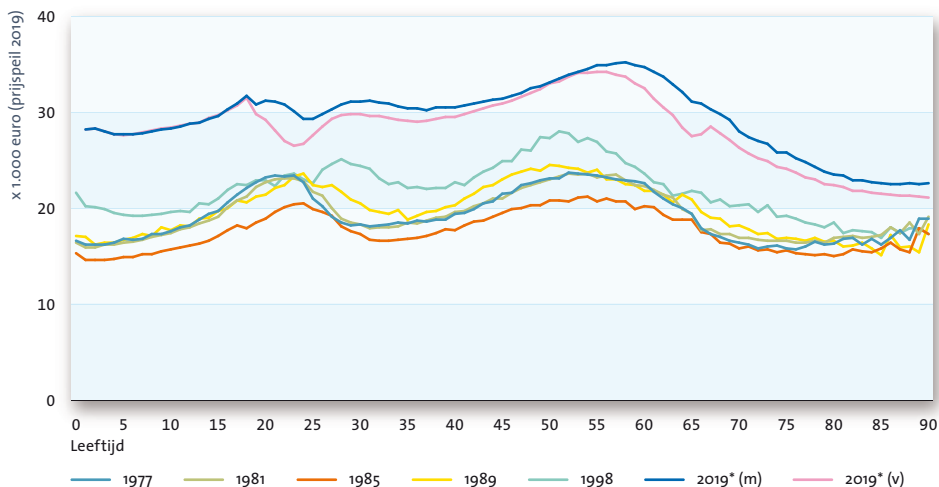

De koopkrachtontwikkeling is niet alleen afhankelijk van de conjunctuur, maar onder meer ook van overheidsbeleid. Zo hangt de stijging van de koopkracht van 65-plussers in 1998 samen met de verhoging van de algemene ouderenaftrek en de alleenstaande-ouderenaftrek, terwijl in 1990 en 2001 een belastingherziening plaatsvond waarvan grote delen van de bevolking geprofiteerd hebben (zie resp. Trimp, 1996 en de Kleijn, 2005).

Doorsnee inkomen in 1985 op laag niveau

Een positieve koopkrachtontwikkeling betekent dat doorgaans voor alle leeftijdsgroepen het doorsnee inkomen omhoog gaat. Net als bij de jaarringen van een boom komt er jaar op jaar soms iets meer, soms iets minder bij. Uitzonderingen vormen jaren waarvoor de koopkracht in doorsnee daalde. Zo was er tussen 1981 en 1985 sprake van een aanzienlijke inkomensdaling. Uitkomsten van de dynamische koopkrachtontwikkeling laten na 1981 voor het eerst in 1985 weer een stijging zien (CBS, 2005 en hoofdstuk 5), zodat geconcludeerd kan worden dat de inkomenssituatie in 1984 het meest in mineur was. In 1989 lag het inkomen weer boven het niveau van 1981 (zie figuur 8.4.2).

8.4.2 Inkomen (mediaan) naar leeftijd

INKOMEN NAAR LEEFTIJD: GEEN INKOMENSLEVENSLOOPE

De inkomenscurven in figuur 8.4.2 geven de inkomensverschillen tussen leeftijdsgroepen in een bepaald jaar weer. In 1998 had een 40-jarige een koopkracht van in doorsnee bijna 23 duizend euro. Ruim twintig jaar later konden de dan 60-jarigen als gevolg van de koopkrachtstijging in de periode 1998-2019 rekenen op een bedrag van bijna 34 duizend euro, dat is 10 duizend euro meer dan de 60-jarigen in 1998 aan koopkracht hadden. Elke curve in figuur 8.4.2 heeft betrekking op een bepaald jaar en geeft dus geen juist beeld van de inkomensontwikkeling van individuen gedurende hun levensloop. De inkomenslevensloop van geboortecohorten wordt in de volgende paragraaf gedetailleerd, van jaar tot jaar, in beeld gebracht.

VROUWEN HEBBEN LAGERE KOOPKRACHT DAN MANNEN

De koopkracht is in dit hoofdstuk alleen verbijzonderd naar leeftijd en geboortjaar. Tussen groepen als eenoudergezinnen en paren met kinderen, huishoudens waarvan het inkomen vooral uit betaald werk of vooral uit een uitkering komt, bestaan grote verschillen in het verloop van het inkomen. Doordat de demografische en sociaal-economische levensloop van individuen sterk kan variëren, is het lastig deelgroepen te vormen waarvan de samenstelling over een langere tijd stabiel blijft. Een uitzondering hierop vormt het onderscheid naar geslacht dat in figuur 8.4.2 voor het jaar 2019 ter illustratie is toegevoegd. Hieruit komt naar voren dat de verschillen in koopkracht tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen naar verwachting beperkt zijn. Logischerwijs komt dit doordat verreweg de meesten mensen in gezinsverband leven en zodoende een gelijke koopkracht genieten. Koopkrachtverschillen tussen mannen en vrouwen op een bepaalde leeftijd (of binnen geboortecohorten) ontstaan doordat bij samenwonenden de man doorgaans (gemiddeld rond 2,5 jaar) ouder is dan de vrouw. Daarnaast speelt een rol dat het bij alleenstaande ouders, die vaak een laag inkomen hebben, in ruime meerderheid om vrouwen gaat.

8.5 Levenslooppinkomen van generaties

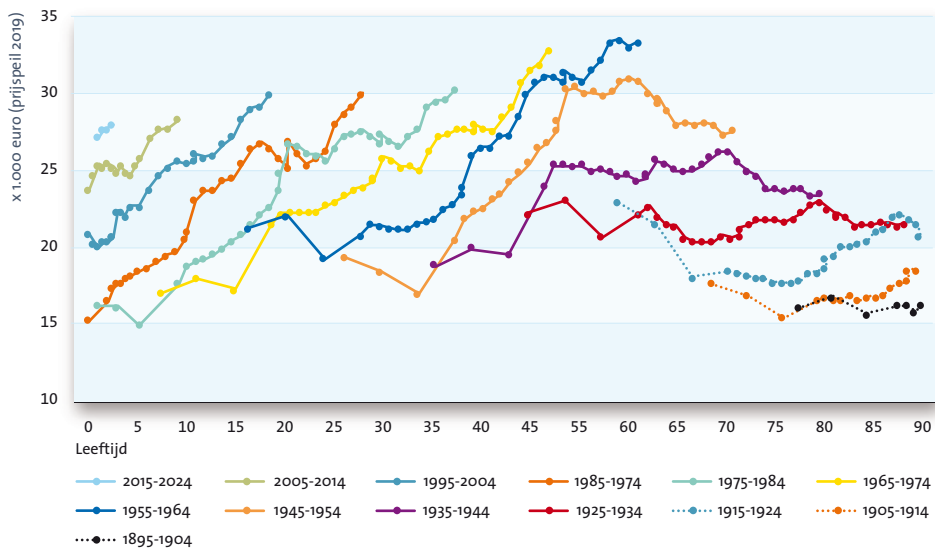
Min of meer vast patroon van levenslooppinkomen

Figuur 8.5.1 laat zien hoe het inkomen van generaties van de bevolking zich in de periode 1977-2019 ontwikkeld heeft. Het doorsnee inkomen is hierbij afgezet tegen de gemiddelde leeftijd van de personen die tot een bepaalde generatie behoren.

Het inkomensverloop in de verschillende levensfasen laat zich globaal als volgt beschrijven. Voor kinderen, die bij hun ouder(s) wonen, is het inkomen(sverloop) gelijk aan dat van de ouders, die gezien hun leeftijd op dat moment in een levensfase verkeren waarin hun inkomen vaak stijgt. Na enkele magere jaren (wanneer jongvolwassenen zelfstandig wonen en een opleiding volgen), gaat het inkomen flink stijgen

nadat zij hun eerste baan gevonden hebben. Door het vinden van beter betaald werk, promotie, of een hogere beloning wegens toegenomen ervaring, maar vooral door de toegenomen bijdrage van vrouwen aan het huishoudensinkomen (zie paragraaf 8.3), neemt het doorsnee inkomen verder toe tot rond 55-60-jarige leeftijd. Daarna daalt het doorsnee inkomen doordat steeds meer mensen hun arbeidstijd reduceren of stoppen met werken, deels gedwongen wegens arbeidsongeschiktheid of werkloosheid. Na pensionering is het inkomen vooral afhankelijk van de ontwikkeling van de AOW en het aanvullende pensioen, maar het inkomen verandert ook wanneer ouderen er bij het verlies van hun partner alleen voor komen te staan (zie Van den Brakel et al., 2021).

8.5.1 Mediaan inkomen van generaties gedurende levensloop, 1977-2019*

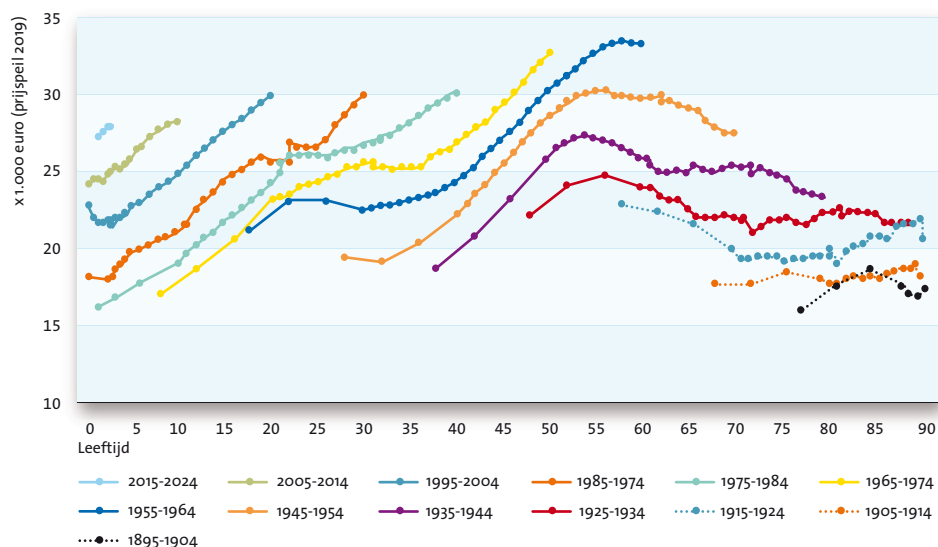
Incidentele effecten duidelijk zichtbaar in levensloopinkomen

Het bovengeschetste beeld kan genuanceerd worden aan de hand van de in paragraaf 8.2-8.4 beschreven ontwikkelingen. Duidelijk zichtbaar zijn incidentele gebeurtenissen die hun weerslag op het inkomen hebben gehad. Zo is de daling van het inkomen tussen 1981 en 1985 bij veel geboortecohorten herkenbaar (1985 betreft het derde waarnemingspunt in inkomenscurven die in 1977 beginnen). Deze terugval in het inkomen trof de onderscheiden generaties op een verschillend moment in hun leven. Zo overkwam dit de generatie 1925-1934, in 1985 gemiddeld 55 jaar, juist toen zij op weg naar de top in hun levensloopinkomen waren. Een deel van de generatie 1945-1954 maakte in deze weinig rooskleurige economische situatie een slechte start in hun beroepsleven zodat hun doorsnee inkomen laag uitkwam.

CORRECTIE VOOR INCIDENTELE SCHOMMELINGEN IN HET INKOMEN

Een rustiger beeld van de inkomenslevensloop ontstaat door de jaarlijks in hoogte wisselende koopkrachtontwikkeling te normaliseren door een constante groei van het inkomen tussen 1977 en 2019 te veronderstellen. Hierbij worden de inkomens zodanig met een jaar-specifieke correctiefactor aangepast dat het doorsnee inkomen van de totale bevolking elk jaar met een gelijk percentage (voor de periode 1977-2019 iets boven 1 procent) stijgt; de uitkomsten voor 1977 en 2019 blijven hierbij als begin- en eindpunt onveranderd. In de figuur die dan ontstaat, zijn bepaalde omslagpunten duidelijk te herkennen.

8.5.2 Mediaan inkomen (bij veronderstelde constante groei) van generaties gedurende levensloop, 1977-2019*

Demografische en sociaal-economische effecten op het levenslooppinkomen

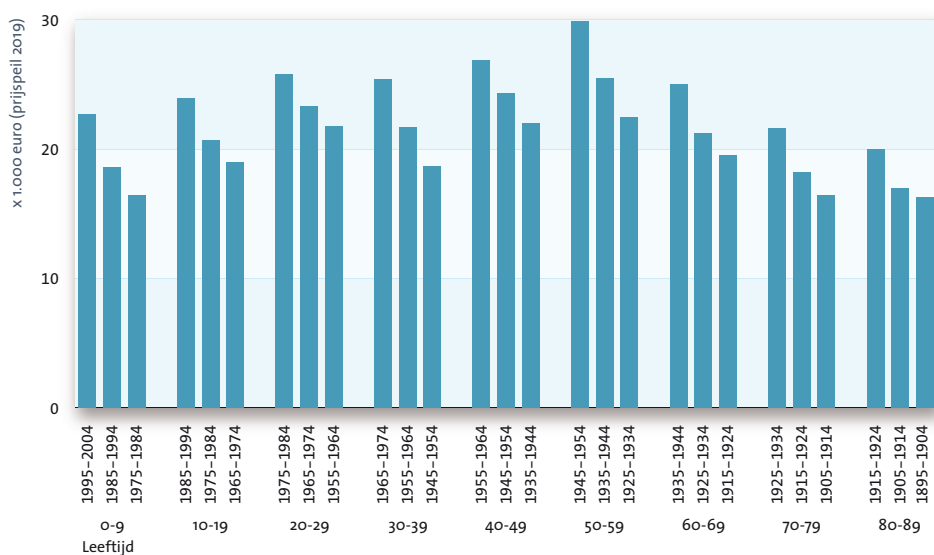
Ontwikkelingen op demografisch gebied zijn vaak geleidelijk. Dit geldt bijvoorbeeld voor de in paragraaf 8.2 genoemde verandering van het aandeel alleenstaanden. Zo heeft voor de leeftijdsgroepen tot en vanaf rond 65 jaar de stijging respectievelijk daling van het aandeel alleenstaanden (zie figuur 8.2.5), die in doorsnee een inkomen onder het landelijk gemiddelde hebben, respectievelijk een zeker negatief en positief effect op de hoogte van het levenslooppinkomen.

Daarentegen is de toename van de bijdrage van vrouwen aan het huishoudensinkomen (zie paragraaf 8.3) duidelijk in de inkomenslevensloop van de diverse generaties terug te zien. Verder tekent zich bij enkele generaties in de levensfase 25-35 jaar een dal of afvlakking in de inkomenslevensloopcurve af die samenhangt met het verlies aan inkomen door het korter werken in verband met de zorg voor jonge kinderen. Ook de in paragraaf 8.3 genoemde veranderingen met betrekking tot (pre)pensioenering zijn in figuur 8.5.2 te herkennen: de leeftijd waarop de top in het inkomen wordt bereikt, is voor opeenvolgende generaties eerst omlaag, daarna omhoog verschoven.

Inkomensverschil tussen opeenvolgende generaties varieert van 4 tot 22 procent

Een vergelijking van het inkomensverloop van de onderscheiden generaties laat zien dat successievelijke generaties in de beschouwde periode van 1977-2019 in een vergelijkbare levensfase een hoger inkomen hebben dan hun voorgangers. Zo had, bekeken voor de levensfase 50-59 jaar, de generatie 1945-1954 in deze tien jaar jaarlijks ruim 17 procent meer te besteden dan de hieraan voorafgaande generatie, terwijl deze laatste op hun beurt ruim 13 procent meer aan koopkracht hadden dan de jaargang 1925-1934. De inkomensverschillen tussen opeenvolgende generaties lopen op van 4 tot 22 procent.

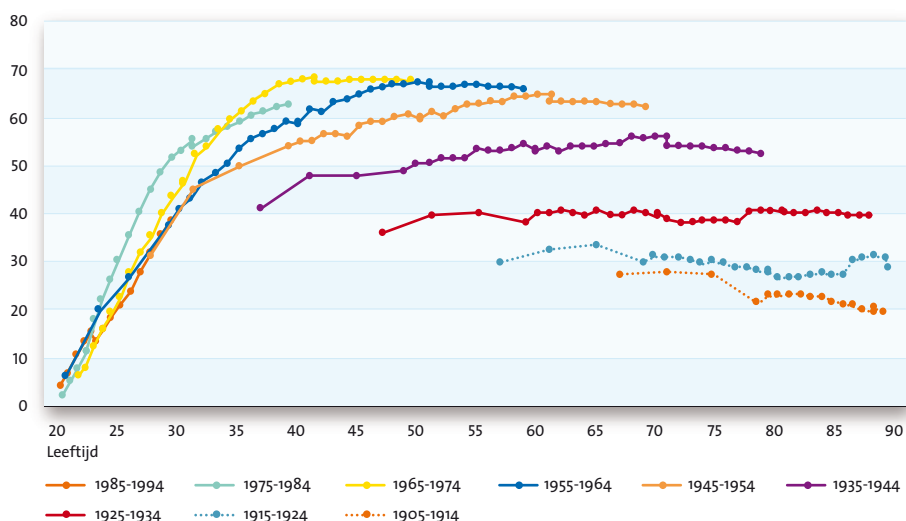
8.5.3 Mediaan inkomen van generaties naar leeftijd, 1977-2013

HOGER AANDEEL MET EIGEN WONING ONDER JONGERE GENERATIES

Dat jongere generaties over een hoger inkomen bezitten dan voorgaande generaties in een vergelijkbare levensfase, uit zich ook in de woonsituatie: het aandeel huishoudens met een eigen woning is voor opeenvolgende generaties steeds hoger geworden. Alleen de generatie die geboren is tussen 1985 en 1994, maakte een slechtere start op de woningmarkt dan de direct hieraan voorafgaande generaties: bij hen gooide de economische crisis die zich in het najaar van 2008 aankondigde, roet in het eten. Dit verklaart ook de afvlakking van de curve bij de groep die tussen 1975 en 1984 geboren is, toen (in 2008) zij gemiddeld 29 jaar waren. De toename in het eigenwoningbezit betekent dat jongere generaties vaker dan vroeger het geval was, kunnen vooruitblikken op een nagelaten vermogensbestanddeel in de vorm van een eigen woning.

8.5.4 Aandeel hoofdkostwinners met eigen woning per geboortecohort gedurende levensloop. 1977-2019*

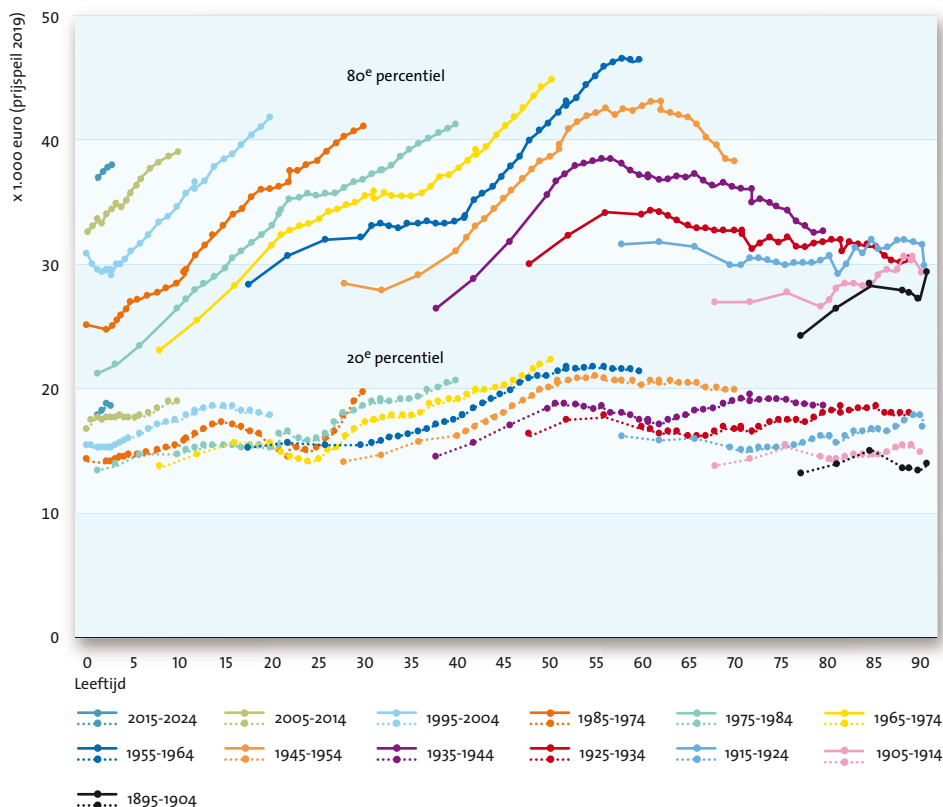
Kloof tussen lage en hoge inkomens neemt eerst toe, na pensionering weer af

Tot slot bespreken we hoe inkomensverschillen *binnen* generaties zich in de periode 1977-2019 hebben ontwikkeld. Op basis van de genormaliseerde inkomens is hiertoe het 20^e en 80^e percentiel bepaald. Het 20^e (80^e) percentiel is het grensinkomen dat de 20 (80) procent van een groep (hier een generatie) met de laagste inkomens afbakent van de rest.

De inkomenskloof binnen een generatie, gemeten als het verschil tussen het 20^e en 80^e percentiel, neemt (al vanaf geboorte) toe tot circa 60-65-jarige leeftijd. De kloof is onder gepensioneerden minder groot dan in de werkzame levensfase. De ontwikkeling in inkomensongelijkheid bij hoogbejaarden wordt voor een deel bepaald door verschillen in levensverwachting. Zo hebben 70-jarigen die tot de 20 procent met de hoogste inkomens behoren, naar verwachting drie jaar langer te leven dan leeftijdgenoten in de 20%-groep met de laagste inkomens (zie CBS, 2019b).

Bij jongere generaties is de kloof in een vergelijkbare levensfase een stuk groter dan bij voorgaande generaties. Deze bevindingen sporen met het eerder vastgestelde beeld van de inkomenslevensloop, waar nu aan toegevoegd kan worden dat een hoger doorsnee inkomen gepaard gaat met een grotere inkomensongelijkheid. Bij de interpretatie van de uitkomsten moet bedacht worden, dat inkomensmobiliteit tot gevolg heeft dat de groep met de laagste en hoogste inkomens niet elk jaar uit steeds dezelfde personen bestaat (zie Gidding & Bos, 2018).

8.5.5 Inkomenskloof binnen generaties gedurende levensloop, 1977-2019*

Tot besluit: andere bronnen van welvaart naast het eigen inkomen en vermogen

Naast het besteedbaar inkomen en het vermogen zijn nog diverse andere zaken te noemen die bijdragen aan de welvaart en het welzijn van mensen. Zo hebben arbeidsduur en vrije tijd zich in de loop der tijd voor velen in gunstige zin ontwikkeld. Daarnaast draagt de overheid bij aan welvaart en welzijn van de bevolking onder meer op het gebied van de zorg, het onderwijs, het openbaar bestuur en handhaving van de openbare orde. Ontwikkelingen in de technische en medische wetenschappen werpen hun vruchten af. Anderzijds neemt de congestie toe en vraagt het bereiken van klimaatdoelstellingen om offers. De mate waarin opeenvolgende generaties van al deze zaken (konden) profiteren dan wel hiervan de lasten (moesten) dragen, loopt uiteen. Een inventarisatie en kwantificering hiervan viel echter buiten het bestek van de huidige analyse.

Geraadpleegde literatuur

- Brakel M van den, Herbers D & Arts K (2021) *Financiële gevolgen van verweduwing*, Statistische Trends, Centraal Bureau voor de Statistiek
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/financiele-gevolgen-van-verweduwing>).
- CBS (2005) *Dynamische koopkrachtontwikkeling per kenmerk; 1977-2000*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline, 4-10-2005
(<https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/70182ned/table?searchKeywords=huur>).
- CBS (2016) *Welvaart in Nederland 2016*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/26/welvaart-in-nederland-2016>).
- CBS (2019a) *Mijlpalen twintigers schuiven op*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/20/mijlpalen-twintigers-schuiven-op>).
- CBS (2019b) *Gezonde levensverwachting, inkomensklasse*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline, 24-10-2019
(<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/80298ned/table?ts=1573822111326>).
- CBS (2020a) *Materiele Welvaart in Nederland 2020*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag, Heerlen, Bonaire
(<https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2020/>).
- CBS (2020b) *Geboorte; kerncijfers*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline, 17-8-2020
(<https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/37422ned/table?dl=540D2>).
- CBS (2020c) *Werknemers bij pensionering voor het eerst gemiddeld boven 65 jaar*, CBS, webartikel, 16-11-2020
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/47/werknemers-bij-pensionering-voor-het-eerst-gemiddeld-boven-65-jaar>).
- CBS (2020d) *Levensverwachting; geslacht, geboortegeneratie*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline, 16-12-2020
(<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/80333NED/table?fromstatweb>).
- CBS (2021a) *Arbeidsdeelname; kerncijfers*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline, 16-2-2021
(<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82309NED/table?fromstatweb>).
- CBS (2021b) *Arbeidsdeelname; kerncijfers geboortegeneratie vanaf 1910 tot 2005*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline, 26-03-2021
(<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83294NED/table?ts=1511193060799>).

- CBS/SCP (2020) *Emancipatiemonitor 2020*, Centraal Bureau voor de Statistiek en Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag
(<https://digitaal.scp.nl/emancipatiemonitor2020/>).
- Gidding K & Bos W (2018) Koopkrachtontwikkeling en inkomensdynamiek, *Statistische Trends*, Centraal Bureau voor de Statistiek
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/46/koopkrachtontwikkeling-en-inkomensdynamiek>).
- Kleijn JP de (2005) Inkomenseffecten van de belastingherziening 2001, *Sociaal-economische trends*, 3^e kwartaal 2005. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2005/31/inkomenseffecten-van-de-belastingherziening-2001>).
- Traag T (2020) Opleiding en werk: twee generaties vrouwen vergeleken, *Statistische trends*
(<https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/opleiding-en-werk-twee-generaties-vrouwen-vergeleken>).
- Trimp L (1996) Tien jaar koopkrachtveranderingen 1984-1994, *Sociaal-economische maandstatistiek*, 1996/1. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Over de auteurs

Koos Arts, statistisch onderzoeker bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, werkzaam bij de Inkomensstatistiek, verantwoordelijk voor borging en disseminatie van inkomens- en vermogensbestanden, inhoudelijk betrokken bij onderzoek naar pensioenleeftijd, pensioenvermogen, miljonairs- en armoedeonderzoek.

Jim Been, universitair docent Universiteit Leiden, Afdeling Economie. Tevens Research Fellow bij Netspar. Zijn onderzoek richt zich op sociaal-economische vraagstukken met een specifieke focus op inkomen, vermogen, en consumptie.

Wim Bos, van 1983-2020 statistisch onderzoeker bij het Centraal Bureau voor de Statistiek waarvan de laatste 26 jaar bij de Inkomensstatistiek. Hij publiceerde onder meer over lage inkomens, dynamische koopkrachtontwikkeling, mobiliteit op de inkomensladder en economische zelfstandigheid. De herziening van inkomensgegevens voor de jaren 1977-2014 vormde zijn laatste activiteit bij het CBS voor zijn pensionering.

Marion van den Brakel, onderzoeker bij de Inkomensstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Specifiek onderzoekt zij de thema's inkomensongelijkheid, armoede, en economische zelfstandigheid van vrouwen en mannen.

Koen Caminada, hoogleraar Empirische analyse van fiscale en sociale regelgeving Universiteit Leiden, en vice-decaan Faculteit Governance & Global Affairs, Universiteit Leiden / Den Haag. Thans verricht hij onderzoek naar inkomensverhoudingen, armoede en de effecten van veranderingen in de socialezekerheidsregelingen en pensioenen voor verschillende sociaal-economische groepen en naar de economische aspecten van belastinghervormingen (in internationaal vergelijkend perspectief).

Kai Gidding, statistisch onderzoeker bij het Centraal Bureau voor de Statistiek. Onder meer coördinator bij de Inkomensstatistiek en daarmee aanspreekpunt voor externe relaties. Inhoudelijk betrokken bij onderzoek naar koopkrachtontwikkeling van huishoudens, inkomenssamenstelling en -verdeling en belastingdruk. Daarnaast onderzoeker op thema's als bestedingen van huishoudens, kosten van kinderen en welvaartsniveaus van verschillende typen huishoudens.

Kees Goudswaard, hoogleraar Toegepaste economie en bijzonder hoogleraar Sociale zekerheid, Universiteit Leiden. Daarnaast vervult hij enkele bestuurlijke en toezichtfuncties. Zijn onderzoeksterreinen zijn: sociale zekerheid, inkomensverhoudingen, pensioenen en openbare financiën.

Egbert Jongen, universitair hoofddocent Universiteit Leiden, Afdeling Economie en programmaleider Arbeid Centraal Planbureau. De focus van zijn onderzoek is de arbeidsmarkt en de rol van beleid, met speciale aandacht voor ongelijkheid op de arbeidsmarkt en kansrijk beleid om die te verkleinen.

Jeroen Nieuweboer, statistisch onderzoeker bij het Centraal Bureau, werkzaam bij de Inkomensstatistiek met focus op het inkomen en vermogen van zelfstandigen, de hypotheek en de studieschulden. Verder ook procesmanager van het Consumenten Conjunctuuronderzoek (consumentenvertrouwen).

Ferdy Otten, sinds 1989 werkzaam bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, vanaf 2006 als senior statistisch onderzoeker bij de Inkomensstatistiek. Verantwoordelijk voor nieuwe thema-overstijgende output, inhoudelijk betrokken bij armoede-onderzoek, materiële welvaart in brede zin en vergrijzingsthema's.

Noortje Pouwels-Urlings, statistisch onderzoeker bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, werkzaam bij de Inkomensstatistiek en inhoudelijk betrokken bij onderzoek naar vermogen van huishoudens, vermogensoverdrachten, inkomens en vermogens van zelfstandigen en inkomen Caribisch Nederland.

Heike Vethaak, promovendus Universiteit Leiden, Afdeling Economie. Hij verricht empirisch onderzoek naar de arbeidsmarkt in relatie met het socialezekerheidsstelsel in Nederland.

De gegevens van de Inkomensstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) vormen een rijke bron voor wetenschappelijk onderzoek. Ontwikkelingen in de inkomensverschillen kunnen alleen zuiver vastgesteld worden met een consistente datareeks. Het CBS beschikt over inkomensgegevens vanaf 1977, maar door de overstap naar een nieuw belastingstelsel in 2001 zit er een trendbreuk in de inkomensgegevens. De cijfers van voor en na de stelselwijziging zijn daardoor niet goed met elkaar te vergelijken. Vanuit de wetenschap brak Koen Caminada (Universiteit Leiden) een lans voor de ontwikkeling van een consistente reeks inkomensgegevens vanaf 1977, onder meer om te bezien of de inkomensongelijkheid op de langere termijn al dan niet is toegenomen.

In diverse studiebijeenkomsten waarbij ook onderzoekers van andere universiteiten, De Nederlandsche Bank, het Centraal Planbureau, een aantal ministeries en Netspar aanwezig waren, is besproken hoe de trendbreuk aangepakt zou kunnen worden en de Inkomensstatistiek verder verbeterd. In *Inkomen verdeeld, trends 1977–2019* worden voor het eerst uitkomsten gepresenteerd op basis van de consistent gemaakte inkomensgegevens. Behalve voor inkomensongelijkheid is er aandacht voor aanverwante onderwerpen, zoals de vorming en herverdeling van het inkomen, de belastingdruk, de koopkrachtontwikkeling, de ontwikkeling van de lage inkomens en armoederisico's, topinkomens en de inkomensverschillen tussen generaties.

Universiteit
Leiden

9 789090 351681